

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU PROGRAMI

İSLAM HUKUKUNDA MALIN KORUNMASINA YÖNELİK
HÜKÜMLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Cumali ÖMEROĞLU

BURSA – 2018

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU PROGRAMI

İSLAM HUKUKUNDA MALIN KORUNMASINA YÖNELİK
HÜKÜMLER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Cumali ÖMEROĞLU

Danışman:
Prof. Dr. H. İbrahim ACAR

BURSA – 2018

TEZ ONAY SAYFASI

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslami Bilimleri Anabilim Dalı İslam Hukuku Bölüm Dalı'nda 701423059 numaralı Cumali ÖMEROĞLU'nun hazırladığı "İSLAM HUKUKUNDA MALİN KORUNMASINA YÖNELİK HÜKÜMLER" konulu Lisans Tezi Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 07./11./2018 günü 14.00 - 15.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının (başarılı/başarısız) olduğuna Oy Çokluğu (oy birliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)
Prof.Dr. H.İbrahim Acar
Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr.Öğr.Üyesi Abdurrahim Kozalı
Uludağ Üniversitesi

Üye
Dr.Öğr.Üyesi Seyit Mehmet Uğur
(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku)

07./11./2018

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTEHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAMİ BİLİMLER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 15/ 10 / 2018

Tez Başlığı / Konusu: İSLAM HUKUKUNDA MALIN KORUNMASINA YÖNELİK HÜKÜMLER

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 102 sayfalık kısmına ilişkin, 15 / 10 / 2018 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (*Turnitin*)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 18 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: CUMALİ ÖMEROĞLU

Öğrenci No: 701423059

Anabilim Dalı: TEMEL İSLAMİ BİLİMLER

Programı: İSLAM HUKUKU

Statüsü: Y.Lisans Doktora

Danışman

Prof.Dr. H.İbrahim Acar

15 / 10 / 2018

YEMİN METNİ

Sunmuş olduğum "**İslam Hukukunda Malın Korunmasına Yönelik Hükümler**" adlı Yüksek Lisans Tez çalışmamın, tarafımdan, bilimsel gelenek ve ahlak ile çelişecek bir yardıma başvurmadan yazıldığını ve istifade etmiş olduğum eserlerin kaynakta gösterilenlerden ibaret olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih
15/10/2018

Adı Soyadı: Cumali ÖMEROĞLU

Öğrenci No: 701423059

Anabilim Dalı: Temel İslami Bilimleri

Programı: İslam Hukuku Yüksek Lisans

Statüsü: Y.Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Cumali ÖMEROĞLU
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslâm Bilimleri
Bilim Dalı : İslam Hukuku
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : x+137
Mezuniyet Tarihi : ... /.../ 2018
Tez Danışmanı : Prof. Dr. H. İbrahim ACAR

İSLAM HUKUKUNDA MALIN KORUNMASINA YÖNELİK HÜKÜMLER

İslâm Hukuku, yürürlükte olan bir hukuk sistemidir. Ve “malın” korunması bahsi de İslam hukukun önemli bir alanını teşkil eder. İslam’ın beş temel gayesinden biri olan “Mal” kavramının korunması ise bizzat Hz. Peygamber’in kendisine vahiy gelmesinden evveline dayanır. Hatta ve hatta ilk insan ve ilk Peygamber olan Hz. Âdem zamanından beri “Mal” kavramı İslam açısından çok mühim bir yere sahip olduğu bedihidir.

İslâm Hukukunda bizzat ayetlerin sarîh ifadeleri ile ve bazı hususlarda da sahih sünnet ile genel olarak fıkıh eserlerinin hadler ve ukubat bölümünde değerlendirilmiştir. Özellikle son dönemlerde ise İslam hukukunda mal ve eşya konulu pek çok risaleler ve müstakil eserler kaleme alınmıştır.

Bu kısa tarihi seyre baktığımızda bile mal-eşya kavramının insanın hayatında çok önemli bir yeri teşkil ettiği kendisini göstermektedir.

İslam Hukukunda “Malın” Korunmasına Yönelik hükümlerinin tatbiki de günümüzde hayli bir önemli hale gelmiştir.

Anahtar Sözcükler

Mal, Muhafaza, İslam Hukuku, Hadler, Cezalar

ABSTRACT

Name and Surname : Cumali ÖMEROĞLU
University : Uludağ University
Institution : Social Sciences Institute
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Islamic Law
Type of the Work : Thesis of Master
Page Number : x+137
Date of the Graduation : ... /.../ 2018
Supervisor : Prof. Dr. H. İbrahim ACAR

PROVISIONS FOR THE PROTECTION OF PROPERTY IN ISLAMIC LAW

Islamic Law is a kind of law system in force. The protection of property constitutes an important area of Islamic Law.

The protection of property which is one of the five basic foundations of Islam rests upon previous years of the Prophet's revelation. Even, Since the first man and the first Prophet Hz. Adam's time, it is obvious that the concept of property has a very important place in terms of Islam.

In Islamic Law, the subject of property generally is discussed in the editions of provisions by expressions of the verses and in some respects by the Prophet Sunnah.

Especially in the recent periods, many articles and works on the subject of asset and property in Islamic Law have been discussed.

If we even look at this short brief of history, it clearly shows itself that the concept of property-asset is a very important place in human life.

At the present time, the application of the provisions for the protection of property in Islamic law has become very important

Key Words

Goods, Custody, Islamic Law, Criminal

ÖNSÖZ

İnsanlar yüzyıllardır yaşamlarını çeşitli risk ve tehditler altında sürdürmüşlerdir. Karşılaştıkları bu tehditler ya manevi ya da maddi yönden kendilerine bir zarar getirmiştir.

İnsan için vaz geçilmez bir yaşam parçası olan maddi şeylerin korunması hususunda İslam hukuku belli başlı müeyyideler, yaptırımlar getirmiştir. Bu gibi yaptırımlar ve işlenen suçlara karşı koyulan kanunlar olmaz ise insanın hayatını sürdürmesinde en önemli faktörü teşkil eden mal üzerinden büyük bir kargaşa doğar.

Malumdur ki insanların geçimlerinde rol oynayan en önemli faktör paradır. Başta para olmak üzere mal kavramına giren pek çok hususlarda insanlar bazen toplu cinayetler dahi işleyebilmektedir.

İslam hukukunun beş temel gayesinden birisi olan malın korunmasına yönelik ahkâmdan günümüzde de en çok irtibatlı olanlarını birkaç tasnifte inceleyip sunmak ve bu alanın aslında ne kadar önem taşıdığını, insanlığın ilerlemesinde ne derece etkili bir rol üstlendiğini ifade etmek istedik. Çalışmamızda bu alanda önemli olan hususlara, konuyu oluşturan özlere dikkat çektik.

Özellikle ders ve tez çalışmamda bilgi, tecrübe ve yönlendirmelerinden çokça istifade ettiğimiz hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca başta konu seçimi olmak üzere bana gösterdiği yardımlarından dolayı kıymetli hocam Prof. Dr. H. İbrahim ACAR'A da teşekkürlerimi arz ederim. Ve bu zaman dilimi içerisinde desteklerini esirgemeyen kıymetli aileme de en içten teşekkürlerimi sunarım.

BURSA 2018

Cumali ÖMEROĞLU

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YEMİN METNİ.....	iii
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU.....	iv
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1
1. KONUNUN ÖNEMİ.....	1
2. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI.....	2
3. ARAŞTIRMA METODU VE KONUNUN SUNULMASI.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA HÜKÜMLERİN GAYELER (MAKÂSİDÜ'Ş-ŞERÎA)

1. HÂCİYYAT.....	5
2. TAHSİNİYYÂT.....	6
3. ZARÛRİYYÂT.....	7
3.1. Zaruriyat'ın Kur'an-ı Kerim'den Delilleri.....	11
3.2. Zaruriyat'ın Sünnet'ten Delilleri.....	13
3.2.1. Canın Korunma İlkesinin Sünnetten Delilleri.....	14
3.2.2. Aklın Korunma İlkesinin Sünnetten Delilleri.....	16
3.2.3. Neslin Korunma İlkesinin Sünnetten Delilleri.....	18
3.2.4. Dinin Korunma İlkesinin Sünnetten Delilleri.....	19
3.2.5. Malın Korunma İlkesinin Sünnetten Delilleri.....	20

İKİNCİ BÖLÜM

MAL KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ

1. MAL KAVRAMI.....	22
1.1. MALIN SÖZLÜK ANLAMI.....	22
1.2. MALIN TERİM ANLAMI.....	22
1.3. MALIN ÖZELLİKLERİNE GÖRE ÇEŞİTLERİ.....	24
1.3.1. Mütekavvim ve Gayr-i Mütekavvim Mallar.....	24
1.3.1.1. Mütekavvim mallar:.....	24

1.3.1.2. Gayr-i Mütakavvim mallar:	25
1.3.1.3. Menkul ve Gayr-i Menkul Mallar.....	26
1.3.1.4. İstihlaki ve İstimali Mallar.....	28
2. İSLAM HUKUKUNDA MALIN ÖNEMİNE YÖNELİK NASSLAR	29
2.1 MALIN ÖNEMİNE YÖNELİK AYETLER.....	29
2.2 MALIN ÖNEMİNE YÖNELİK HADİSLER	31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA MALIN KORUNMASINA YÖNELİK KOYULMUŞ OLAN HAD CEZALARI

1. İSLAM HUKUKUNDA HAD KELİMESİNİN ANLAMI.....	35
2. HIRSIZLIK SUÇU VE CEZASI.....	36
2.1. HIRSIZLIK KAVRAMI.....	36
2.2. HIRSIZLIK SUÇUNUN CEZASI.....	37

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA MALIN KORUNMASINA YÖNELİK KONULAN HAD DIŞINDAKİ HÜKÜMLER

1. İSLAM HUKUKUNDA FAİZ VE YASAKLILIĞI	46
1.1. HELAL KAZANÇ.....	46
1.2. KUR'AN-I KERİMDE FÂİZ	52
1.3. FAİZİN, YASAKLANIŞ AŞAMALARI	53
1.4. HADİSLERDE FÂİZİN YASAKLANMASI	58
1.5. İSLAM ÂLİMLERİNE GÖRE FAİZ.....	60
2. İSLAM HUKUKUNDA REHİN BAHSİNDE MALIN KORUNMASI	62
3. İSLAM HUKUKUNDA GASP VE MALIN KORUNMA BAHSİ.....	66
3.1. GASBIN HÜKMÜ	70
4. İSLAM HUKUKUNDA MEHİR VE MALIN KORUNMASI BAHSİ	73
5. İSLAM HUKUKUNDA LÜKATA VE MALIN KORUNMASI BAHSİ.....	82
6. KISMET VE MALIN KORUNMASI BAHSİ.....	87
7. VEDİA AKDİ VE MALIN KORUNMA BAHSİ.....	90
8. ARİYET VE MALIN KORUNMASI BAHSİ	94
9. KUMAR VE MALIN KORUNMASI BAHSİ.....	100
10. İSRAF VE MALIN KORUNMASI BAHSİ	105
11. KUSUR MUHAYYERLİĞİ VE MALIN KORUNMASI BAHSİ	112
12. İTLAF VE MALIN KORUNMASI BAHSİ	116
13. YETİM VE MALIN KORUNMASI	122
13.1. YETİME FAYDA VEREN TASARRUFLAR	124
13.2. YETİME FAYDA SAĞLAMAYAN İŞLEMLER.....	126
SONUÇ	128
KAYNAKÇA.....	132

KISALTMALAR

Bibliyografik Bilgiler	Uluslar arası	Türkçe
Basım yeri yok	w.place	y.y.
Basım tarihi yok	w.date	t.y.
Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler	et. al.	v.d.
Çeviren	trans. by	çev.
Editör/ yayına hazırlayan	ed. by	ed. veya haz.
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi		müif
Razıyallahu anh		r.a
Sallallahu aleyhi ve sellem		s.a.v
Sayfa/ sayfalar	p. / pp.	s. / ss.
TDV İslam Ansiklopedisi		DİA
Tahkik eden		thk.

GİRİŞ

1. KONUNUN ÖNEMİ

İslam hukuku, birey ve toplumun yaşamını düzenleme, sosyal ihtiyaçları karşılama ve adalet ilkesini gerçekleştirme gibi temel amaçları hedefler. Böylelikle sağlam temeller üzerine bina edilerek yetişen toplum ile insanlığa yön verecek İslam medeniyeti inşa edilsin. İbn Haldun meşhur eseri Mukaddime’inde “insan topluluğu bir zarûrettir”¹ diyerek yeryüzünde toplumsuz bir yaşamın sergilenemeyeceğine vurgu yapmıştır. Çünkü insan “Toplum içinde doğar, toplum dışında bir yerde yaşayamaz”². Toplumların var olup ilerlemesi, kendi içinde huzur, emniyet ve barış içinde yaşayabilmesi için de ilişkileri düzenleyen, ihtilafları ortadan kaldıran, anlaşmazlıkları çözen, çekişmelere son veren bir takım kurallar lazımdır. Bu kurallara da kanun denir. Bu kanunların bir kısmı can ve nefis ile ilgili, bir kısmı din ve diyanetin korunması ile ilgili, bir kısmı neslin muhafazası ile ilgili, bir kısmı aklın korunması ile ilgili ve bir kısmı da insanların emek sarf ederek sahip oldukları mal ile ilgilidir. Bunlardan biri çığnendiğinde ise kaos ortamı doğar ve toplumun yıkılışına kadar bu kargaşa durumu devam eder.

Toplumların yıkılışında etkili olan faktörlerden birisi de bireylerin sahip olduğu mallara haksız bir şekilde el uzatılması gelmektedir. Avrupa’da daha birkaç yüz yıl öncesine kadar devletin, halkının mallarına gelişi güzel el koyması ya da zengin kesimlerin kanunları rüşvet ile çığneyerek halkın mallarını gasp etme arzuları büyük çapta iç savaşların yaşanmasına sebebiyet vermiştir. İslamiyet ise fertlerin temel haklarını tek tek belirtmiş ve bu hakların çığnenmemesi adına bazı kanunlar getirmiştir. Bu kanunlar ve hedefleri ise İslam hukukun temel gayeleri denilen “Makâsid-u Şerî’a” başlığında anlatılmıştır.

Makâsid-u Şerî’a genel anlamda dinin, özel anlamda ise ibadetler ve fikihi alandaki dini ahkâmın amaçları anlamında kullanılan bir kavramdır. Yüce Allah

¹ İbn Haldun, *Mukaddime-i İbn Haldun*, Beyrut, Darul Kütüb’il İlmiyye, 2013, 41

² Abdürrezzâk Ahmed, *Es-Senhuri*, *Usuli Kanûn*, 15

hükümleri koyarken insanlara faydalı olanı sağlamayı ve zararlı olanı def etmeyi murat etmiştir. Böylelikle insanların maslahatlarını temin etmiştir. İslam'ın hükümlerinin temel hedefleri ile korunmasını anlatan bu kavramın üçlü sınıflandırılması yapılmıştır. Bu temel hedefler İslam bilginleri tarafından zaruriyyât, hâciyyât ve tahsiniyyât terimleriyle ifade edilmiştir.

“Bilginlerin büyük çoğunlu, Yüce Allah'ın koyduğu bütün hükümlerde mutlaka bir takım ana gayeleri hedeflediği ve bu gayelerin sonuç itibariyle insanlar için fayda sağlama, onlardan zararı savma ve dünyayı şerlerden temizleme noktasında birleştiği hususunda fikir birliği etmişlerdir”³. Bu ifadeler bize göstermektedir ki İslam hukukun va'z ettiği hükümlerin elbette bir yarar getirmesi yahut da bir zararı kaldırması vardır. Bunları da İslam bilginleri şu beş başlıkta sistemli bir şekilde ifade edip dinin, canın, neslin, aklın ve malın korunması başlıklarında toplamışlardır. Bu beş madde de Makâsid-u Şerî'a'nın “Zaruriyyat” kısmında yer alır.

İşte bu tezde zarûriyyât kavramının “malın korunması” kısmını incelenir ve İslam hukukunda malın korunmasına yönelik hükümlerin neler olduğunu anlatılır.

2. KONUNUN SINIRLANDIRILMASI

Çalışmamızın alanını İslam Hukuku'nun zarûriyyât bahsinin neslin, aklın, dinin, canın ve malın korunması başlıklarından **malın korunması** konusuna tahsis ettik. Diğer dört başlık ise incelenmesi ve araştırılması gereken ayrı bahisler oldukları için konumuzun dışında kalmıştır.

Konunun temellendirilmesi için öncelikle usul alanında yazılmış eserlere müracaat ettik. Özellikle son dönem usul eserlerini ağırlıklı olarak kullandır. Bunlar arasında Vehbi Zuahyî'nin Usul-ü Fıkıh'ı, Zekiyüddin Şaban'ın Usul-ü Fıkıh adlı eseri sayılabilir. Konunun kaidelerini Mecelle tarzı eserler inceleyerek tespit ettikten sonra onların izah edilişlerine ve şerhlerine geçtik. Konunun pratiğe nasıl döküldüğünü göstermek için de fetvâ ve kazâ kitaplarına müracaat ettik.

³ Şaban, Zekiyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (çev. İbrahim Kafi Dönmez), 2012, s.413.

3. ARAŞTIRMA METODU VE KONUNUN SUNULMASI

AraŐtırmamızı yürütürken sadece usul eserlerine bağlı kalmadık. Günümüzde bizzat zarûriyyât alanına değinen makalelerden de bolca istifade ettik. Ve yine bizzat malın korunmasının ifade ettiği anlamı verecek eserlerden de istifade ettik. Özellikle Kuran-ı Kerim'in hükümlerini açıklayan ahkm tefsirleri çalışmamızda önemli bir yer tuttu.

AraŐtırmamız giriş kısmı dışında dört bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölümde; zarûriyyât kısmının açıklamalarına değinildi.

İkinci bölümde ise genel olarak İŐlam hukukunda malın önemine dair ayetlerden ve Hz. Peygamber'in hadislerinden örnekler verilerek açıklaması yapıldı.

nc bölümde ise; İŐlam hukukunda malın korunması yönelik va'z edilen hükümlerin had cezasıyla iliŐkili olması ele alındı.

Dördüncü bölümde ise; İŐlam hukukunda malın korunmasının yönelik hükümlerde had cezalarının olmadığı ancak tazmin, bedelinin ödenmesi, malın iadesi, kusurun telafisi gibi hükümleri doğmasına sebebiyet veren durumlar anlatıldı.

Eser

Sonuç kısmında ise; malın insan hayatındaki önemine dikkat çekilerek korunması noktasındaki hükümlerin kll bir değerlendirilmesi ele alındı.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA HÜKÜMLERİN GAYELER (MAKÂSIDÜ'Ş-ŞERÎA)

Lügatte “bir şeyi hedeflemek, ona yönelmek” manasındaki kast kelimesinden türemiş olan ve “niyet, amaç” anlamlarda istimal edilen makasîd literatürde “din”, daha dar anlamıyla “dinî bildirime dayalı amelî hükümler” manasındaki şeriat kelimesiyle birlikte kullanıldığında “dinin gayeleri” ya da “Kur’an ve hadislerde yer alan amelî hükümlerin amaçları” anlamına gelmektedir. “Bilginlerin büyük çoğunlu, Yüce Allah’ın koyduğu bütün hükümlerde mutlaka bir takım ana gayeleri hedeflediği ve bu gayelerin sonuç itibariyle insanlar için fayda sağlama, onlardan zararı savma ve dünyayı şerlerden temizleme noktasında birleştiği hususunda fikir birliği etmişlerdir”⁴

“ Evet..Şüphesiz ki şerî hükümlerin Şârisi ancak Allah-u Teâla’dır. Ancak bu hükümleri zahiren bir takım sebeplere izafe etmiş, bu hükümleri o sebepler üzerine mürettep kılmıştır.”⁵ “ Şerî hükümlerin konulmasında kulların maslahatlarının bulunup mefsetlerinin de engellendiğini Kurân’ın ayetleri ve Hz. Peygamber’in hadisleri tetkik edildiği zaman şerî hükümlerin teşrii sebebi ve hikmeti açıkça görülür. Bu konuyla ilgili nasslardan bir kısmını şöyle zikredebiliriz:

*“.. Allah sizin üzerinizde bir **güçlük yapmayı dilemez. Fakat iyice temizlenmenizi ve üzerinizdeki nimetini tamamlamasını ister ki şükredesiniz.**”⁶*

*“Ey akıl sahipleri, kısısta sizin için **hayat vardır**”⁷*

*“Allah **adaleti, iyiliği ve akrabaya yardımı emreder**”⁸*

“Allah bozgunculuğu sevmez”⁹

⁴ Şaban, Zekiyüddin, a.g.e,413.

⁵ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1999, I, 203

⁶ el-Mâide 5/ 6

⁷ el-Bakara / 179

⁸ en-Nahl 16/90

“Allah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez”¹⁰

“Din kolaylıktır”¹¹ , “Zarar vermek ve (zarara) zararlarla karşılık vermek (İslam’da) yoktur”¹²vb. diğer ayet ve hadisler.

Bu ayet ve hadislerde Yüce Allah tarafından bildirilen ahkâmın temel gayesinin insanların menfaatini gözetmek ve onlardan zararı gidermek olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda maslahat kavramı, insanla alakalı yararlı tüm sonuçları ifade eden dünyevi bir kavram olarak kullanılır. Bu maslahatların dünyevî ve uhrevî (dinî) olmak üzere iki bölümü vardır. “Maslahat-ı dünyeviye; dünya işlerinin intizamını temine hâdim (yardımcı) , bir takım muzır (zararlı) şeylerin meydana gelmesine mâni, içtimai hayatın refah ve saadetine vesile olan herhangi bir şeydir.¹³ Maslahat-ı diniyye: Zihni hurafelerden, batıl fikirlerden kurtaran, fikri tenmiye, nefsi tezkiye, ahlakı tezhip ve terbiye ederek, ruhu güzel itikatlar, güzel ameller ile tezyin ve tekmil eylemek keyfiyetidir. Bu gayeye ulaşmak için varlığına lüzum görülen şeyler birer dini maslahat olan Hâciyat, Tahsîniyyât ve Zarûriyyât şeklindedir.¹⁴

Usul müçtehitleri İslam teşri’inin ana gayelerini üç noktada toplamışlardır.¹⁵ Bu üç kısım da şunlar: Hâciyat, Tahsîniyyât ve Zarûriyyât’tır.

1. HÂCİYYAT¹⁶

Hâciyât, zaruret derecesinde olmamakla birlikte bireysel ve toplumsal hayatın düzenli biçimde yürümesini sağlayan, karşılanmaması zorluk, huzursuzluk ve sıkıntıya sebebiyet veren faydalardır.¹⁷Bunlar olmadığı takdirde hayatın düzeni bozulmamakla beraber sıkıntı ve zorluk doğar. Şu halde hâciyat, mükellefiyetteki zorluk ve sıkıntıları gideren ve beşeri ilişkilerde kolaylık sağlayan her türlü düzenlemeyi kapsamaktadır.¹⁸İslam gerek ibadetler konusunda gerek günlük yaşantının icapları olan

⁹ el-Bakara / 205

¹⁰el-Bakara / 185

¹¹Buhârî, İmân, 29

¹²İbn Mâce, Ahkâm, 17

¹³ Bilmen, a.g.e, I, 200

¹⁴ Bilmen, a.g.e, I, 200

¹⁵ Şaban, Zekiyüddin, a.g.e, 414

¹⁶Asıl konumuz zarûriyyat olduğu için hâciyat ve tahsiniyat bahsinden sonra ele aldık.

¹⁷ Zuhaylî, Vehbi, *el-Veciz fi Usul’l-Fıkh*, Daru’l Fikri’l Muasıra, 2014, 231

¹⁸ Şaban, Zekiyüddin, a.g.e, 415

hususlarda gerek muamelatta ve gerekse ukubatta (ceza) kulların işlerinin kolaylığını sağlamış ve onlardan pek çok zorluğu kaldırmıştır.

İbadetler çerçevesinde bir kimse su bulunmadığı zaman temiz toprak ile teyemmüm yaparak abdest alınması hükmünü getirmiştir. *“Eğer siz (suyu kullanmanıza mani olacak şekilde) hasta yahut bir yolculuk üzere olduysanız ya da sizden biri (defi hacet yapıp da) abdest bozma yerinden geldiyse veya kadınlarla (cima etmek suretiyle) birbirinize dokunduysanız ve (abdest veya gusül almak için) bir su bulamadıysanız o zaman temiz bir toprağa yönelin de yüzlerinizi ve ellerinizi onun bir kısmıyla (kaplar şekilde sıvazlayarak) meshedin. Allah sizin üzerinize en ufak bir güçlük yüklemek istemiyor. Velâkin O sizi iyice temizlemek ve üzerinize nimetini tamamlamak istiyor. Ta ki siz şükredesiniz”¹⁹*

Yine Ramazan ayında hasta olan ya da yolculukta bulunan kimsenin oruç tutmamasına müsaade edilmiş ve kullarından bu iki meşakkatli durumda oruç ibadetinde onlar için kolaylık sağlanmıştır. *“ (Size farz kılınan oruç), sayılı günlerdedir. İçinizde hasta olan ve yolculukta bulunan ise, diğer günlerde, tutamadığı günler sayısınca oruç tutar.”²⁰*

Aynı şekilde sünnetle de “ Yolcu için dört rekâtı namazları kısaltma kolaylığı sağlanmış²¹ ve ayakta duramayacak kişinin oturarak namaz kılmasına cevaz verilmiştir.”²²Muamelat alanında da selem, muzaraa, müsakat gibi sözleşmeler meşru sayılmış stokçuluk, aldatmak ve rüşvet yasaklanmıştır.

2. TAHSÎNİYYÂT

Tahsîniyyât veya "kemâliyyât" kâmil insan, üstün ahlâk ve güzel davranış sıfatlarına uyan durumlar demektir. Bunların bulunmaması durumunda ne hâciyatta olduğu gibi yaşamın ahengi, nizamı yok olur, ne de zaruriyyatta olduğu gibi insanlar meşakkat ve sıkıntılar ile karşılaşır. Fakat sağduyu ve selim fitrat sahiplerinin nazarında, bu vasıflardan yoksun insanların hayatı kerih ve çirkin görünür. O halde, tahsîniyyât, güzel ahlak ve âdetlere uygun olan iyi ve erdemli olma amacına matuf her türlü iş ve davranışı kapsar. İslâm, gerek ibadetler gerekse adetler,

¹⁹ el-Maide 5 / 6

²⁰ el-Bakara 2/ 184

²¹ Seferde 4 rekâtı namazların kısaltılması bir ruhsat mıdır yoksa azimet midir ayrı bir bahistir.

²² Şaban, Zekiyüddin, a.g.e, 415

muameleler ve cezalar çerçevesine giren konularda, amacı, insanların hallerini iyileştirmek, en güzele ve olgunluğa yaklaştırmak ve güzel ahlaka yönlendirmek olan pek çok hüküm vaz etmiştir.²³

* İbadetler bağlamında, temizliğin farklı çeşitleri, kişinin belli bölgelerinin örtülmesi (görünmemesi gerekli yerleri örtme), namaz için kişinin elbisenin düzenli ve tertipli olması, muhtelif nafile ibadetlerle Allah'a daha yakın olmaya çalışma durumlarıyla ilgili hükümler konulmuştur.

* Örf ve adetler bağlamında, yeme-içme adabı ta'lim edilmiş, pis olan yiyecek-iceceklerden uzak durulması, başta yeme, içme, giyinme olmak üzere diğer hususlarda da müsriflikten uzak durma yönünde yol gösterilmiştir.

* Muamelât kapsamında, kerih ve zararlı olan her şeyin hukukî işlemlere konu edilmesi, kamuya ait su ve bitkilerin satılması, kişinin kardeşinin evlenme veya alım-satım teklifi üzerine (onun teklifi sonuçlanmadan) yeni bir teklifte bulunması yasaklanması, eşe iyi davranma, ya güzellikle geçinme yahut (buna imkân kalmayınca) iyilikle ayrılma emredilmiştir.

* Ukubat alanında, işkence, kişinin kendisine çizilen yetki sınırının aşılması nehyetmiş; savaşlarda, kadınların, çocukların ve din adamlarının öldürülmesi yasaklamıştır.²⁴

3. ZARÛRİYYÂT

"Zarûriyyât", insanın kendisine zaruret derecesinde ihtiyaç duyduğu maslahatlar, maslahatların en önemli ve vazgeçilmez kısmını oluşturur.²⁵Zarûriyyât, toplumun varlığını muhafazası için elzem olan değerler demektir. Bunlardan herhangi birisi zayi edildiğinde hayatın ahengi yok olur, terör ayyuka çıkar, cennet nimetleri kaybolur, ahiretteki ebedî huzur ve mutluluk da kaybedilmiş olunur.²⁶ Bu kısmın zarar gördüğü, ortadan kalktığı yerde tahsini ya da hâcî öğelerden biri dikkate alınmaz. Zira zarûriyyât asıldır.

Zarûriyyât kapsamına giren değerler şunlardır:

²³ Zuhaylî, Vehbi, a.g.e, 231

²⁴ Şaban, Zekiyüddin, a.g.e,415

²⁵Cüveyni, Ebû'l-Meâlî Abdûlmelik b. Abdillâh, *el-Burhân fî usûli fikh*, Katar 1992, II, 602.

²⁶ Zuhaylî, Vehbi, el.a.g.e, 232

1- Din 2- Nefis 3- Akıl 4- Nesil 5- Mal²⁷.

Bu beş maslahatı temin içindir ki Şerâat-ı İslamiyye birçok hükümleri muhtevi bulunmuştur. Kısas, had cezaları, tazminat, ta'zir hükümleri bu cümledendir. Molla Fenârî'nin beyanına göre maslahat-ı zarûriyye, her dini ilahide korunması gerekli bulunmuş olan maslahattır.²⁸Dünya ve ahiretin mamur olması bu beş zarurî değer üzerine kuruludur. Gerek bireylerin durumu gerekse toplumların düzeni bu beş ilkenin muhafazası ile sağlanır. Gerçekten İslam, zaruriyyâtın bu beş temel ilkesinin muhafazasına özel bir önem göstermiş, bunlardan her birinin gerek varlığını gerekse sürekliliğini ve korunmasını temin eden hükümler getirmiştir. Ki bu sayede din, nefis, akıl, nesil, mal hem varlıklarını sürdürmüş hem kendilerinden beklenen maslahatı vermiş olurlar.²⁹

Allah dinin korunması ve varlığının devamı için bu dine iman edilmesini emretmiş ve bunun yanında dinin temel ibadetleri olan namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetlerinin yerine getirilmesini de farz kılmıştır. Bunun yanında dinin harici düşmanlardan korunması için cihad ile Müslümanları yükümlü tutmuş, dine saldıran ve dine davette engel çıkaran kimselerin cezalandırılması ile ilgili hükümler tayin etmiş, dinden dönen ve zekât gibi farzlarından birini inkâr edenlerin de öldürülmesi hükmünü getirmiştir.³⁰

Canın korunması konusunda da hayatın devam ettirilmesi için zaruri miktarda yemeyi, içmeyi ve giyinmeyi zorunlu kılmıştır. Bunun yanında kişinin nefisine yönelik herhangi bir tecavüzü de haram kılmış ve cana kast edilmesi durumunda kısâs³¹, diyet ve kefarete gibi cezai müeyyidelerin uygulanmasına hükmetmiştir. Kısas emrinin canın korunması hususundaki hikmetini İslam bilginleri özetle şöyle anlatmışlardır: “ Kısas, cemiyet hayatının korunmasına vesiledir. Bu hususta soylu, eşraftan olan kimse ile hasis denilen herhangi bir kişi arasında fark yoktur. Çünkü hepsi kullukta, insanlıkta eşittirler..... Kısas ise zulmen katil suretiyle parlayan bir fitneyi teskin etmek için meşru

²⁷Şaban, Zekiyüddin, a.g.e, 414

²⁸ Bilmen, a.g.e, I, 202

²⁹ Şaban, Zekiyüddin, a.g.e, 414

³⁰ Zekâtın verilmediğinden dolayı öldürülme hadisesi Hz. Ebubekir döneminde olmuştur. Buradaki vurgu ise dinin farzlarından birinin inkârı sonucunda mürted olan kimseye uygulanan cezadır. Detayları için ilgili fıkıh kitaplarının “Mürted” konulu başlıklarına bakılsın.

³¹ “Ve ey akıl sahipleri! Sizin için kısasta büyük bir hayat vardır. Umulur ki siz (katilden) sakınırsınız.” Bakara / 179

kılınmıştır. Kısas korkusu, haddi aşmaya cesaretlenenleri katle cüret etmekten men edeceği cihetle **şahsî hayatı da sıyanete medardır**, adaletin tecellisine de hâdimdir.”³²

Hayatı korumak amacıyla, zorunluluk ve sıkıntılı durumlarda, İslam tarafından yasaklanan şeyleri yemek caizdir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır. “*Allah size ancak leşi, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilmiş olanı haram kıldı. Her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, başkasının hakkına tecavüz etmeden ve haddi aşmadan yemesinde vebal yoktur. Şüphesiz Allah çokça bağışlayan ve esirgeyendir*”³³

Hız. Peygamber evrensel nitelikli son konuşmasında kan davalarının yasaklandığını şu sözleri ile bildirmektedir. “*Ashabım! Cahiliyet döneminde güdülen kan davaları tamamen kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası, Abdülmüttalib'in torunu (amcalarımdan Hâris'in oğlu) Rabîa'nın kan davasıdır.*”³⁴Yüce Kitab'ımızda şöyle buyrulmaktadır: “*Ey iman edenler, mallarınızı karşılıklı rıza ile gerçekleştirdiğiniz ticaret yolu hariç, batıl yollarla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.*”³⁵ Bu ayette, kasten cana kıyma manasının yanında, Allah'ın yasakladığı şeyleri yapmak, günaha dalmak ve başkalarının mallarını haksız yollarla yemek suretiyle kendisine yazık etmek, ahiret hayatını heba etmek anlamı da vardır.³⁶

Yüce Allah aklın korunmasına yönelik de pek çok hüküm getirmiştir. Aklın sağlam ve selim bir şekilde kalıp bozulmaması için hükümler getirirken çalışmasını, aktivitesini koruyup geliştirmesine yönelik eylemleri de mübah kılmıştır. Aklın bozulmasına ve yetersiz konumuna düşmesine meydan verecek içki ve sarhoş edici maddeleri yasaklayıp bunları içenler için de cezaî hükümler koymuştur..

Neslin korunmasında ise insanın onuruna yaraşır bir şekilde hayat sürmesini emretmiş, iffet ve namusa aykırı olan tutum ve davranışları yasaklamıştır. Bu bağlamda nesilleri kirleten, birey ve toplumun yüzünü karartan gayri meşru ilişkileri haram kılmış bu cürmü işleyenlere ise zina cezasını getirmiştir. Ayrıca fertlerin soylarının korunması

³² Bilmen, a.g.e, I, 206

³³el-Bakara 2 / 173

³⁴ Buhari, İlim, 37

³⁵en-Nisa', 4/29

³⁶İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azim*, (çev: Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner) İstanbul , Çağrı Yayınları, I. Baskı, II, 235

ve aile kavramının da yerleşmesi için evlilik kurumunu meşru kılmıştır. “Nikâh, beşeri tabiatlardaki şehvani temayüllerin gayr-i meşru neticeler vermesine manidir. Nesep ve sıhriyet bir nimettir. Bu cihetle Hak Teâlâ bunları itminan (nimet verme) makamında beyan buyurmuştur. Bu nimetler ise nikâh sayesinde tahakkuk eder.”³⁷

Hz. Peygamber evlenmekle ilgili şöyle buyurmuşlardır: “*Nikah benim sünnetimdir. Kim sünnetim ile amel etmez (bundan yüz çevirir) ise, benden değildir. Evleniniz. Çünkü ben (kıyamet günü diğer) ümmetlere karşı çokluğunuzla iftihar ediciyim. Kimin evlenme imkanı varsa evlensin. Kim (bu masrafı) bulamazsa (nafile) oruç tutmalıdır. Çünkü şüphesiz oruç, sahibi için şehvet kırıcıdır.*”³⁸

Malın korunması noktasında da kişilerin çalışıp alın teri ile helal yoldan rızık kazanmalarına teşvik etmiş, tembelliği ve haram yollar ile başkalarının mallarına el uzatılmasını yasaklamış, hırsızlık olayını haram kılarak malın İslam dininde ve kişiler nezdinde ne kadar ehemmiyetli olduğuna vurgu yapmıştır. Hz. Muhammed bir hadisinde gasp yapan kişinin ahirette yaptığı günahına karşılık göreceği cezayı şöyle anlatmaktadır. “*Kim bir karış toprağı gasp ederse, Allah kıyamet gününde onu yedi kat yerden boynuna geçirir.*”³⁹

İslamiyet’te haksız kazançta bulunmak yasak kapsamındadır. Kur’an-ı Kerimde şöyle buyrulmaktadır. “*Ey iman edenler! Karşılıklı rızaya dayanan ticaret olması hali müstesna, mallarınızı, batıl (haksız ve haram yollar) ile aranızda (alıp vererek) yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah, sizi esirgeyecektir.*”⁴⁰. Hz. Peygamber bir başka hadisinde rüşvet alan ve veren hakkında şunları söylemişlerdir: “*Rüşvet alanda verende cehennemdedir.*”⁴¹

Zarûriyyâtın kapsamında olan beş unsur (aklın, nefsin, dinin, neslin ve malın) hem istikra dediğimiz tüme varım yöntemiyle hem de bu beş unsuru bir arada ya da farklı bağlamlarda ele alınması suretiyle ayetlerde ve hadislerde zikredilmiştir. Sırası ile Kur’an-ı Kerimden, Hz. Peygamber’in hadislerinden ve istikra metodundan örnekler zikredecek zarûriyat konusunun delillendirilmesine geçelim.

³⁷ Bilmen, a.g.e, I, 206

³⁸İbn Mace, Nikâh, 1

³⁹Buhari, Bed’ül-Halk, 2

⁴⁰en-Nisa 4 / 29

⁴¹Ebu Davut, Akdiye, 4

3.1. Zaruriyat'ın Kur'an-ı Kerim'den Delilleri

İslam bilginleri zarûriyyâtı delillendirirken⁴² *bey'at* ayetini zikredeler. Yüce Allah Kuran'da şöyle buyurur: "*Ey Peygamber! mümin kadınlar, Allah'a hiçbir şeyi eş koşmamak, hırsızlık yapmamak, zina etmemek, çocuklarını öldürmemek, elleriyle ayakları arasında bir bühtan uydurup getirmemek, maruf ve iyi işlerde sana karşı gelmemek konusunda sana bey'at etmeye geldiklerinde onların bey'atlarını kabul et!*"⁴³

Bu ayette aklın korunması dışında diğer dört husus da zikredilmektedir ki onlar da maddeler halinde şöyledir:

1. Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmamak. (*Din'in korunması*),
2. Hırsızlık yapmamak. (*Malın korunması*),
3. Zina etmemek. (*Neslin korunması*),
4. Çocuklarını öldürmemek. (*Canın korunması*),
5. İftira etmemek. (*İrzin korunması*).

Mekke döneminde inen bu ayetin zahirinden anlaşıldığı üzere zarûriyyât konusunu genel anlamda ele alınmıştır. Medine döneminde ise bu hususlar tafsilatıyla işlenmiştir.

Hz. Peygamber de Veda Hutbesi'nde İslam ahkâmının bu beş temel hedefini genel olarak tüm insanlığa ilan etmiştir.

Yine Yüce Allah Kur'an'da "*Bunun için İsrailoğullarına şöyle yazdık: 'Kim bir kimseyi bir kimseye veya yeryüzünde bozgunculuğa karşılık olmadan öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de onu diriltirse (ölümden kurtarırsa) bütün insanları diriltmiş gibi olur...'*"⁴⁴ buyurarak zarûriyyâtın beş maddesinden biri olan nefsin korunması gerektiğine işaret etmiştir.

⁴²İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir, *Makâsîdü'sh -Şerîati'l-İslâmiyye*, Tunus 1978, 79

⁴³el-Mümtehine, 60/12

⁴⁴el-Maide 5 / 32

"Allah'ın haram kıldığı canı haksız yere öldürmeyin."⁴⁵, "Onlar ki, Allah ile beraber başka bir ilâha yalvarmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zina etmezler. Bunları yapan cezaya uğrar. Kıyamet günü azabı kat kat olur ve orada alçaltılmış olarak temelli kalır."⁴⁶, emri de canın korunmasına yönelik delillerdir.

"Dininin korunması" ilkesini akli delillerle ispat edip açıklayan başlıca ayetler ise şunlardır:

"Allah, (Kendisi'ne ortak koştuğunuz ilahlar konusunda) hiçbir şeye gücü yetmeyen ve başkasının mülkünde olan ile, tarafımızdan kendisine güzel bir rızık verdiğimiz, böylelikle ondan gizli ve açık infak eden kimseyi örnek olarak gösterdi; bunlar hiç eşit olur mu? Hamd Allah'ındır; fakat onların çoğu bilmezler."⁴⁷

"Allah, içinizden iman edenlere ve salih amellerde bulunanlara vaat etmiştir ki şüphesiz onlardan öncekileri nasıl güç ve iktidar sahibi yaptıysa, aynı şekilde onları da yeryüzünde güç ve iktidar sahibi yapacak, kendileri için seçip beğendiği dinlerini kendilerine yerleşik kılıp sağlamaştıracak ve onları korkularından sonra güvenliğe çevirecektir. Onlar, yalnızca Bana ibadet ederler ve Bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Kim bundan sonra inkar ederse, işte onlar fasıktır."⁴⁸

"Kendileri için hidayet yolu belli olduktan sonra gerisin geri dönenleri, şeytan aldatıp peşinden sürüklemiş ve kendilerini boş ümitlere düşürmüştür."⁴⁹

Bu ayet ve hadisler, delillerle inanmayanları imana davet etmiş, inanların imanını takviye etmiştir. Dini kabul edip de nefsi ve arzusuna göre dini terk etme cüretinde olanların bu davranışlarının çirkinliği anlatılarak İslam hukukunda dinin korunmasına yönelik nassalar beyan edilmiştir.

"Neslin Korunması" ilkesi hakkında bazı ayetler şunlardır:

Yüce Allah; "Sizden, hür mümin kadınlarla evlenmeye güç yetiremeyen kimse, ellerinizdeki mümin cariyelerinizden alsın. Allah sizin imanınızı çok iyi bilir.

⁴⁵el-İsra 17 / 33

⁴⁶el-Furkan 25 / 68-69

⁴⁷en-Nahl 16 / 15

⁴⁸en-Nür 24 / 55

⁴⁹el-Muhammed 47 / 25

Birbirinizdensiniz, aynı soydansınız. Onlarla, zinadan kaçınmaları, iffetli olmaları ve gizli dost tutmamış olmaları halinde, velilerinin izniyle evlenin ve örfe uygun bir şekilde mehirlerini verin. Evlendiklerinde zina edecek olurlarsa, onlara, hür kadınlara edilen azabın yarısı edilir. Cariye ile evlenmedeki bu izin içinizden, günaha girme korkusu olanlardır. Sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır. Allah bağışlar ve merhamet eder.”⁵⁰

“Zinaya yaklaşmayın, çünkü o pek çirkin ve kötü bir yoldur.”⁵¹

“İffetli kadınlara zina isnat edip de, sonra dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun; ebediyen onların şahitliğini kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkmış kimselerdir.”⁵²

“Onlar, Allah'ın yanında başka tanrı tutup ona yalvarmazlar. Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar. Zina etmezler. Bunları yapan günaha girmiş olur.”⁵³

*“Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayâsızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor.”⁵⁴ ayetleri ile **neslin korunması** beyan edilmiştir.*

İlgili ayetler ve hadisler ile müfessirlerin ayetleri açıklamada getirdiği izahlar **neslin korunmasının** İslam hukukundaki önemini beyan etmektedir.

3.2. Zaruriyat'ın Sünnet'ten Delilleri

Hz. Peygamber'in sünnetinde zaruriyyât kapsamında ele alınan bu beş konu bir arada olmayıp genellikle ayrı bağlamlarda ve müstakil olarak yer alır. Yine bey'at ayetinde olduğu gibi Hz. Peygamber'in bey'at alırken söylediği sözler ile ortaya koyduğu sözleşme maddelerinde bu hususlar zikredilir. Ayrıca meşhur Veda Hutbesi'nde de bu unsurların hemen hepsi anlatılmıştır. İmam Buhari ve İmam Müslim'in eserlerine aldıkları Ubâde b. Sâmit rivayeti şöyledir: "Bir gün Hz. Peygamber, yanında sahabesi olduğu halde otururken (kadınlara) :"*Allah'a hiçbir şeyi ortak koşmayacağınıza, hırsızlık etmeyeceğinize, zina etmeyeceğinize, çocuklarınızı öldürmeyeceğinize, elleriniz ve ayaklarınız arasında bir iftira uydurup*

⁵⁰en-Nisa 4 / 25

⁵¹el-İsra 17 / 32

⁵²en-Nür 4 / 34

⁵³el-Furkan 25 / 68

⁵⁴en-Nahl 16 / 90

getirmeyeceğinize, iyi işlerde bana isyan etmeyeceğinize" dair beya't ediniz!" demiştir.⁵⁵ Bu emri hayatlarında titiz bir şekilde tatbik eden sahabenin şu tavrı da nefsin korunmasında gösterilmesi gereken hassasiyeti beyan etmektedir.

3.2.1. Canın Korunma İlkesinin Sünnetten Delilleri

Zaruriyât kapsamında ele alınan beş ilkeden ilki canın korunması maddesidir. Kur'an'ı Kerim'den hareketle canın korunma ilkesini görmüştük.⁵⁶ Şimdi ise konunun Hz. Peygamber'in sünnetinden delillerine müracaat ederek görelim.

Ebu Hureyre şöyle anlatmıştır. " Hz. Osman azgınlar tarafından evinde muhasara edildiğinde, ben onun yanına girip "Artık bunlarla harp etmek helal olmadı mı?" diye sorunca, Hz. Osman cevaben: " Ey Ebu Hureyre! Bütün insanları ve beni öldürmek ister misin?" dedi. Ben: "Hayır" diye cevap verince, O " *Vallahi sen bir kişiyi öldürürsen sanki bütün insanlar öldürülmüş gibidir, o halde sen sevaba nail olarak, izinli olduğun halde, günahkâr olmayarak dön*" buyurdu. Bunun üzerine ben kimseyle harp etmeden geri döndüm.⁵⁷

Muaviye ibnü Ebi Süfyân'ın : "Hz. Muhammed buyurdular ki:"*Günahları Allah'ın affetmesi, bağışlaması muhtemeldir. Ancak kasten mümini öldüren veya kâfir olarak ölen kimse hâriç...*⁵⁸rivayeti de insan hayatına tecavüz etmenin ne kadar büyük bir günah olduğunu göstermesinin yanı sıra İslam'da neslin korunmasının da ne derece önemli olduğunu belirtilmektedir.

Hz. Peygamber vefatından önce yapmış olduğu son büyük çağrısı olan Veda Hutbesi'nde kan davalarının İslam tarafından yasaklandığını şöyle bildirmektedir. "*Ashabım! Cahiliyet devrinde güdülen kan davaları da tamamen kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası, Abdülmüttalib'in torunu (amcalarımdan Hâris'in oğlu) Rabîanın kan davasıdır.*"⁵⁹

İnsanların en kıymetli ve değerli varlığı kendi canı; yani öz nefsidir. Her can saygındır, koruma altındadır. İslamiyet her canın muhafazasını önemli saymıştır. Evrenin en değerli varlığı olan insan diğer varlıklar arasında ayrı bir özelliğe ve öneme

⁵⁵Buhârî, İlim, 49 / Müslim, Hudûd, 41

⁵⁶ Bknz: sayfa 8

⁵⁷İbni Sa'd, *Tabakatü'l Kübrâ*, Darul Küttübil İlmîyye, 2009, III,70

⁵⁸Nesâî, Tahrîm 1

⁵⁹Buhari, İlim, 37

sahiptir. Bu sebeple Kur'an'da haksız yere bir cana kıymak tüm insanların canına kastetmekle bir görülmüş; bir nesi, canı ihya etmek ise tüm insanlığı ihya etmeye muadil sayılmıştır.⁶⁰İslam, hayat dinidir. İslâm'da insan haysiyetli, onurlu ve şerefli bir varlıktır. İnsan hayatı kutsaldır. Yaşamak bizlere Allah tarafından yüklenmiş bir borçtur. Bu yüzden İslamiyet insan hayatını her türlü saldırıdan muhafaza etmiş, insanların canına kıymayı yasaklamış, kan davaları haramlar kategorisine almış, intihar gibi kendi canı da olsa nefse kıymayı yasaklamış, hayatı tehlikeye sokan şeylerden uzak durmak ve bulaşıcı hastalıklardan korunmak gerekli kılınmıştır.

Kişinin bir başka cana kıyması nasıl yasak ise aynı şekilde kendi canına kıyması olan intihar etmek de İslam tarafından yasaklanmıştır. Kimse "Bu can benimdir, istediğim muameleyi kendime yaparım" diyemez. Bu beden ve bu canlar bize Allah tarafından emanet edilmiş ve bu emanete gereği gibi sahip çıkıp korumamız gerekmektedir. Kişinin, Allah tarafından kendisine emanet olarak tevdi edilen kendi canı üzerinde istediği gibi serbestçe tasarrufta bulunma hakkı yoktur. Bu yüzden ki büyük acı ve elemeler içerisinde bulunsalar bile bir insan kendi canına kıyması İslam tarafından caiz görülmemiştir.

Sünnetten buna dair bazı deliller şunlardır:

Hz. Peygamber'den şöyle nakledilmiştir: "*Yedi helak edici günahdan uzak durunuz. Denildi ki, ya Rasülüllah, onlar nelerdir?; şöyle buyurdu: Allah'a ortak koşmak, bir cana kıymak, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, iffetli, hiçbir şeyden habersiz mümin kadına zina iftirası yapmak*"⁶¹

İntihar önceki toplumlarda da haram kılınmış bir günahdır. Cündüb b. Abdullah'tan Hz. Peygamber (s.a.s)'in şöyle dediği nakledilmiştir: "*Sizden önceki toplumlarda yaralı bir adam vardı. Yarasının elemine dayanamayarak, bir bıçak aldı ve elini kesti. Ancak kan bir türlü dinmediği için adam öldü. Bunun üzerine Allah; kulum can konusunda benim önüme geçti, ben de ona cenneti haram kıldım, buyurdu*"⁶²

İntihar edenin ahiretteki cezası ise, intihar ediş şekline uygun olarak verilir. Hadiste "*Kim kendisini bıçak gibi keskin bir şeyle öldürürse, cehennem ateşinde*

⁶⁰el- Mâide, 5/32

⁶¹Buhârî, Vesâyâ, 23, Hudûd, Tıb, 45; Müslim, İman, 144

⁶²Buhârî, Enbiyâ, 50

kendisine onunla azap edilir"⁶³(*Dünyada ip ve benzeri*) *şeyle kendisini boğan kimse cehennemde kendisini boğar, dünyada kendisini vuran cehennemde kendisini vurur (azabı böyle olur)*"⁶⁴

İslamiyet, nefis muhafaza amacıyla yeme, içme, giyme gibi bir takım mecburiyetler koyarken nefse kıymayı önlemek amacıyla hem dünyevi hem de uhrevi cezalar ve caydırıcı kanunlar getirmiştir. Bilerek ve isteyerek adam öldürene kısas, diyet, cehennem azabı; hata ve yanlışlık sonucunda adam öldürene kısas ve diyet cezaları tatbikini getirmiştir. Aynı şekilde İslamiyet, maddi ve manevi zarar vermeyi, işkencede bulunmayı, cana karşı haddi aşmayı ve tecavüzde bulunmayı yapmayı, harpte kadın, çocuk, yaşlı ve din önderlerini öldürülmesini yasak kapsamına almıştır. Buraya kadar anlatılan rivayetler zarûriyyât konusunun *canın korunma* ilkesini temellendirir.

3.2.2. Aklın Korunma İlkesinin Sünnetten Delilleri

Akıl, lügatte “men etmek, engellemek, devenin ayağını bağlamak, istemek, tutmak, korunmak, sığınmak, bilmek, anlamak, zeka, bilgi, ruh, düşünce ve kavrama yeteneği gibi manalara gelir.”⁶⁵ İnsanın “âkil” olarak tavsifinde, kendini zararlı iş ve davranışlardan, tüm kötülüklerden ve nefsanî isteklerden koruması ve men etmesi göz önüne alınmıştır.⁶⁶ Akıl, doğruyu yanlıştan, hakkı batıldan, güzeli çirkinden ayıran, varlığın bilgisini sınıflandıran, bunları harmanlayarak bilgi elde eden, o bilgilerden sonuçlar çıkaran kuvvet ya da nurani latif cisim olarak tanımlanır.⁶⁷

İslam, aklın korunmasına büyük önem vermiş ve aklın çalışmasını zaafa uğratan, kuvvetini azaltan, nurunu söndüren şeyleri yasaklamıştır. Bunların başında ise içki, uyuşturucu gibi maddelerin kullanımı gelmektedir. “Aklı izale eden içki her kötülüğün anasıdır. Çünkü içkinin kötülüğü insan vücudunu tahrip, âsâbını tahrik, malını israf ve aklını izale gibi kötülüğü saymakla tükenmez. Binaenaleyh aile arasında ahengi ve intizamı bozduğu her zaman görülen hallerdendir.”⁶⁸ Aklın önemine binaen Yüce

⁶³Buhâri, Cenâiz, 84

⁶⁴Buhârî, Cenâiz 84

⁶⁵Firuzabadi, Ebut-Tahir, *el-Okyanusul-Basit fi Tercumetil-Kamusi' l-Muhit*, Dersaadet, Kahire, 1913, IV, 18

⁶⁶Bolay, Süleyman Hayri, “Akıl” md., T.D.V. İslam Ansiklopedisi., II, 238

⁶⁷Maturidi, Ebu Mansur, *Kitabut-Tevhid*, (nsr. Fethullah Huleyf), Darul Kütübil İlmîyye, Beyrut, 1970, 5

⁶⁸ Vehbi, Mehmed, *Ahkâmu'l Kuran*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1971, 459

Kitabımızda içki ve benzerlerinin kullanımının yasaklandığı gibi Hz. Muhammed de pek çok hadisleriyle içkinin istimalini haram kılmıştır.

*“İçki bütün kötülüklerin / pisliklerin anası (kaynağı)’dır.”*⁶⁹; *“Sarhoşluk veren her içki (içecek) haramdır.”*⁷⁰; *“Sarhoşluk veren her şey haramdır.”*⁷¹ Gibi hadisler içki kullanımının haramlığına delalet eder. İçki ile aklın korunması arasındaki bağlantıyı şu şekilde ilişkilendirilir. Yüce Allah (c.c.) *“Sana hamr(içki) ve kumarı sorarlar, de ki: ‘İkisinde hem büyük günah ve hem insanlara bazı faydalar vardır. Günahları faydasından daha büyüktür’.* Ne sarf edeceklerini sana sorarlar, de ki: ‘Artanı’. Böylece Allah, dünya ve ahiret hususunda düşünesiniz diye size ayetleri açıklar.”⁷² “Hamr, esasen örtmek manasına mastar olduğu halde, çiğ üzüm şirasından iştidad etmiş (şiddetlenmiş)ve köpüğünü atmış şaraba isim olmuştur. Çünkü akli bürüyüp örter ve bir tabir ile kafayı dumanlar ki, buna humar denilir.”⁷³ Bu sebeple aklın işlevini sekteye uğratan, fonksiyonlarını zayıflatan, bir nevi onun özelliklerini örten her türlü içki yasak kılınmıştır.

İçki ile aklın işlevi kapandığı ve kişi mecnun seviyesine düşüp akıl almaz işlere yaptığı için başta içki olmak üzere aklın faaliyetini iptal eden her türlü sarhoş edici şeyler İslam tarafından haram kılınmıştır. İçkinin ya da sarhoş edici maddenin ismi değiştirilip cazip hale sokulsa da onu içmek haram olup bu tür bir davranışla içkiyi ve sarhoş edici maddeyi insanlara terviç etmek de günahdır. Hz. Muhammed (s.a.v.) *“Ümmetimden bir grup vardır ki onlar alkollü içkiyi içerler ve içkinin ismini değiştirip istedikleri bir adı ona takarlar.”*⁷⁴ buyurarak içkinin şu ya da bu şekilde toplum içinde revaçta olmasına çalışanlar tehdit edilmiştir.

Başta içki olmak üzere sarhoş edici maddeleri kullananların zamanla akıl melekeleri körelip hem kendilerine hem ailelerine hem de topluma zararlı bir birey oldukları için İslam dinin de içki cezası olarak hadd-i şürib hükmünün getirilmesinin yanı sıra pek çok hadislerde de içki içmenin uhrevî boyutu da beyan edilmiştir. Zikredeceğimiz rivayetler ve buraya kadar anlatılanlar İslam Hukuku’nda aklın muhafazasına yönelik vaz edilmiş delillerin sünnetten karşılığını göstermektedir.

⁶⁹ Nesai, Eşribe:44

⁷⁰Buhâri, Eşribe 4

⁷¹Tirmizî, Eşribe 2

⁷²el-Bakara 2 / 219

⁷³ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, İstanbul, Yenda Yayınevi, 2016, II, 84

⁷⁴Ebu Davud, Eşribe, 41

Aklın sağlıklı düşünme ve sağlam muhakeme yeteneğini sarhoşluk veren şeyler giderdiğinden bunların azına dahi yanaşılmaması emredilerek sarhoşluk veren maddelerin ne derece tehlikeli olduğu sünnet tarafından vurgulanmıştır. Hz. Peygamber şöyle buyurdu: "*Her sarhoşluk veren şey şaraptır ve her sarhoşluk veren şey haramdır. Bir kimse şarabı dünyada içer de ona devam üzere iken tövbe etmeden ölürse ahirette Kevser şarabını içemez*"⁷⁵

İçkinin, insanın en önemli sermayesi olan akıl nimetine karşı nasıl büyük bir düşman olduğunu ifade sadedinde müfessirlerin getirdiği şu izahlar da İslam hukukunda aklın önemi ve korunmasının gerekliliğini gösterir.

“İnsanoğlunun sahip olduğu en kıymetli ve mukaddes varlığı kötü ile iyinin arasını temyiz eden aklıdır. İçki kullanarak insani hislerden teberri eden insan, hayvan dercesine düşer. Bu sebeple Allah, içkiyi yasaklamıştır. Hatta içkiye «kötülüklerin anası» ismi dahi verilmiştir. Afyon, kokain ve benzeri tüm uyuşturucular aynı özelliktedir. Çünkü bunları kullanan insanlarda aklın işlevleri değişir; hakkı batıl batılı, hak görür; mümkün olan şeylerden ayrılarak, olmayan ve imkânsız şeyleri hayal etmeye ve rüyalar denizinde yüzmeye başlar. Bazı uyuşturucular da vücudu donuk bir hale getirir, sinirleri mahveder, ruhsal yıkımlara sebep olur, ahlâkı düşürür, iradeyi zayıflatır ve bireyi topluma faydasız hâle getirir. İşte İslâmiyet, birey ve toplum hakkında yararlı olan şeyleri emrederken, zararlı olanları da yasaklamıştır. İslam`ın yasakları tıp açısından incelendiğinde, bunların birey ve toplumun faydasına olduğu görülür. Nitekim içki ve domuz eti gibi yasaklar bilimin ve tıbbın süzgecinden geçirilmiş, nice maddî ve manevî zararları ehline açıklanmıştı⁷⁶

3.2.3 Neslin Korunma İlkesinin Sünnetten Delilleri

Zarûriyyâtın beş ilkesinden biri olan neslin korunmasına yönelik zinaya yaklaşılmaması, zina yollarının kapatılması ve zina edenlere verilecek cezaları beyan eden ayetlerin yanında Hz. Muhammed de pek çok hadisleriyle bu ilkeyi ifade etmiştir. Bu rivayetlerden bazıları ise şunlardır:

⁷⁵Müslim, Eşribe, 73

⁷⁶ Karadavi, Yusuf, *el-Helal vel-haram fi`l-İslam*, (çev: Mustafa Varlı), Ankara 1970, 50-53, 75-88

Zina suçunun çirkinliği ve zina edene verilecek ceza olan hadd-i zina⁷⁷ ayetlerle beyan edilmesinin yanı sıra zina suçunun uhrevî cezası Hz. Muhammed tarafından ifade edilmiş, böylelikle İslam hukukunda zaruriyatın beş ilkesinden biri olan neslin korunmasının önemi şu hadislerle delillendirilmiştir.

“Allah, kıyamet günü üç grup insanla konuşmaz, onları temize çıkarmaz ve onların yüzüne bakmaz. Onlar için acı veren bir azap vardır:1) Zina eden yaşlı,2) Yalancı yönetici ve3) Kibirlenen fakir” buyurdu.⁷⁸

*“Ey muhacirler topluluğu! Beş şeyle imtihan olduğunuz vakit haliniz nicedir? O beş şeye erişmenizden Allah’a sığınırım! **Herhangi bir toplum içerisinde, fuhşiyat apaçık olur da sonuçta onlar onu aleni hale getirirlerse, kesinlikle onların arasında veba ve geçmiş ümmetlerde benzeri görülmemiş hastalıklar ve dertler yayılır!** Herhangi bir toplum, ölçü ve tartıyı noksanlaştırdığında, mutlaka kıtlık, şiddetli geçim sıkıntısı ve devlet idarecilerinin zulmü ile muaheze olunurlar! Herhangi bir toplum, mallarının zekâtını vermediğinde, mutlaka gökten yağmurları engellenir. Hayvanlar olmasaydı kendilerine yağmur yağdırılmazdı! Herhangi bir toplum, Allah’ın ahdini ve Resulünün ahdini bozarsa, mutlaka Allah onların üzerine, kendilerinden başka bir düşman musallat eder de düşmanları, onların ellerinde bulunan şeyleri nimetlerin bazısını alır! Herhangi bir toplumun imamları devlet idarecileri, Allah’ın Kitabı ile hükmetmez ve Allah’ın indirdiği hükümlerde muhayyermiş gibi hareket ederse, mutlaka Allah sıkıntılarını kendi aralarında kılar!”⁷⁹*

3.2.4 Dinin Korunma İlkesinin Sünnetten Delilleri

İslam’da “dinini korunması” hem ayet hem de hadislerle delillendirilmiştir. Bu temellendirme içerisinde hem akli kullanmaya insanlar yönlendirilmiş böylelikle dinin önemi onlara anlatılmış hem de dini kabul ettikten sonra doğacak şüphelere karşı akli deliller getirilmiştir. Bunun yanında bazı cezai müeyyideler de getirilerek gelişigüzel dine karşı lakayt bir tavır alınmasının önüne geçilmiştir.

İslamiyet Allah’ın beşere gönderdiği oluğu hak dindir. İnançla alakalı malumatın Kur’an-ı Kerim’e ve Hz. Muhammed’in sünnetine uygun bilgiler olması gerekir...

⁷⁷en-Nür. 24/2

⁷⁸ Müslim, İman, 72 ; Nesai, Zekat, 77

⁷⁹ İbn Mace, Fiten, 22

İslamiyet insanlara, Allah'ın rızasını kazanıp ahirette cezadan ve azaptan kurtulmak için namaz, oruç, zekât, hac gibi ibadetleri emretmiş; Kur'an'ın ve hadislerin yapılmasını istediği şeylerin yapılmasını, içtinap edilmesi gereken kötü şeylerden uzak durulmasını; güzel ahlakla ahlaklanılmasını emretmiştir. Müslüman devletlerin öncelikli görevlerinden biri İslam'ın ahkâmını hayata tatbik etmek, müslüman olmamış kişilere de bunları anlatıp İslam'a davet etmektir.

3.2.5 Malın Korunma İlkesinin Sünnetten Delilleri⁸⁰

İnsan yaşadığı sürece mala ihtiyaç duyar. İnsan hayatı mal olmaksızın idamesi çok zordur. Bunun için çalışmayı tabii bir hak ve görev olarak gören İslam önce çalışmayı ve ortaya ürün koymayı teşvik etmiştir. Allah; yeryüzünde bulunan her şeyi insan için yaratmış (el-Bakara 2/29) ve bunları insanın emrine ve faydalanmasına vermiştir (el-İbrahim,14/32,33; en-Nahl16/12,14). Ancak bunları elde etmeyi ise meşru bir surette emek harcıyıp çalışmaya bağlamıştır.

İslam'da emek veren, alın teri dökene ve çalışan insan Allah'ın güzel ve değerli kuludur. Bir cemiyetin önderi o topluma hizmet eden kişidir.Hz. Peygamber'den çalışmakla ilgili pek çok hadis nakledilmiştir. Bunlardan birinde Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur:"Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir yiyecek yememiştir. Allah'ın peygamberi Davut (a.s.) da elinin emeğinden yerdi."⁸¹

İslam'da her ne şekilde olursa olsun para kazanmak değil, helal ve meşru yollardan kazanmak önemlidir. Helal ve meşru yolların başında ise alın teri dökerek çalışmak esastır. Alın teri dökülerek kazanılan mal değerlidir. İnsan geçerli ve mübah yollardan giderek İslam tarafından helal kılınan her şeye malik olma hakkına ve özgürlüğüne sahiptir. İslam'da mülk edinme, edinilen malı ve mülkü artırma, bunun üzerinde tasarrufta bulunma ve mülkiyet hakkına sahip olma esastır. İslam tembelliği, işsizliği, dilencililiği, ele güne yük olmayı caiz görmez. Fakirlik iki dünyada da yüz karasıdır.

Malın muhafazası; onu israf etmeden tasarruflu bir şekilde kullanmanın yanında, zekâtın verilmesi, hırsızlığa karşı gerekli önlemleri almak ve malı gasbetmek isteyene

⁸⁰ Tez konumuz olduğu için sadece birkaç misal vermekle yetineceğiz.

⁸¹Buhârî, Büyü, 15

karşı savunmak suretlerinde olabilir. Hz. Muhammed şöyle demiştir: “*Müslümanın müslümana ırzı ve malı haramdır*”⁸²

İslam dini çalışmanın yanı sıra insanlara el açmayı, dilenmeyi yasaklamıştır. İnsanın onurunu, haysiyetini, karakterini zedeleyen dilenciğimin yasaklanması konusunda Hz. Muhammed’ten aşağıdaki bazı hadisler rivayet edilmiştir:

“*Sizden bazıları dilenmekten asla vazgeçmez. En sonunda kıyamet gününde bu yüz­süz kişi, yüzünde bir et parçası kalmaksızın Allah'a kavuşur*”⁸³

“*Bir kimse çok mal toplamak için insanların mallarını dilenirse kesinlikle bir ateş parçası istemektedir.*”⁸⁴

“*Sizden birinizin bir kucak odun toplaması, sonra o odunları sırtına yüklenip satması, dilenmesinden elbette çok daha hayırlıdır.*”⁸⁵

“Malın Korunma” ilkesine dair bazı hadisler şunlardır:

İmam Malik eserinde şu hadisi nakleder. "Ümeyme bnt. Rukayka şöyle demiştir: "*Rasûlullah'ın yanına gittiğimde etrafında kadınlar vardı ve İslâm üzerine kendisine bey'at ettiler ve şöyle dediler: Yâ Rasûlallah! Sana, Allah'a hiçbir şeyi şirk koşmamak, hırsızlık etmemek üzere bey'at ediyoruz.*"⁸⁶

“*Kesinlikle kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız birbirinize karşı haramdırlar.*”⁸⁷

Ailenin geçimini temin etmek amacıyla çalışmak ibadettir. Hz. Muhammed şöyle buyurdular: “*Malı uğrunda öldürülen şehittir; kanı uğrunda öldürülen şehittir; dini uğrunda öldürülen şehittir; ailesi uğrunda öldürülen şehittir.*”⁸⁸

“*Her Müslümanın diğerine, canı, malı, ırzı (onuru, şahsiyeti) haramdır (dokunulmazdır)*”⁸⁹

Bu ve benzeri rivâyetlere baktığımızda, Hz. Peygamber canın, dini, aklın, neslin ve malın korunmasına vurgu yapmış ve bu hususlarda kadın ile erkeklerden söz almıştır

⁸²Tirmizi, Birr,18; İbn Mâce, Fiten,2

⁸³Müslim, Zekât, 103

⁸⁴ Müslim, Zekât, 105

⁸⁵Müslim, Zekât, 107

⁸⁶ Malik, Muvatta, Bey’at, 2

⁸⁷Buhârî, İlm 37, Hacc 132, Meğâzî 77, Edeb 43

⁸⁸Ebu Davud, Sünnet, 29; Tirmizi, Diyât, 22

⁸⁹ Müslim, Birr, 32

İKİNCİ BÖLÜM

MAL KAVRAMI VE ÖZELLİKLERİ

1. MAL KAVRAMI

1.1. MALIN SÖZLÜK ANLAM

Mal kelimesi Arapça bir sözcük olup kişinin sahip olduğu serveti, bir kimsenin mülkiyetinde olan şey, menkul ya da gayr-i menkul olan şey anlamlarına gelir. Bu kavram ilk zamanlarda sadece altın ve gümüş için kullanılırdı. Ancak sonraları kelimenin anlam sahası genişletilmiş menkul ve gayr-i menkul olan her bir şey için kullanılmaya başlanmıştır.⁹⁰

1.2. MALIN TERİM ANLAM

Malın terim anlamı ise elde edilen ve ihtiyaç anı için biriktirilebilen, şer'an yararlanması imkan dahilinde olup caiz olan her şeyi ifade etmektedir.⁹¹ Buna göre bir şeyin mal olarak değerlendirilebilmesi için sahip olması gereken bazı şartlar vardır.

1. Elde edilebilir olup biriktirilebilmesi. Buna göre ilim, menfaat, sağlık, zeka, akıl gibi manevi olan şeyler ile hava, güneşi mum ışığı, ayın ışığı, güneşin verdiği sıcaklık gibi şeyler mal olarak değerlendirilemez. Şuna da dikkat çekmekte fayda var. Sayılan şeyler arasında bazı hususlar teknolojik imkanlar ile bir şekilde biriktirilip depolanabilirse bunlar mal kabul edilir ve çalınması, gasp ya da itlaf edilmesi durumlarında gerekli İslami hükümler uygulanır.

2. Kendisinden intifa edilmesinin mümkün olması. Bir nesnenin mal olarak biriktirilmesinin yanında onun aynı zamanda İslam tarafından istimal edilmesinin de geçerli olması gerekir. İslam'ın onay vermeyip caiz görmediği şeyler de mal olarak değerlendirilemez. Buna göre şarap, kan gibi şeyler ile ölmüş hayvan eti, zehirli gıda maddeleri, bir tane fasulye, bir damla su ya da işe yaramaz yırtık, eski bir kumaş mal

⁹⁰ Hüseyinî, İbn 'Abdirrazzak ,*Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* ,Daru'l-Hidaye,ty., by., XXX, 427

⁹¹ İbn Âbidîn, Muhammed Alâüddin, *Reddü'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr*, Dâru'l-Fikri, Beyrut, 1992, IV, 501

olarak değerlendirilmez. Bir şeyin mal olması herkesin ya da bir takım insanların o nesneye ilgi duyup mal olarak değerlendirmesi ile sabit olmaktadır.⁹² Mecelle'ye baktığımız zamanda yukarıdaki beyan edilen yargıların şu cümlede özetlendiğini görmekteyiz: “Mal, tab’-ı insânî mail olup da vakt-i hâcet için iddihar olunabilen şeydir ki menkule ve gayr-i menkule şamil olur.”⁹³ Mecelle’de ifade edilen kaideyi şöylece de netleştirebiliriz: “İnsanın doğasının kendisine meylettiği, ihtiyaç anı için biriktirilen menkul ya da gayr-i menkul tüm nesnelere mal kavramının muhtevasına dahil olur.”

Mal kavramı söz konusu olduğu zaman Hanefiler ile diğer mezhepler arasında farklı bir yaklaşım söz konusu olmaktadır. Bu yaklaşımın sonucunda ise itlaf, gasp, hırsızlık gibi suçların cezaları da farklı olmaktadır. Hanefilere göre mal yalnız maddi olan şeylerdir.⁹⁴ Yani Hanefi uleması malı elle tutulup muhafaza edilmesi mümkün olan, adeten kendisinden yararlanılabilen şey olarak tarif etmişlerdir. Onlara göre maddi olmayan şeyler menfaatler, haklar mal olarak değerlendirilemez.⁹⁵

Hanefi fukahasının dışında kalan cumhur ise malı “kıymeti ve değeri olan, telef edildiğinde ya da kendisinden menfaatlenilmesine engel olduğunda tazmini gereken her şeydir.”⁹⁶ Buna göre maddi olmayan evde ikamet etmek, bir vasıtaya binmek, elbise giymek gibi şeyler ile tarlanın ekilmesine izin verilmemesi, kiracının kiraladığı aracı kullanmasına mani olunması gibi şeyler birer mal olarak değerlendirilip sahibi zarar gördüğü zaman zarar veren kişi tazmin etmekle sorumlu tutulur.⁹⁷

Hanefi fakihlerinin müteahhir dönem alimleri üç noktada menfaat ve haklardan bir kaçını mal olarak değerlendirmişler ve zarara uğratanın bunları tazmin etmekle sorumlu tutulacağına dair fetva vermişlerdir. Bir vakıf malı gasp edildiğinde ya da yetim malı gaspa uğradığında yahut da sırf kiraya vermek amacıyla elde tutulan bir yer gasp edildiğinde ecr-i misli ile tazmin edileceği belirtilmiştir.⁹⁸

⁹² Zuhaylî, Vahbe, *el-Fıkhu’-İslâmî ve Edilletüh*, Daru’l-Fikr, Dımaşk, 1985, IV, 408

⁹³ Ali Haydar Efendi, *Dürerü’l-Hükkâm Şerhu Mecelleti’l-Ahkâm*, Dâru’l-Cıl, 1.b., 1991, mad.126

⁹⁴ İbn Âbidîn, a.g.e., IV, 501

⁹⁵ Zuhaylî, a.g.e., IV, 408

⁹⁶ Suyûtî, Celalüddin b.Abdirrahman b.Ebi Bekr, *el-Eşbâh ve’n-Nezâir fî Kavâidi ve Furû’i Fıkhi’ş-Şâfi’iyye*, Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1990, 327

⁹⁷ Zuhaylî, a.g.e., IV, 409

⁹⁸ İbn Âbidîn, a.g.e., IV, 502; Zuhaylî, a.g.e., IV, 409

Yine Hanefilere göre kira anlaşmasında oturma hakkı olan “süknâ” ile kullanma hakkı olan “intifa” hakları mal olarak değerlendirilmediği için bunlar maddi mal gibi miras yoluyla varislere intikal etmemektedir.⁹⁹ Zira Hanefi fukahasına göre kişinin vefat etmesi ile artık kira akdi sona ermiş olmaktadır. Kiralanan evde yaşayacak kişi kalmamıştır. Bu durumda kira oturma hakkı maddi olmadığı için varislere intikal etmeyecektir.¹⁰⁰ Ancak cumhur-u ulema bunları da mal olarak değerlendirmiş kiracının ölümü gerçekleştiği zaman kira sözleşmesi sona ermeyip sürenin sonuna kadar icare akdi devam eder demişlerdir.¹⁰¹

1.3. MALIN ÖZELLİKLERİNE GÖRE ÇEŞİTLERİ

İslam bilginleri malın sahip olduğu çeşitli özelliklerine göre sınıflandırmaya gitmişlerdir. Her bir sınıfa ait farklı hükümler olup bu hükümler çeşitli mülkiyet bahisleri ile mal üzerinde mülkiyetin olup olmama sonuçlarını doğurmaktadır. Biz tezimizde malın gruplandırmasını dört sınıfta ele alacağız.

1. Yararlanılması mübah olup olmaması ile ilgili tasnif: Mütekavvim ve gayr-i mütekavvim mallar.
2. Kendi mahallinde yerleşip yerleşmeme oluşuna göre sınıflandırma: Menkul ve gayr-i menkul mallar
3. Benzerinin bulunup bulunmaması ile ilgili mallar: Misli ve kıyemî mallar
4. İstimâl edilmesi sonucunda bizzat kendisinin kalıp kalmaması ile ilgili değişen mallar: İstimâlî ve istihlâkî mallar.

1.3.1. Mütekavvim ve Gayr-i Mütekavvim Mallar

1.3.1.1. Mütekavvim mallar:

Mütekavvim kelimesi lügatte değer ve kıymeti bulunan şey demektir. Buna göre bir mal mütekavvim olduğu zaman ekonomik bir değer taşımaktadır. Bilfiil elde edilmiş olup İslamiyet'in kendisinden faydalanılmasını mubah kıldığı her bir şey mütekavvim

⁹⁹ Serahsi , Şemsüleimme Muhammed b.Ahmed b.Sehl , *El-Mebsût*, Daru'l-Ma'rifa, Beyrut, 1993, XVI, 2

¹⁰⁰ Zuhayli, a.g.e., IV, 410

¹⁰¹ İbn Âbidîn, a.g.e., V,57

mal olarak değerlendirilir.¹⁰² Verilen izaha göre başta menkul mallar olmak üzere tüm menkul ve gayr-i menkul mallar, balıkçının denizden avladığı balık, oduncunun dağdan kesip aldığı tahtalar, çiftçinin hayvanlara samanlık amacıyla yetiştirdiği bütün otlar, yiyecekler mütekavvim mal olarak değerlendirilir.¹⁰³

Mütekavvim mal üzerinde alım-satım, hibe ve ariyet, vasiyet ve ortaklık gibi hukuki işlemler geçerlidir. Herhangi mütekavvim bir mal telef edildiği zaman tazmini gerekir.¹⁰⁴ Korunması için yed-i emine verilen mütekavvim bir mal gereği gibi muhafaza edilmediği zamanda çalınır ya da gasp edilirse ödenmesi lazım olur.¹⁰⁵

1.3.1.2. Gayr-i Mütekavvim mallar:

Zaruri haller dışında¹⁰⁶ bilfiil elde edilmemiş olan yahut da İslamiyet'in kullanılmasını, faydalanılmasını yasak gördüğü mallardır. Gayr-i menkul malları örfen olanlar ve şer'an olanlar şeklinde iki kısımda inceleyebiliriz. Sudaki balık, havadaki kuş, henüz avlanılmamış av, madenlerden çıkarılmamış madenler örfen gayr-i mütekavvim mal olarak değerlendirilir.¹⁰⁷ Şarap, hınzır eti, leş eti, kan gibi şeyler ise İslam tarafından istimali yasaklandığı için şer'an gayr-i mütekavvim mal olarak ele alınır.¹⁰⁸ Şer'an gayr-i mütekavvim mal olanlar zaruret anında kullanılması yine İslamiyet tarafından meşru görülmüştür. Mesela helak olma anında bir insan leş eti yiyebilir. Susuzluktan ölme noktasına gelmiş bulunan birisi sadece şarap var ise ondan hacet miktarı kadar içebilir.¹⁰⁹ Haram olan bu nesnelere müslümanlar için mal sayılmaz iken Hanefi fukahası bunları gayr-i Müslimler için mal olarak kabul etmişlerdir.¹¹⁰

Kendisinden intifa edilmesinin sahih olup olmaması bakımından iki kategoride değerlendirilen bu mallar üzerinde şu hükümler cereyan eder:

a. Aktin sahih olup olmaması bakımından. İslam dini mütekavvim olan malların başta alım-satım olmak üzere mülkiyet hakkı doğuran diğer tüm işlemlerin de caiz

¹⁰² İbn Âbidîn, a.g.e., IV, 501

¹⁰³ Zuhaylî, a.g.e., IV, 40

¹⁰⁴ Serahsi, a.g.e., XI, 102

¹⁰⁵ Kâsânî, Ebu Bekir Alâüddin b. Mes'ûd, *Badâi' u's-Sanâ' i' fi Tertîbi 'ş-Serâ' i'*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986, IV, 201, 222

¹⁰⁶ Haskesî, Alaeddin Muhammed b. Ali b. Muhammed Ed-Dımaşki, *Dürru'l Muhtâr*, Daru'l Kütübil İlmiyye, Beyrut, 2002, 111

¹⁰⁷ Zuhaylî, a.g.e., IV, 45

¹⁰⁸ İbn Âbidîn, a.g.e., IV, 501

¹⁰⁹ Zuhaylî, a.g.e., IV, 46

¹¹⁰ İbn Âbidîn, a.g.e., IV, 501

olduğunu belirtmiştir. Hibe edilmesi, icare yapılması, vasiyet edilmesi, infak yapılması gibi muameleler şer'an geçerlidir. Gayr-i mütekavvim mallar ise bu tarz hukuki işlemlere mahal olmadığı için şer'an bir hüküm doğurmaz. Mesela donuz alış verişi, şarabın hibe edilmesi, kanın kullanılması İslam tarafından batıl kabul edilmiştir.

b. Telef olduğunda tazminin gerekli olup olmaması açısından. Mütekavvim mallar İslam tarafından hukuki işlemlere mahal kabul edildiğinden o mal üzerinde mülkiyet hakkı da korunma altına alınmıştır. Bu sebeple mütekavvim mallardan herhangi biri itlaf edilse, çalınsa, gasp edilse, yakılsa zarar veren kişi tarafından tazmin edilir. Gayr-i mütekavvim mallar üzerinde ise iki farklı görüş vardır. Hanefi fukahası gayr-i mütekavvim malları gayr-i Müslimler için mütekavvim mal olarak değerlendirdiklerinden onların malına zarar verilecek olsa tazmin edilmesi gerekir. Müslüman bir başka müslümanın gayr-i mütekavvim malını telef edecek olsa değerini tazmin etmesi gerekmez.¹¹¹

1.3.1.3. Menkul ve Gayr-i Menkul Mallar

Menkul mal; nakledilen, bir yerden başka bir yere taşınabilen mallar demektir. Nakledilme ister şekil üzerinden herhangi bir değişiklik olsun ister olmasın taşınabilir her türlü ticari eşya, hayvan, araba, ölçülen ve tartılan bütün mallar menkul olmaktadır.¹¹²

Gayr-i menkul mallar ise nakledilemeyen, bir yerden başka bir yere taşınamayan, sabit duran mallardır. Bunları bir yere taşımak asla mümkün değildir. Ev, arsa, gibi.¹¹³ Hanefilere göre arsa üzerindeki ev, tarla üzerindeki ağaç başlı başına menkul olarak değerlendirilmez. Bunlar buldukları yer hükmünü alırlar. Ancak ayrı ayrı satımları söz konusu olduğuna mesela ağaç tarladan sökülüp satıldığında menkul mal hükmünü alır.¹¹⁴

Malın menkul ve gayr-i menkul şeklinde sınıflandırılmasında mülkiyet hakkının doğup doğmaması açısından bazı hükümler ortaya çıkmaktadır. Tezimiz ile alakalı olarak bu hükümlerden birini açıklayalım.

¹¹¹ Serahsi, a.g.e. , XI, 102

¹¹² Mecelle, mad.128

¹¹³ Mecelle, mad. 1 29

¹¹⁴ İbn Âbidîn, a.g.e., IV, 50

Ebu Hanife ile Ebu Yusuf'a göre gayr-i menkul olan bir malın gasp edilmesi tasavvur edilemez. Zira gayr-i menkulün, menkul mallardaki gibi bir yere taşınması, aktarılması, götürülmesi mümkün değildir. Bu sebeple bir kimse zorla bir tarlanın ekimine engel olsa ya da kiracının kiraladığı evde zorla kalsa herhangi bir tazmin ile mükellef olmaz. İmam Muhammed ve diğer mezhepler ise gayr-i menkullerde gaspın söz konusunu olacağını söylemişlerdir. Meceller de 109.maddesinde İmam Muhammed'in fetvasını almıştır.¹¹⁵ Menkul bir malın gaspı ise tüm İslam bilginleri tarafından hukuki sonuç doğuracağı söylenmiştir.

3.1.4. Mislî ve Kıyemî Mallar

Mislî fiyat farklılığına sebep olacak bir farklılık durumu söz konusu olmaksızın çarşıda ya da pazarda kendisinin bir benzeri bulunan mal demektir.¹¹⁶ Çoğulu misliyâttır. Mislî malları dört grupta inceleyebiliriz:

- a. Mekîlât: Hacim ölçüleri ile alınıp satılan arpa, buğday gibi şeylerdir.
- b. Mevzûnât: Ağırlık ölçüleri ile alınıp satılan demir, pamuk gibi şeylerdir.
- c. Mezrûât: Uzunluk ölçümleri ile alınıp satılan kereste, kumaş gibi eşyalardır.
- d. Adediyyâtül Mütekâribe: Standart ölçütlerde olan yumurta, aynı boydaki pantolon gibi şeylerdir.

Kıyemî mal bir benzeri çarşı ya da pazarda bulunmayan ya da bulunsa da örfen aralarında fiyat farklılığı bulunan mallardır. Hayvanlar, evler, el ürünü olan seccadeler gibi.¹¹⁷

Malların mislî ya da kıyemî şeklinde tasnife tabi tutulması sonucunda doğan bazı hükümler mülkiyet hakkının da göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Mesela bir tecavüz ya da gasp söz konusu olduğu zaman gerekli olan tazmin şekli malın meslî ya da kıyemî oluşuna göre de farklılık arz etmektedir. Birisi bir mislî malı itlaf etmesi sonucunda telef etmiş olduğu malın mislini bulup yerine koyarak tazmin yükümlülüğünü yerine getirmiş olur. Ancak kıyemî bir malı telef edecek olsa ona

¹¹⁵ Zuhaylî, a.g.e., IV, 51

¹¹⁶ Mecelle, mad. 145

¹¹⁷ Kâsânî,a.g.e., V, 208, 209

benzerini yerine koymakla sorumluluktan kurtulamaz. Bunun yerine malın değeri ehil kişiler tarafından takdir edilir ve o değeri mal sahibine vermesi gerekir.¹¹⁸

Yine malların taksim edilmesinde de farklılık söz konusudur. Misli bir mal cebir yöntemi ile de taksim edilebilir. Yani ortaklardan birisinin rızası ve izni olmadan da hak sahibi hakkını alabilir. Bu durumda bir diğerin mülkiyet hakkını çiğnemiş olmaz. Herhangi bir şeyden sorumlu tutulmaz. Zira o hakkını almıştır. Mesela 100 kg buğdayda ortaklar 40 ile 60 kg ortak olsalar 40 kg hak sahibi 100 kg içinden hakkını diğer ortağa sormadan alıp gidebilir. Kıyemî malda ise cebri taksim söz konusu değildir. Diğer ortağın hazır bulunması ve iznin olması gerekir. Zira taksimde bütün parçaların değeri eşit olmadığı için başkasının mülkiyet hakkını çiğneme doğacaktır. İslam ise bireylerin mülkiyet hakkını korumuştur.¹¹⁹

Bir başka mülkiyet hakkının korunmuşluğu malın isli ya da kıyemî oluşunun şu hükmünde ortaya çıkar. Misli malların takasında ya da alım satımında şartlara uyulmadığı takdirde faiz oluşur. Mesela 5 kg buğday 6 kg buğdaya satıldığı zaman faiz cereyan eder. Ama misli mallarda bu durum yoktur. Bir koyun iki koyun karşılığında satılabilir. İslam ise faizi yasaklayarak mülkiyet hakkını koruma atına almıştır.

1.3.1.4. İstihlaki ve İstimali Mallar

Malları bir de tüketim ve kullanma açısından da iki grupta inceleyebiliriz. Malın kendisi istimal anında tüketiliyor ve bitiyor ise bu tür mallara istihlaki mallar denir. Paralar konu dışında tutulursa bu tür malların aynı tüketilmesi suretiyle faydalanmak mümkündür. Bu mallara petrol, su, gıda maddeleri örnek verilebilir.¹²⁰

Bazı mallar ise kendilerini kullanma anında varlıkları devam etse de menfaatleri tüketilmektedir. Bu tür malların varlıklarında herhangi bir eksilme meydana gelmez. Ev, arsa gibi gayr-i menkuller bu tür mallar kategorisinde değerlendirilir.

Bu malların birbirinden ayrılmasında intifa ve ayn dediğimiz konulara bakılması gerekir. Ayn baki kalıp intifada mümkün ise bu tür mallar istimali olur. Aynda herhangi bir nakısa başlar ise istihlaki mal kategorisine girer. Aynı zamanda bu mallar vasıflarına göre çeşitli hukuki sorumlulukları doğurmaktadırlar. Mesela kira akdi

¹¹⁸ Zuhayli, a.g.e., IV, 54

¹¹⁹ Zuhayli, a.g.e., IV, 55

¹²⁰ Zuhayli, a.g.e., IV, 56

ancak istimali mallarda söz konusudur. İcare akdi aynın sabit kalması ile beraber eşyanın baki kalması konusunda gerçekleşir. Bu sebeple buğdayın icaresi üzerine akit inşa edilse ve icare yapan kişi buğdayı kullanıp tüketse bu bir icare akdi olmayıp tüketim olur. Buğdayı tüketen kimse buğdayı ödemesi gerekir. Zira istihlaki bir malın üzerinde borç akdi oluşmuştur. Bilginler bu esasları şöylece özetlemişlerdir: Kendisinden ayn'ı baki kalmakla beraber faydalanılması meşru olan her bir şeyin, icare akdine mahal olması da geçerlidir.” Bu özellikleri barındırmayan misli mallar ise borç akdine mahal olur ve onu ödünç alan aslında borçlanmış olur.¹²¹

2. İSLAM HUKUKUNDA MALIN ÖNEMİNE YÖNELİK NASLAR

2.1 MALIN ÖNEMİNE YÖNELİK AYETLER

Korunması elzem olan beş şeyden birisi de maldır, mülktür. Mal yaşamın en değerli ve öncelikli nimetlerinden birisidir, kişi o nimet vesilesiyle yaşamını idame ettirir. İffet, doğruluğu, dürüstlük, şeref, haysiyet ve karakterini onunla devam ettirir. Bu bağlamda konunun ehemmiyetine dair bazı ayetleri serdedelim.

*“Birbirinizin mallarını haksızlıkla yemeyin ve bile bile günahla insanların mallarından bir bölümünü yemeniz için onları hâkimlere aktarmayın”*¹²² Bu ayette Yüce Allah insanların mallarına haksız bir surette yaklaşılmasının ve bunların haram, yasak yollarla yenilmemesi gerektiğine vurgu yaparak insanları temiz mal kazanmaya teşvik etmektedir. Ayrıca haksız bir surette mal kazanılmasına engel olunmazsa insanların birbirlerinin mallarına zulmen ve haince sahiplenme eğilimleri de artacağı ayetten anlaşılmaktadır. Ömer Nasuhi Bilmen ilgili ayetin tefsirinde söylediği hususlar calib-i dikkattir.

“Bu ayet, özellikle Müslümanlara şöyle bir uyarıda bulunmuş oluyor: Ey Müslümanlar! Siz oruçlu olduğunuz zaman helâl malınızdan, ailenizden bile geçici bir zaman için olsun istifade etmekten men edilmiş bulunuyorsunuz. O halde kendi mallarınızdan ve başkalarının mallarından haram yere faydalanmaya çalışmanız nasıl caiz olabilir? Bir kere insan kendi helâl malını bile faydasız yere harcamamalı, içki,

¹²¹ Serahsi, a.g.e., XI, 50, 52, XIV, 90; Kâsâni, a.g.e., V, 134, 208, 209

¹²² el-Bakara 2/188

kumar gibi şeylere sarf ederek günahkâr olmamalıdır. O halde başkasının mallarına da her hangi gereksiz bir sebeple tecavüze kalkmamalıdır. Yalan yere yemin etmek, yalancı şahit tutmak, bu hususta ona buna rüşvet vermek gibi en büyük günahları işlememelidir. Her müslüman böyle bir hareketin caiz olmadığını bilir. Artık buna nasıl cesaret edebilir? Ve yine bu ayette şuna işaret edilmiştir: Bir aile bireyleri de biri birine karşı haksız yere kabalık ve sertlikte bulunmamalıdır. Meselâ boşanma, zulüm, eziyet veya kötü davranma iddiasıyla düşmanca bir hal alarak mahkemelere düşmemelidir. Böyle faydasız, hakikat zıddı iddialarla mallarını boş yere elden çıkarmamalıdır. Bunun manevî sorumluluğunu düşünmelidirler.

Evet... Buyruluyor ki, ey insanlar!. (Mallarınızı da aranızda) gasp gibi, hırsızlık gibi bir (bâtıl sebepleyemeyiniz.) Ondan herhangi haram suretle istifadeye kalkışmayınız. (Ve insanların mallarından bir kısmını) size haram olduğunu (bildiğiniz halde) günahı gerektiren yalan şahitlik, yalan yere yemin veya rüşvet ile elde edip (yemek için o malları hakimlere düşürmeyiniz.) O hususta muhakemelere sebebiyet verip bir kısım malların boş yere elden çıkmasına sebebiyet vermeyin.¹²³

Konumuzla ilgili Nisa Suresi 2. ayet şu şekildedir:“*Yetimlere mallarını verin ve murdar (Habis) olanla temiz olanı değiştirmeyin. Onların mallarını mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü bu, büyük bir suçtur.*”¹²⁴ Hazin tefsirinde ifade edildiğine göre ayet, Ben-i Gatafan’dan bir kimse hakkında nazil olmuştur. Çünkü o kimse elinde biraderinin yetiminin birçok malının bulunup, yetim buluş çağına erince malını istemişse de amcası malını teslim etmemesi üzerine bu ayetin nüzülünü işitince yetimin amcası malını teslim ettiği mervîdir.¹²⁵

Konuyla ilgili diğer bir ayet de şu şekildedir;

“*Gerçekten, yetimlerin malları zulmederek yiyenler, karınlarına ancak ateş doldurmuş olurlar. Onlar, çılgın bir ateşe gireceklerdir.*”¹²⁶ İlgili ayetin tefsirinde müfessirlerin getirdiği açıklamalara baktığımızda yardıma muhtaç konusunda diğer insanlardan daha öncelikli olan yetimlerin mallarına karşı takınılması gereken tavırlar

¹²³ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur’anı Kerim’in Tükçe Meâli Âlisi ve Tefsir*, Sentez Yayınevi, 1996, s.184,185

¹²⁴en-Nisa, 4/2

¹²⁵ Konyalı Vehbi, Mehmed, *Hulasatu’l Beyan Fi Tefsiril Kur’an*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1966, I-II, 830

¹²⁶en-Nisa 4/ 10

yetimin malının ve bununla alakalı olarak diğer şahsa ait olunan malların korunmasının da ne kadar önemli olduğunu anlarız.

Konumuz ile alakalı diğer bir ayette modern zamanlarda en çok göz ardı edilen ve muamelesi en çok yapılan haksız kazanç türünün en kötüsü olan faizi anlatan ayettir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: “*Ondan nehyedildikleri halde faiz almaları ve insanların mallarını haksız yere yemeleri nedeniyle (öyle yaptık.) Onlardan kâfir olanlara pek acıklı bir azap hazırlamışızdır.*”¹²⁷ Bu ayetin malın korunmasına yönelik nasıl bir anlam taşıdığını şu iktibaslar ile anlıyoruz: “Ribanın haram olmasına üç aslı sebep vardır. Birincisi; bedelsiz gayrin (**başkasının**) **malını almaktır**. Zira mal insan hayatına ve vakti merhununa kadar dünyanın imarına hadim ve sahibinin ihtiyacını dâfi (giderici) olduğundan mal, ziya’dan (zayi olmaktan) mahfuz olması lazım(dır). (Çünkü) **mal pek muhteremdir**. Binaenaleyh, bir malı bedelsiz onun haramlığını kaldırmak, zayi etmek olduğu cihetle onun bedelsiz alınması da haram kılınmıştır.”¹²⁸

“**Faizcinin Hedefi Muhtaçlardır**. Faizci riba almak için daima bir muhtacı gözetir ve her riba bir bedel verilmeden alınan açık bir fazla olduğu için muhtaç kişinin ihtiyacını hafifletmek yerine emeğini karşılıksız olarak gasp ederek dolayısıyla ağırlaştır ve gerçekte o cemiyet ribacılar münhasır olur. Fukara kısmı ne kadar faziletkâr olursa olsun cemiyetin haricinde ağyar vaziyetinde bırakılır (cemiyetten dışlanır). Meşru olmayan maksatlardan doğan ihtilal fikirleri ile fitri sebeplere dayanan ihtilalin ise büyük farkı vardır.”¹²⁹

Bu ve diğer ayetleri de göz önünde bulundurduğumuzda Kur’an-ı Kerim’de haksız olarak bir başkasının malının yenmesinin, faiz gibi muamelelerin yasaklanmasının, insanların mallarını batıl yolla yenmesinin fertlerin ellerinde bulunan malların İslam tarafından korunması gereken unsurlardan biri olduğu anlaşılır.

2.2 MALIN ÖNEMİNE YÖNELİK HADİSLER

Evrensel ilkeler getiren İslâm, cemiyette din farklılığı gözetmeksizin mal ve can emniyeti için gerekli önlemleri almıştır. Bu onun beşerin hayatında yer ettiği önemine binaendir. Konu hakkında Hz. Peygamber’den pek çok hadisler rivayet edilmiştir.

¹²⁷en-Nisa 4/161

¹²⁸ Konyalı Vehbi, a.g.e., .372

¹²⁹Yazır, Elmalılı Hamdi, *İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu*, İstanbul, Eser Neşriyat, 1996, IV, 194

Örneğin; “Müslümanın müslümana ırz ve malı haramdır.”¹³⁰ Müslüman, malının korunmasının gerekli olduğuna dair malumatı bu gibi hadisler ile bilir. Ve malına herhangi bir saldırı söz konusu olduğunda da bunu korumak için gerekirse savaşabilir. Çünkü mal İslam tarafından korunma altına alınmıştır ve herhangi bir taarruz ya da saldırı olması durumunda insan malını korumak için gerekli olan şeyleri yapmaktan geri durmaz. Konumuzla ilgili bir rivayet şöyledir: “Kim malını savunmaktan dolayı öldürülürse, o şehittir ve ona cennet vardır.”¹³¹

Barınma ve gıda tedariki için çalışmak farzdır. Kur’an’da ifade edildiği üzere, “Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.”¹³² Ailenin geçimini sağlamak amacıyla çalışmak ibadettir. Bu yolda öldürülen dinen hükmi şehit sayılmıştır. Hz. Peygamber bir hadislerinde şöyle buyurmaktadır. “Malı uğrunda öldürülen şehittir; kanı uğrunda öldürülen şehittir; dini uğrunda öldürülen şehittir; ailesi uğrunda öldürülen şehittir.”¹³³

Malın önemine ve helal yoldan çalışılıp kazanılmasının üstünlüğüne dair de Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır: “Veren el alan elden hayırlıdır”¹³⁴. İslam’da bu vurguların bu denli yapılmasının sebebi ise başta ferdi hayatın devam ettirilmesi olmak üzere aile kuramının sağlıklı bir şekilde başkalarına muhtaç olmadan yürütülmesi, devleti bir arada tutan maddi ve manevi bağların öğrenileceği eğitim yuvalarının ihtiyacı, devleti emniyet altında tutan askeri silah ve malzemelerin teminatı, vatandaşların sağlık hizmetlerinin sağlanması hep mal kavramı ile yapılmaktadır. İnsanın bireysel ve toplumsal hayatının her alanında bu denli kendisine ihtiyaç duyduğu mal kavramının da hep tecavüzlerden uzak tutulması için cezalar getirilmiş hem de kişiler helal yoldan mal kazanmaya da teşvik edilmiştir. Bunların hepsi de malın İslam dininde önemine işaret etmektedir. Hz. Peygamber “Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir yiyecek yememiştir. Allah’ın peygamberi Davut (a.s.) da elinin emeğinden yerdi.”¹³⁵ Buyurarak bu konuya vurgu yapmıştır.

¹³⁰Tirmizi, Birr,18; İbn Mâce, Fiten,2

¹³¹Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 221-223

¹³²en- Necm 53/39

¹³³Ebu Davut, Sünnet, 29

¹³⁴Tirmizî, Zühd, 32; Müslim, Zekât, 32

¹³⁵Buhârî, Büyü, 15

Mal kavramı Kur'an-ı Kerim'de hayr kelimesi ile ifade edilmiştir. “*Birinize ölüm geldiği zaman, eğer bir mal (hayr) bırakacaksa; anaya, babaya, yakınlarına uygun bir biçimde vasiyet etmek Allah'tan korkanlar üzerine bir borçtur*”.¹³⁶ Yine “*Bunun üzerine Musa onların koyunlarını suladı. Sonra gölgeye çekilip, “Rabbim! Bana göndereceğin her hayra muhtacım” dedi.*”¹³⁷ Bu ayetlerdeki “hayr” kelimesi mal manasına olduğu müttfekun aleyhtir.¹³⁸

Hz. Muhammed'in Veda Hutbesi'nde: “*Bugününüz, bu ay ve bu belde nasıl kutsal ise canlarınız, mallarınız ve ırzlarınız da öylece mukaddestir. Tüm tecavülden korunmuştur.*”¹³⁹ buyurarak, insanın can ve mal güvenliğini dokunulmazlığını ifade etmiştir.

Dinimiz, kan davalarının meydana gelmesini, kendi canına kıymayı, töre namına nefsi katletmeyi büyük günah saymıştır. Hz. Muhammed veda hutbesinde cahiliye dönemindeki kan davalarının tümünden kaldırıldığını belirtmiş, İslam geldikten sonra mal ve can güvenliğinin ortadan kalktığı, kötülüklerin kol gezdiği o döneme dönülmemesini ısrarla sahabesinden istemiştir. Hatta bu konuda Müslümanları bilgilendirdikten sonra “*Ya Rabbi! Şahit ol, Şahit ol, Şahit ol!*” diyerek yüce Allah'a üç defa niyazda bulunmuştur.¹⁴⁰

Diğer bir rivayette de malın meşruluğunu ortadan kaldıran faiz ve yetimin malına el uzatılmaması ile ilgili Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur: Ubeyd İbni Umeyr babasından şöyle rivayet eder: *Bir adam Hz. Muhammed'e büyük günahların neler olduğunu sorar. Bunun üzerine Hz. Peygamber, büyük günahlardan dokuz tanesinin şunlar olduğunu sıralamıştır: “Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, canı katletmek, **faiz yemek, yetim malı yemek, savaştan kaçmak, namuslu kadınlara iftirada bulunmak, anne ve babaya haksızlık etmek, sağlığınızda ve ölümünüzde kablenniz olan Beytu'l-Haram'da Allah'ın haram kıldığını helal saymak***¹⁴¹

¹³⁶ el-Bakara 2 / 180

¹³⁷ el-Kasas 28 / 24

¹³⁸ Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, Yenda Yayınevi, , 2016, I, 498

¹³⁹Buhari, İlim.37

¹⁴⁰Tirmizî, Rada' 11;Ebû Dâvûd, Menasik 57; İbn Mâce, Nikâh 3

¹⁴¹Ebu Davud, Vesaya 10; Nesâî, Tahrim 3

Konuyla ilgili bir başka rivayet ise şudur: “Şüphesiz kanlarınız, **mallarınız** ve **namuslarınız birbirinize haram /dokunulmazdır.**”¹⁴² Meşru ve kazanılması helal olan yollardan kazanılan mal da dokunulmaz olup kimse buna el uzatamaz. Ayrıca eldeki malın dokunulmaz olabilmesi için o malın meşru bir surette kazanılmış olması gerekmektedir. Aksi takdirde malın asıl sahibi kimse ona iadesi, mal elde değil veya kıymeti eksilmiş ise tazmini gerekir.

“Sizden öncekiler şu sebeple helâk oldular; onlar, şerefli bir kimse hırsızlık yaptığı zaman, hırsız serbest bırakırlar. Güçsüz bir kimse hırsızlık yapınca da, ona ceza uygulamazlar”¹⁴³ buyuran Hz. Peygamber (s.a.v.) İslam’da “malın korunma” ilkesinin evrenselliğini vurgulamıştır. Malın korunması belirli kişilere, topluluklara özgü değildir. Herkes meşru surette mal edinme ve kazanmış olduğu malı yine meşru daire içinde kullanma hakkına sahiptir. Belirli bir makama gelmiş bir kimse gayri meşru bir surette başkasının ya da devletin malına saldırmasını sırf makamından dolayı gerekli cezai müeyyideleri uygulamamak zulme uğramış olan kişinin malının korunmuşluk ilkesine zarar getirir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de yukarıdaki hadisi ile bu tarz zulmün olmaması gerektiğini, bu zulmün işlenmesi sonucunda insanın başına dünya ve ahirette ne gibi belaların geleceğini geçmiş kavimlerden örnek vererek beyan etmiştir.

¹⁴² Buhârî, İlm 37, Hacc 132

¹⁴³ Şevkânî, *Neylül’l-Evtâr*, Darul İbni Cevzi, 2006, VII.131,136

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA MALIN KORUNMASINA YÖNELİK KOYULMUŞ OLAN HAD CEZALARI

1. İSLAM HUKUKUNDA HAD KELİMESİNİN ANLAMI

Hudûd sözcüğü, lügatte men etmek, engellemek manasına gelen “had” sözcüğünün çoğuludur. Kapıcıya da “haddad” denilmesinin sebebi de bu manadan kaynaklanmaktadır. Çünkü kapıcı olan kimse, (bazı) insanları içeriye girmekten engellemektedir. Ve fertlerinden olanları kapsamına alan, kapsamında olmayanların da girmesini engelleyen söz de “hâdden” diye isimlendirilir. Çünkü “hadd” sözcüğü, o şeyin manasına giren fertleri toplar ve onda başka şeyin girmesini de engeller. Ve yalnız olan cezalar (yani kendilerinde cezadan başka hiçbir mananın bulunmadığı tam cezalar demektir. Mesela had cezaları) “hadden” denilmiştir. Çünkü cezalar, alışkanlık olarak ceza sebeplerini işlemekten engeldir.¹⁴⁴

Yüce Allah’ın hududu ise; O’nun haram kıldığı şeylerin tamamıdır. Zira bunlara tecavüz etmek dinen yasaklanmıştır. Yüce Allah’ın “*Bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Onlara yaklaşmayın*”¹⁴⁵ şeklindeki buyruğu bu manadadır. Allah’ın hududu, Allah’ın haram kıldığı, yasakladığı şeyler manasına geldiği gibi aynı zamanda Allah’ın hududu, Allah’ın hükümleridir, manasına gelmektedir. Çünkü hükümler, bir şeyi atlayıp arkasına geçmeyi engeller. Yüce Allah’ın “*Bunlar Allah’ın sınırlarıdır. Onları aşmayın*”¹⁴⁶ şeklindeki buyruğu bu manadadır. ¹⁴⁷Bu anlam aşağıdaki âyet ve hadislerden anlaşılmaktadır:

Nisâ suresi 12. ayette mirasla ilgili hükümler açıklandıktan sonra şöyle buyrulmaktadır: “*Bunlar Allah’ın sınırlarıdır, Kim Allah’a ve elçisine itaat ederse Allah onu, altından ırmaklar akan cennetlere sokar, orada ebedî kalırlar. İşte büyük kurtuluş budur. Kim de Allah’a ve O’nun Elçisine karşı gelir, O’nun sınırlarını aşarsa, Allah onu*

¹⁴⁴ Şeyh Muhammed bin Süleyman, Abdurrahman, *Mecmeu’l Enhur Damad Tercümesi*, (çev: Mehmet Çelik), İstanbul, Yasin Yayınevi, 2010, III, 406

¹⁴⁵el-Bakara 2/ 187

¹⁴⁶el-Bakara 2/ 229

¹⁴⁷ Damad, a.g.e, III, 407

ebedi kalacağı ateşe sokar. Onun için alçaltıcı bir azab vardır".¹⁴⁸Bu ayette Allah'ın talimat ve buyrukları "O'nun sınırları" olarak belirtilmiş, bu sınırları aşanların ceza ile karşılaşacakları haber verilmiştir.

"Allah'ın yasak sınırına uyup o sınırı aşmayanlar kendilerine Cennet va'dedilen mutlu kişilerdir. Allah onlarla alış-veriş yapmış, Cennet karşılığında mallarını ve canlarını satın almıştır. (Bu alışverişi yapanlar), tevbe eden, ibadet eden, hamdeden, rükü' eden, secde eden, iyiliği emredip kötülükten meneden ve Allah'ın (yasak) sınırlarını koruyan (onları çiğnemeyen) insanlardır. O mü'minleri müjdele" ¹⁴⁹ayetinde geçen "Allah'ın yasak sınırları, şüphesiz O'nun haram kıldığı işlerdir. Allah'ın haram kıldığı fiiller yani günahlar, büyük ve küçük olmak üzere ikiye ayrılır.¹⁵⁰Büyük günahların sayısı hakkında kesin bir rakam yoktur.

İslâm ceza hukuku ıstılahı olarak hadler; "belirli bazı suçlara İslâm'ın tayin ettiği cezalar" dır. Bu cezayı gerektiren suçlar beş tanedir: zina, hırsızlık, içki içmek, kazf (namuslu kadına zina iftirası) ve yol kesme (hırâbe).

İslâm ceza hukukunda "had"ler "Allah hakkı" olarak kabul edilmiştir. Yani haddi gerektiren suçlar kamu hukukuna saldırı anlamı taşımaktadır. Haddin dışında kalan yani Kur'an ve Sünnetle tayin edilmeyip hâkimin takdirine bırakılmış cezalara ta'zir cezaları denir. Hapis, teşhir, sürgün vb.¹⁵¹

2. HIRSIZLIK SUÇU VE CEZASI¹⁵²

2.1. HIRSIZLIK KAVRAMI

Hırsızlık kavramı Arapça'da "sirkat" sözcüğü ile ifade edilir. "Sirkat" kelimesi "Se-Ra-Ka" kökünden türeyip lügatte; başkasına ait bir şeyi gizlice almak manasına gelir.¹⁵³ Eski Türkçe'de ise "uğrulamak, uğrulanmak"¹⁵⁴ anlamına gelen sirkat İslam Hukuku'nda "başkasının malını gizlice almak"¹⁵⁵ anlamına gelir. 'Sirkat' kelimesine

¹⁴⁸en-Nisa, 4/ 13, 14

¹⁴⁹et-Tevbe, 9/ 111-112

¹⁵⁰en-Necm, 53/32;el-Kehf, 18/49

¹⁵¹Zühaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletüh*, 2. baskı, Dimaşk 1405/1985, IV, 284

¹⁵² Tez konumuz bu olduğu için burada muhtasar bir açıklamada bulunup konuyu ilgili bölümde ayet ve hadis ile ele alacağız.

¹⁵³ Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, Beytur, Daru's-Sâdir, (t.y.), X, 155

¹⁵⁴ Naci, Muallim, *Lügat-ı Naci*, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2009, sirkat maddesi

¹⁵⁵ Bilmen, a.g.e, III, 22

Kur'an-ı Kerim'in Maide, Yusuf ve Mümteherine surelerinde, hırsızlık suçunun temel şekli olarak değinilirken, aynı kelime Hicr suresinde ise "kulak hırsızlığı" (isteraka's-sem') yani gizlice dinlemek anlamında¹⁵⁶ kullanılmıştır.¹⁵⁷

Terim olarak sirket; "Mükellef bir şahsın en az nisap miktarı olan, tafih ve bozulması hızlı olmayan, üzerinde hakkı ve mülk şüphesi olmayan mütekavvim bir malı gizlice almasıdır."¹⁵⁸ Şeklinde tarif edilir.

Merhum Elmalılı Hamdi Efendi hırsızlık suçunun cezasını şöyle tarif eder: Hadd-i sirket ise büyük hırsızlığa müterettep olan biçilmiş, belirlenmiş cezasıelin kesilmesidir.¹⁵⁹Hırsızlık suçunun malın korunmasına yönelik işlevini Merhum Elmalılı Hamdi'nin şu detaylandırması ile net bir şekilde görmekteyiz.

Hırsızlığın iki hükmü vardır:

- a) Canı ilgilendiren yönü
- b) Malı alâkadar eden yönü

Canı ilgilendiren yönünün hükmü had; mala taallük eden cihetin hükmü ise çalınanın geri alınması –telef olmuşsa- kıymetinin ödettirilmesidir.¹⁶⁰Detaylarını ileride göreceğimiz üzere bu suçun cezasını da Yüce Allah "*Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık Allah'tan bir ceza olarak ellerini kesin! Allah daima üstündür, hikmet sahibidir*"¹⁶¹ayeti ile tespit edilmiştir.

2.2. HIRSIZLIK SUÇUNUN CEZASI

Bir önceki konuda hırsızlık suçunun had cezaları içindeki konumunu, tarifini, nefis ve mala taalluk eden yönünü, hırsızın suçunun ayet ile ne olduğunu kısaca gördük.

¹⁵⁶bkz. el-Maide Suresi 8/38; el-Yusuf Suresi 12/70, 78, 81; el-Mümteherine Suresi 60/12; el-Hicr Suresi 17/18

¹⁵⁷ Akalın, Adnan, *İslam Ceza Hukukunda Hırsızlık Suçu ve Çalınan Mal İle İlgili İhtilaflar* (yeksek lisans tezi) , 2006, 17

¹⁵⁸ Bilmen, a.g.e, III, 22

¹⁵⁹Yazır, Elmalılı Hamdi, *İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kamusu*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1996, II, 139

¹⁶⁰ Yazır, a.g.e,II, 139

¹⁶¹el-Mâide 5/38

Bu bölümde ise örfümüzde hırsızlık olarak bilinen sirket suçunun Kur'an tarafından nehiy edilmesini ve ilgili yasağın detaylarını göreceğiz.

İslam ceza hukukunda hırsızlık suçu iki kısımdır. Birincisi, had cezasını gerektiren hırsızlıktır. İkincisi ise, ta'zir cezasını gerektiren hırsızlıktır. Had cezasını gerektiren hırsızlık suçu da küçük hırsızlık ve büyük hırsızlık (soygun) diye ikiye ayrılır.¹⁶² Burada had cezasını gerektiren küçük hırsızlığı göreceğiz. Sirket; cezai ehliyeti haiz bir kimsenin, kendisinin mülkü ya da mülk şüphesi olmayan, madrûb¹⁶³ on dirhem gümüş değerindeki bir malı, korunmuş bir yerden gizlice almasıdır.¹⁶⁴ Cezai ehliyet ise; hırsızlık suçu işleyen "âkil (akıllı), bâlîğ (bülûğ çağına ulaşmış), konulabilen ve gören biri olmalıdır. Binaenaleyh delilerin, çocukların, dilsizlerin, körlerin yapacakları hırsızlık suçundan dolayı haklarında had lazım gelmez. Çünkü mecnunların çocukların bu hareketleri cinayetle tavsif edilemez. Dilsizlerin, körlerin halleri ise şüpheden hâli bulunmaz. Şu kadar var ki bunlar çaldıkları şeyleri tazmin edici olurlar. Zira tazminin lüzumu cinayetin her veçhiyle tahakkukuna tevakkuf etmez (bağlanmaz). Bununla beraber bunlar, hallerine göre ta'zir cezasına da hak ederler.¹⁶⁵ İçlerinde bunlardan biri yani mecnun, buluş çağına ulaşmamış çocuk bulunan bir grup hırsızlık etseler, Ebû Hanîfe'ye göre hiçbirinin elleri kesilmez. Çünkü hırsızlık birdir. O, tek fiilde ve kendisine el kesme gerekenle, gerekmeyen tarafından işlenmiştir. Malı hırs (korunmuş yer)den çıkarma fiiline hepsi iştirak ettiklerinden, mükellef hırsızların fiili de ehliyetsizlerin ki gibi olur.¹⁶⁶ Ancak Malikî ve Zahirî hukukçulara göre, konuşup yürüyemeyen gayri mümeyyiz çocukların korunduğu yerden çalınması hadd cezasını gerektirir. Çünkü kendini hiçbir şekilde savunma gücüne sahip bulunmayan gayri mümeyyiz çocuğu çalan kişi bir malı çalmış gibi kabul edilmiştir.¹⁶⁷

Yüce Allah hırsızlık suçunu işleyenlerin cezasının ne olduğunu şu ayette belirtmiştir:

¹⁶² Akgündüz, Ahmed, *İslam ve Osmanlı Külliyyatı Kamu Hukuku*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınevi, İstanbul, 2011, I, 526

¹⁶³ Tedavülde para olmak üzere basılmış gümüş, *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları*, 108, dipnot: 278.

¹⁶⁴ Akşit, M.Cevat, *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları*, İstanbul, Gümüşev Yayınevi, 2011, s.108

¹⁶⁵ Bilmen, a.g.e, III, 264

¹⁶⁶ Kâsânî, a.g.e, VII, 67

¹⁶⁷ Muhammed b. Abdülbaki Yusuf ez-Zurkanî; *Şerhu Zurkanî ale'l-Muvatta' İmam Malik*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996, IV, 185

“Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık Allah'tan bir ceza olarak ellerini kesin! Allah daima üstündür, hikmet sahibidir”.¹⁶⁸ Ayette hırsızlık yapan kişinin elinin kesilmesi gerektiği çok açık bir şekilde belirtilmiştir. Hırsızlık suçu sebebiyle el kesme cezasının verilebilmesi için tariften de anlaşılacağı üzere dört unsur vardır.

1- Malın gizlice alınmış olmasıdır. Dolayısıyla malın muhafaza altında olması gerekir.¹⁶⁹ Gizlice çalınmayan mal sebebiyle el kesilmez.¹⁷⁰ Hz. Peygamber de (s.a.v.) “*Aşikâre zorla alan, aşikâr surette kapıp kaçan ve emanetindekini çalan üzerine kesme yoktur.*”¹⁷¹ buyurarak bu hükmü beyan etmiştir. Bir kimse, gündüzüm şehirde birinin evine girerek zorla malını alsa eli kesilmez. Çünkü gündüzleyin şehirde insanların imdadı âdeten çok mümkündür. Buna rağmen hırsızlık yapan, açıkça almış sayılır. Fiilinde gizlilik bulunmadığından hırsızlık suçu sebebiyle had cezası uygulanmaz. Böyle bir fiil geceleyin yapılırsa gizlilik unsuru var sayılır. Çünkü insanların haberinin olup imdada yetişmeleri nadiren mümkündür.¹⁷²

2- Alınan malın menkul olması, şer'an değerli mal kabul edilmesi, malın korunma altına alınmış olması ve çalınan malın 10 dirhem miktarında veya değerinde olması gerekir. Hırsızlık cezası önemsiz bir şey çalma yüzünden verilmez. Onun için asgarî bir değer tayin edilmiştir. Bu, on dirhem iyi cins gümüş veya bir dinar altındır.¹⁷³ İbn Abbas “Hz. Muhammed kıymeti bir dinar veya on dirhem olan micen kalkanı sebebiyle bir adamın elini kesti”¹⁷⁴ demiştir. İbn Mes'ud'tan ise “Kesme ancak bir dinarda ya da on dirhemde olur” diye rivayet olunmuştur.¹⁷⁵ Yine Hz. Muhammed “On dirhemden aşağısında kesme yoktur” buyurmuştur.¹⁷⁶ Tüm bu rivayetler başkasının malına el uzatan bir kimsenin çaldığı malın kıymetinin ve değerinin ne olduğunu tespit ve tayin etmektedir. On dirhem değerindeki şeyde el kesileceğinde icma vardır. Bunun aşağısı ihtilafıdır.¹⁷⁷

¹⁶⁸ el-Mâide, 5/38

¹⁶⁹ Akgündüz, a.g.e, I, 526

¹⁷⁰ Akşit, a.g.e, 114

¹⁷¹ Dârimî, Hudûd, 8; Tirmizî, Hudûd, 18

¹⁷² Serahsî, a.g.e, VII, 71

¹⁷³ Akşit, a.g.e, 111

¹⁷⁴ Ebu Davud, Hadler, 499

¹⁷⁵ Tirmizî, Hudud, 142

¹⁷⁶ Ahmed bin Hanbel, Hudud, 204

¹⁷⁷ Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'an*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1993, II, 416

“Bir kimsenin hangi oranda ve miktarda malı çalması durumunda ayette anlatılan “hırsız” kavramına gireceği konusunda dört anlatım vardır

a-Maliki mezhebinde üç ya da daha fazla dirhem çalan kimsenin hırsız sayılacağı görüşü kabul edilmiş ve bu içtihadı dayanak olarak da İbn Ömer’in rivayet ettiği şu hadisi göstermişlerdir: "*Hz. Muhammed hırsızın elini, değeri üç dirhem olan bir kalkanı çalmasından dolayı kesmiştir.*"¹⁷⁸

b- Evzai, Şafi ve diğer bir kısım İslam hukukçularına göre ise çeyrek dinar veya ona muadil bir şeyi çalan kimse hırsız sayılır. Bu fakihler içtihatlarına dayanak olarak Hz. Ayşe'nin rivayet ettiği şu hadisi zikretmişlerdir. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "*Hırsızın eli, çeyrek dinar veya daha fazlasını çaldığında kesilir.*"¹⁷⁹

c- Hanefi mezhebi, on dirhem ve daha fazlasını çalan kimse hırsız sayılır. Hanefi imamlarının konu hakkındaki delilleri ise şu rivayettir: İbn Abbas demiştir ki: "*Hz. Muhammed bir adamın elini bir dinar veya on dirhem değerinde olan bir kalkan çalması karşılığında kesti.*"¹⁸⁰

d- Diğer bir kısım İslam hukukçularına göre çalınan şeyin değeri ne olursa olsun çalan kimse hırsız sayılmaktadır. Çünkü ayette, hırsızlık yapan kimsenin, herhangi bir miktarı çalması şart olarak belirtilmemiştir. Ayet konu hakkında mutlak bir ifade ile gelmiştir. Ayetin hükmünü belli bir miktar mal çalan hırsıza tahsis etmek için buna dair, kabul edilebilecek bir delilin bulunması gerekir. Bu hususta Hz. Peygamber'den rivayet edilen haberler, birbirleriyle çelişkili olduklarından, itibar edilecek deliller değildir. Ayrıca hiçbir kimse tek bir dirhem çalanın Resulullah'a getirildiğini ve az bir şey çaldığından dolayı ona hırsızlık cezası uygulandığını rivayet etmemiştir. Hz. Peygamber'den, üç dirhem değerinde bir kalkanı çalanın kolunu kestiği rivayet edilmiştir. Ona, daha az değerinde bir şey çalan getirilmiş olsaydı onun kolunu da kesmesi mümkün olabilirdi.

3- Çalınan on dirhemlik şeyin “mutlak mal olması” lazımdır.¹⁸¹ Hukuken ve şer'an faydalanılması mümkün olan mallar ancak aynî haklara ve hukukî işlemlere konu olabilirler. Müslümanlar arasında alınıp satılması, faydalanılması caiz olmayan mallar,

¹⁷⁸ Buhari, Hudud, 13; Müslim, Hudud, 6

¹⁷⁹ Buhari, Hudud, 13; Müslim, Hudud, 2

¹⁸⁰ Ebu Davud, Hudud, 11

¹⁸¹ Akşit, a.g.e, 113

haklara konu oluşturmadıkları gibi hukuken koruma altında da sayılmazlar.¹⁸²Bu yüzden dinen mal kabul edilmeyen şarap, domuz, çalgı aletlerinin çalınmasıyla el kesilmez. “ Bir kimse şarap dolu fiçılar çalsa, fiçıların değeri cezayı gerektiren miktara (nisaba) ulaşsa bile, elinin kesilmesi gerekmez. Çünkü onun amacı fiçının içindeki şarabı çalmaktır. Şarap ise mal değildir.”¹⁸³Hanefi mezhebinin dışındaki Hanbeli, Şafi ve Maliki fakihleri mütekavvim mal tabiri yerine “muhterem mal” kavramını kullanmışlardır.¹⁸⁴

4- Çalınan şeyin çabuk bozulan ve seneden seneye saklanması mümkün olmayan bir ürün olmamalıdır. Çünkü bunların mal oluşunda noksanlık vardır ve noksanlık olanda ise yokluk şüphesi bulunur. Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur “*Ağaçtaki yaş meyve ve hurma göbeği için kesme yoktur.*”¹⁸⁵ Çalınan mal değerli bir şey olmalıdır. Değersiz bir şeyin çalınmasından dolayı da el kesme cezası verilemez. Hz. Aişe (r.anha) “Hz. Peygamber (s.a.v.)’in döneminde değersiz şeyler için hırsızın eli kesilmiyordu.”¹⁸⁶ demiştir. Urve’den yapılan rivayette ise; “Rasulullah (sas) zamanında hırsızın eli, (çalınan şey) kalkan fiyatına ulaşırsa kesilirdi. Değersiz bir şey için kesilmezdi”¹⁸⁷ buyrulmuştur. Haber, değersiz ve önemsiz şeylerin çalınmasından dolayı el kesme cezasının uygulanmayacağına açık bir delildir.¹⁸⁸

İktisadi değer taşımadığı halde sahibi tarafından korunan, saklamaya alınan bir malın çalınması durumunda hırsıza hadd cezası gerekip gerekmeyeceği konusunda fakihler farklı görüş beyan etmişlerdir. Ebu Hanife’ye göre insanların önem vermediği toprak, saman, su, kerpiç, ot vb. çalınması durumunda hırsıza hadd uygulanmaz. Çünkü iktisadi değer içermediklerinden dolayı insanlar bu çeşit mallara rağbetli olmaz. Dolayısıyla biriktirip korumaya da gerek duymazlar. Bu da malda şüphe doğurur. Şüpheler ise hadleri düşürür.¹⁸⁹Bir şüpheden dolayı hırsıza had cezası verilmez ama

¹⁸²İbnü’l-Hümmam, Kemaleddin Muhammed b. Abdulvahid, *Şerhu Fethi’l-Kadîr*, Mısır, Matbaatü’l-Kübra’l-Emiriyye, , 1912, IV, 229

¹⁸³Serahsi, *El-Mebsut*, (çev: Mustafa Cevat Akşit) , Gümüşev Yayınevi, İstanbul, 2015, c.9, s.257

¹⁸⁴Şirbinî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed el-Hatib, *Mugni’l-Muhtac ilâ Marifeti Maâni’l-Elfazi’l-Minhâc*, Mekke, Daru’l-Kütübi’l-Arabiyyeti’l- Kübra, (t.y.), V, 468

¹⁸⁵ Dârimi, Hadler, II, 174; Tirmizi, Hadler, VII, 145

¹⁸⁶ İbn. Ebî Şeybe İbrahim b. Osman Ebî Bekr b. Ebî Şeybe, *Kitaâbü’l-Müsannef fi Ehâdisi’l-Asâr*, Bombay, ed-Dâr’s-Selefiyye, 1981, IX, 477

¹⁸⁷Zeylâî, Cemaluddin Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf, *Nasbu’r-Râye li Ehâdisi’l-Hidâye*, Beyrut, Müessesetü’r-Reyyân, 1997, III, 360

¹⁸⁸ Tehanevi, (çev:İbrahim Tüfekçi) , *Hadislerle Hanefi Fıkhı*, Misvak Neşriyat, İstanbul, 2009, c.10, s.327

¹⁸⁹Kasânî, a.g.e, VII, 67

başkasının mülkünü çaldığı için ona tazir cezası verilir.¹⁹⁰İktisadi değer taşımayan bir mal, başka bir eşyanın ya da sanat eserinin yapımında hammadde olarak kullanılıp değerli hale gelebilir. Alelade odunun değerli bir sanat eserine çevrilmesi gibi. İktisadi değer içermezken ustaların ellerinde değerli hale gelen bu malların çalınması durumunda ise faile hadd uygulanır.¹⁹¹ Maliki mezhebi, çalınan malın insanların itibar edip etmemesine bakmaz. Onlara göre bu değersiz addedilen mallar alım-satıma konu oluyor ve mal sahibi onları koruma altına alıyor ise çalınması durumunda hırsıza hadd cezası uygulanır.¹⁹² Şafi mezhebi de bu konuda Maliki mezhebi ile aynıdır.

5- Malın **korunma** altına alınmış olması da hırsızlık suçunu işleyen bir kimsenin yaptığı sirkatin karşılığında el kesme cezasının verilmesi için aranan bir şarttır. İslam hukukunda bu şarta “Hırz” korunmuş yer denir. Hırsızlığın muhafazalı bir yerden yapılmaması halinde el kesilmez.¹⁹³İki kısma ayrılır. A) “Hırz bi’nefsihi”dir ki içinde eşya saklanmak üzere hazırlanıp içerisine izinsiz girilmesi memnu’ (yasak) olan herhangi bir yerdir. Evler, dükkânlar, çadırlar gibi. Çuvallar, sandıklar, kasalar da bu hükümdedir.¹⁹⁴ B) “Hırz bîğayrihi”: İzinsiz girilebilen mescit, yol ve meydan gibi yerlere bekçi dikilmesi halinde olduğu gibi, bu vasıfta bir yerden hırsızlık yapılması sırasına, sahip veya bekçinin orada olması şart değildir.¹⁹⁵Hz. Peygamber (s.a.v) “ *Ne ağaçtaki meyve ne de dağda gezen şey nedeniyle kesme ceza yoktur. Kesme, ağılda ya da kurutma mahallinde muhafazada iken, micenn’in değerine ulaşan şey nedeniyle.*”¹⁹⁶Buyurarak kesme cezasının hırsıza uygulanabilmesi için çalınan malın korunma altında olan bir mal olması gerektiğini beyan etmiştir. Şu halde hırsızlıkta korunma altında olan malı alma şarttır. **El kesme cezası, malları korumak için meşru olmuştur.** Sahibinin muhafaza altında bulundurmadığı bir malın pek değerli olmadığı anlaşılır. Başkaları tarafından çalınma korkusu yok demektir. Pek önemsenmeyen bir

¹⁹⁰ İbn Abidîn, Muhammed Emin, *Reddul-Muhtar alâ Durri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr*, (çev: Ahmed Davudoğlu) İstanbul, Dilek Matbaası, 1982, VIII, 332

¹⁹¹ Kasânî, a.g.e, VII, 68

¹⁹² Bâcî, Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sa'd b. Eyyub b. Vâris, *Kitâbu'l-Müntekâ fi Şerhi Muvatta'*, Mısır, Matbaatü's-Saade, 1332, VII, 156

¹⁹³ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, Lübnan, Daru Mektebeti'l-Maarif Naşirun, 2012, 765

¹⁹⁴ Bilmen, a.g.e, III, 262

¹⁹⁵ Akşit, a.g.e, 116

¹⁹⁶ Malik, *Muvatta*, II, 3

şeyin de el kesme cezasıyla korunmasına ihtiyaç yoktur. Onun için korunmaya alınmayan bir mal sebebiyle had cezası uygulanmaz.¹⁹⁷

Bu bağlamda yine bir kimse evlenemeyeceği yakın kan hısımlarından birinin malını çalsa eli kesilmez. Çünkü Yüce Allah (c.c.) “*Âmâ üzerine bir güçlük yoktur, topal üzerine bir güçlük yoktur ve hasta üzerine bir güçlük yoktur. Kendi evlerinizde veya babalarınızın evlerinde veya validelerinizin evlerinde veya kardeşlerinizin evlerinde veya kızkardeşlerinizin evlerinde veya amcalarınızın evlerinde veya halalarınızın evlerinde veya dayılarınızın evlerinde veya teyzelerinizin evlerinde veya anahtarlarına mâlik olduğunuz (evlerde) veya sâdik dostunuzun (evinde yemenizden dolayı) sizin üzerinize gerek toplu ve gerek dağınk bir halde yemenizden dolayı da bir günah yoktur. İmdi evlere girdiğiniz zaman Allah tarafından mübarek, hoş bir sağlık dilemek üzere kendinize selâm veriniz. İşte Allah sizin için âyetleri böyle açıkça beyan buyuruyor, tâ ki, akıl erdiresiniz.*”¹⁹⁸Buyurmuştur. Bunlar birbirlerinin evlerine izinsiz girerler. Öyleyse evleri birbirlerine nispeten hırs olmaz. Hırs olmayınca da hırsızlık yoktur.¹⁹⁹Ayetteki dost ifadesinden onun da eli kesilmez anlamı çıkarılmamalıdır. Zira hırsızlık yapan dost olmaz.

Peki, gayr-i Müslimlerin elinde olan mütekavvim olmayan malların müslümanlar tarafından çalınması durumunda faile hadd-i sirkat tatbik edilir mi? Bu mallar “nisbi kıymet içeren mallar” olarak isimlendirilir.²⁰⁰ Şarap, domuz eti vb. şeyler her ne kadar Müslümanlar açısından haklara ve hukuki muamelelere konu olmasalar da, gayrimüslimler tarafından gerçek anlamda mal olarak kabul edilir. Çünkü gayrimüslimlere göre bu malların alınıp satılmasında, istifade edilmesinde bir sakınca yoktur. Durum böyle olsa da bu mallar, nisbi kıymet ifade ettiklerinden dolayı, gerek Müslüman’ın Müslüman’dan çalması durumunda gerekse Müslüman’ın gayrimüslim’den çalması durumunda faile hadd uygulanmaz. Çünkü malın nisbi kıymet içermesi onun mal kabul edilip edilmemesinde şüphe doğurur. Şüphe ise haddleri düşürür.²⁰¹

¹⁹⁷ Akşit, a.g.e, 113

¹⁹⁸ en-Nur 24/ 61

¹⁹⁹ Cessas, a.g.e, III, 336

²⁰⁰Udeh, Abdulkadir, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşerî Hukuk*, (çev: Ali Şafak), Ankara, Gümüş Matbacılık, (y.t.), IV, 203

²⁰¹Kasânî, a.g.e, VII, 69

7- Çalınan şeyin başkasının malı olmalıdır. Devlete ait malların çalınması had cezasını gerektirmez belki ta'zir cezası ile cezalandırılır.²⁰² Vekî Mes'ûdî'nin el-Kasımdan nakline göre adamın biri beytü'l-mâlden bir mal çaldı. Bunun üzerine Sa'd, Hz. Ömer (r.a.)'e adamın biri beytü'l-mâlden mal çaldı diye mektup yazdı. Hz. Ömer (r.a.) “*Ona el kesme cezası yoktur. Beytü'l-mâlde hakkı olmayan hiç kimse yoktur*” dedi.²⁰³ Yine Hz. Ali “*Beytü'l maldan bir şey çalanan eli kesilmez*” demiştir.²⁰⁴ Yukarıdaki haberler, beytü'l-mâlden bir şey çalana el kesme cezasının uygulanmayacağına açık birer delildir.²⁰⁵

Bir insanın kendi malını çalması hırsızlık olmadığı gibi mâlik olma şüphesi de varsa ceza yoktur. **Çünkü hırsızlık cezası, mâlikin malını korumak içindir.** Hırsızlığın suç ve cezasını beyan eden “*O irtikâp ettiklerine bir karşılık, ceza ve Allah'tan insanlara ibret verici bir ukubet olmak üzere*”²⁰⁶ ayeti, fiilin halis suç olmasını gerektirir. Mülk şüphesi olanı almak halis suç olmaz. Onun için hadd-i sirkatı gerektirmez.²⁰⁷ Başkasına ödünç veya rehin vermiş veya kiraya vermiş olduğu bir malı o şahsın koruduğu yerden gizlice alanın eli kesilmez. Zira o malın mülkiyeti kendisindedir.²⁰⁸ Yine çocuğunun malından çalan babaya da hadd-i sirkat tatbik olunmaz.²⁰⁹ Hz. Muhammed (s.a.v.) “*Sen de malın da babana aitsiz.*”²¹⁰ Buyurarak bu konuyu beyan etmiştir.

8- Cezai kasıt.²¹¹ Yani hırsızlık kastının olmasıdır. Fail aldığı şeyin haram olduğunu, hırsızlık sayılan bir şeyi almakta olduğunu bildiği halde, isteyerek suçu işlemelidir. Çalınmış şeyin hepsinde hırsızlık kastı bulunmalıdır. Mesela adam boynunda değerli bir tasma olan köpeği çalsa eli kesilmez. Çünkü hırsızlığı kastedilen köpektен dolayı el kesilmez. Tasma da ona (köpeğe) tabidir.²¹² Kezalik içerisi şarap dolu bir kap mücerret şaraptan dolayı sirkat edilse haddi müstelzim olmaz. Vele ki o

²⁰² Akgündüz, Ahmed, *İslam ve Osmanlı Külliyyatı Kamu Hukuku*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınevi, İstanbul, 2011, I, 526

²⁰³ İbni Ebi Şeybe, a.g.e, VII, 518

²⁰⁴ Beyhakî, Sünen, II, 282

²⁰⁵ Tehanevi, a.g.e., X, 339

²⁰⁶ el-Maide 5 / 38

²⁰⁷ Zeylai, Fahreddin Osman Bin Ali, *Tebyinü'l-Hakaik, Mısır*, Darü'l-Fikri'l-Arabi, IV, 86

²⁰⁸ Kâsânî, a.g.e, VII, 70

²⁰⁹ Serahsî, a.g.e, XI, 151

²¹⁰ İbn Mace, Ticaret 64

²¹¹ Molla Hüsrev, a.g.e, II77

²¹² Kâsânî, a.g.e, VII, 79

kabın kıymeti nisap miktarına²¹³ baliğ olsun. Zira sirkat ile maksut olan şarabı sirkat, haddi müstelzim değildir. ²¹⁴Aynı şekilde yakutla işlemeli veya gümüş kaplamalı Mushaf çalanın eli kesilmez.²¹⁵ Zira kastı Kur'an çalmaktır. Gümüş ve yakut ona tabidir. Kur'an çalmaktan dolayı ise el kesilmez.²¹⁶ Ancak maksûd-u bi's-serîka (çalınması kast edilen şey) kendi başına hadd-i sirkati gerektiren nisap miktarına ulaşıyor ise o zaman had gerekir. Mesela, içerisi bal dolu bir kap çalınıp da mecmusunun (toplamının) kıymeti nisaba baliğ (ulaşıyor) olsa had lazım gelir. Çünkü bu sirkatten maksut olan baldır, ona tabi olan kabın kıymetiyle nisap miktarı ikmal edilmiş olur.²¹⁷

Mezkûr şartlar ve muhtevastaki kayıtlar bir araya geldiği zaman hırsızlık suçunu işleyen kişiye İslam tarafından verilen el kesme cezası (kat-ı yed) fertlerin sahip olduğu malların İslam dininde kendisine verilen önemi de göstermektedir.“İnsanın nefesine tecavüzle katletmek veya dövmek veyahut azasından bir uzvunu rencide etmek haram olduğu gibi *malını almak dahi haramdır*. Mesela gayrın (başkasının) *malını çalmak* menhiyyât (yasaklananlar) cümlesinden haramdır. Bu hürmeti (yasağı) irtikâp eden kimse dünya ve ahret cezaya müstahak olduğunu beyan etmek üzere Vacip Teâlâ “*Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık Allah'tan bir ceza olarak ellerini kesin! Allah daima üstündür, hikmet sahibidir*”²¹⁸buyurmuştur. Yani tarafı İlâhi'den azap olarak, kesp ettikleri sirkate ceza için hırsızlık eden erkeğin ve kadının ellerini kesin. Kemâl-i istiklâl üzere mülkünde mutasarrıf olan Allah Teâlâ galip bir hakîmdir. Her cürüm sahibi için ceza tertibi ise hikmete muvafıktır..²¹⁹

Tüm bu açıklamalar ve ilgili ayet ve tefsirindeki hadisler ile müfessirlerin açıklamaları İslam'da mülkiyet hakkının ne kadar yüce bir yere sahip olduğunu ve bu hakkı tecavüz etmeye kalkışanların ne büyük bir suç işlediklerini göstermektedir.

²¹³ Buradaki nisap miktarından maksat zekât için belirlenen nisap miktarı olmayı hadd-i sirkati gerektiren 10 dirhem ya da 1 dinar değeridir.

²¹⁴Bilmen, a.g.e, III, 270

²¹⁵ Akşit, a.g.e, 110

²¹⁶Kâsânî, a.g.e, VII, 79

²¹⁷Bilmen, a.g.e, III, 270

²¹⁸ el-Maide 5/ 38

²¹⁹ Vehbi, Konyalı Mehmed, *Ahkâmu'l Kur'an*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1972, 440-441

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA MALIN KORUNMASINA YÖNELİK KONULAN HAD DIŞINDAKİ HÜKÜMLER

1. İSLAM HUKUKUNDA FAİZ VE YASAKLILIĞI

1.1. HELAL KAZANÇ

*“Ben cinleri ve insanları, ancak (beni bilip) bana kulluk etsinler diye yarattım”.*²²⁰

Bu ve emsali ayetlerden de anlaşılacağı üzere insanoğlu başıboş yere yaratılmamış ve ona yüklenen bazı sorumluluklar Yüce Allah tarafından verilmiştir. O zaman bu âlemde insanoğlu başıboş ve sorumsuzca, kendi heva ve istekleri doğrultusunda bir hayat yaşamak yerine kendisi için çizilmiş sorumluluk sınırı içinde hayatını yaşaması gerekmektedir. Kendisi için belirlenen bu sınırlar sadece namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetler olmayıp bilakis hayatını “a” dan “z” ye kuşatan bir yelpazeyi kapsamaktadır.

Kişinin hiçbir kimseye muhtaç olmadan yaşayabilmesi, bakmasıyla sorumlu olduğu kişilerin nafakalarını temin etmesi için meşru kazanma yollarından birisine başvurması, çalışıp kazanması farzdır. Bu sebeple müslüman kazancını helalinden kazanıp haram yollara başvurmaktan sakınmalıdır. Zaten haram yoldan kazanılan malda çoğunlukla bir başkasının hakkı vardır ve bu durum başkasının hakkını çiğnemektir. Kişinin kendisinin, bakmakla sorumlu olduğu kişilerin nafakalarını temin için çalışmak, kazanmak sorumluluğunu helal olan çalışma yollarından sağlamalıdır. Haram ve pis olan yollara tevessül etmemelidir. Cenâb-ı Hak buyurur: *“Ey insanlar! Yeryüzündeki şeylerin helal ve temiz olanlarından yiyin! Şeytanın izinden yürümeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır.”*²²¹Yüce Allah bu ayetiyle, kazancın yeryüzündeki nimetlerden helal olanlara yönelik olması gerektiğini Müslümanlara bildirmektedir. Buna göre Müslüman şahıs helal kazancın peşine düşecek, helal kazanç elde etmenin

²²⁰ez-Zâriyat Suresi 51/ 56

²²¹el-Bakara 2 / 168

hesabını yapacaktır. Helalinden kazanmanın hesabını yapmak hiçbir şekilde kişinin takvasını zayıflatmayacak, aksine hayra harcanmak maksadıyla elde edilen kazanç takvanın göstergesi olacaktır.

Ayetten anlaşılan helal kazanç için çalışmak, çabalamak Müslümanın vazifesi olup buna zıt tutum ve davranışlar ise şeytanın adımlarını takip etmektir. Şeytan ise Müslümanın elbette en büyük düşmanıdır. Buna göre kişi kazandığı şeylerin helal yoldan mı ya da haram yoldan mı olduğunun hesabını yapmalı, hesabını yapmayan bir kişinin şeytanın adımlarına uyduğu haline girmemelidir.

“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, ‘Alış veriş de faiz gibidir’ demelerinden dolayıdır. Oysa Allah alış verişi helal, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah'a kalmıştır. (Allah onu affeder.) Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalacaklardır.”²²² Bu ayet bizlere göstermektedir ki; inançlı insanın hedefi mutlak olarak kazanmak değil İslam’ın meşru kıldığı yollara başvurarak oradan helal kazanç sağlamaktır. Varlığım, malım, mülküm artsın da nasıl olursa olsun diyen, zenginlikten başka hedefi olmayan bir insanın İslâm’ın ışığından haberdar olmadığı, büyük bir yanlışlık içerisinde olduğu ayetten anlaşılmaktadır. Yukarıdaki ayet de Müslümanların dikkatlerini bu noktaya çekmekte, örnekleme yoluyla helal kazançla haram kazancı birbirinden ayırmakta, haram kazancın içinde ise alışverişlerde en çok görülen faiz muamelesi yasaklanmakta ve İslam’ın meşru saydığı, içinde ribanın bulunmadığı helal kazanç yolu olan alışverişin yapılmasına vurgu yapılmaktadır.

Buna göre faiz haram kazanç yolu, alış veriş ise helal kazanç yoludur. Helal kazancın hesabını yapan kişi faize bulaşmaz, onun ateş olduğunun farkına varır, hem kendisini hem de neslini yakacağını bilir. Helal kazancın hesabını yapan kişi, ayette verilen örnekte olduğu gibi alışveriş yapabilir, böylece rızkının peşine düşebilir. Haram kazancın hesabını yapan ona tevessül edip onun peşine düşen şiddetli bir azapla uyarılmıştır. Her fert bu uyarıyı dikkate almalı, başta faiz olmak üzere diğer tüm haram kazanç yollarına giderek kendisini ateşe atmamalıdır. Mesela kadınlara verilen mehirde haksızlık ve zulüm yaparak kendisine menfaat sağlamaya çalışan bir adamın yapmış

²²²el-Bakara 2 / 275

olduğu kazanç muamelesinin İslam tarafından yasaklığı ve bu işlemin helal olmayıp kazancının da helal olmadığı şu ayet ile ifade edilmiştir: *“Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helal değildir. Açık bir hayasızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur.”*²²³

Helal kazanç yollarına başvurmak yerine çeşitli haram yollarına özellikle faizli muamelelere tevessül ederek kazanç çağılamaya çalışanların yaptıkları işlerin çirkinliğine Yüce Allah (c.c.) şu ayetiyle işaret etmiştir: *“Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu halde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helal kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık. İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azap hazırladık.”*²²⁴Yüce Allah bu ayetle insanlara büyük bir uyarı yapmaktadır. Bu uyarı helal kazancın değil de haram kazancın ardına düşen, faiz ve haksız kazançla gelir elde etmeye çalışan kimseler içindir. Buna göre, eğer kişiler helal kazancın ardına düşmezler, helal kazancın hesabını yapmazlarsa, Allah (c.c.) helal kılınmış hoş ve temiz şeyleri onlara haram kılar. *“Ey iman edenler! Allah'ın size helal kıldığı iyi ve temiz nimetleri (kendinize) haram etmeyin ve (Allah'ın koyduğu) sınırları aşmayın. Çünkü Allah haddi aşanları sevmez.”*²²⁵

*“Allah'ın size rızık olarak verdiklerinden helal, iyi ve temiz olarak yiyin ve kendisine inanmakta olduğunuz Allah'a karşı gelmekten sakının.”*²²⁶Yüce kitabımız, başka ayetlerde helal kazancın hesabını yapmamızı, helal kazancın ardına düşmemiz gerektiği bizlere öğretirken, bu ayette de helal kazancın dışına çıkmanın Allah (c.c.)'a karşı gelmekle eşdeğer olduğunu bildirmektedir.

Helal kazancın teşviki haram kazancın yasaklığı ve özellikle bu haram kazanç içinde faizli muamelelerin cürmünü ayetlerin anlatımından sonra Hz. Peygamber helal kazanç bağlamında söylediği hadisleri şu şekilde sıralayabiliriz.

²²³en-Nisa 4 / 19

²²⁴en-Nisa 4 / 161

²²⁵el-Maide 5 / 87

²²⁶el-Maide 5 / 88

"Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir yemek asla yememiştir. Allah'ın peygamberi Davut (a.s.) elinin emeğini yerd.*"²²⁷

"Resûlullah (s.a.v.) (bir gün) şöyle hitap ettiler: *"Ey insanlar! Allah Teâla Tayyib'tir, temiz olandan başka bir şey kabul etmez. Allah'ın Müslümanlara emrettiği şeyler, peygambere emretmiş olduklarının aynısıdır. Nitekim Allah Teâla (peygamberlere): "Ey peygamberler, temiz olanlardan yiyin ve salih amel işleyin"*²²⁸ emretmiş, inananlara da: *"Ey iman edenler, size rızık olarak verdiklerimizin temizlerinden yiyin"*²²⁹ diye emirde bulunmuştur." *Sonra seferi uzatıp, saçı başı dağınık, toz-toprak içinde kalan ve elini semaya kaldırıp: "Ey Rabbim, ey Rabbim" diye dua eden bir yolcuyla zikredip, dedi ki: "Bu yolcunun yediği haram, içtiği haram, giydiği haramdır ve (netice itibariyle) haramla beslenmektedir. Peki, böyle bir kimsenin duasına nasıl icabet edilir?" buyurdular.*"²³⁰

Kişinin kazancı helal yoldan temin etmeli bu kazancına herhangi bir şüphe karıştırmamalıdır. Bu konuda gelen başlıca rivayetler şunlardır:

"Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *"Helâl, Allah Teâlâ'nın kitabında helal kıldığı şeydir. Haram da Allah'ın kitabında haram kıldığıdır. Hakkında sukut edip hükmünü açıklamadığı şey ise affedilmiştir. Onun hakkında sual sorarak külfete girmeyiniz."*²³¹

"Resûlullah (s.a.v.) buyurdular ki: *"Şurası muhakkak ki, haramlar apaçık, helaller de apaçık bellidir. Bu ikisi arasında (haram veya helal olduğu) şüpheli olanlar vardır. İnsanlardan çoğu bunları bilmez. Bu durumda, kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini de, ırzını da tebrie etmiş olur. Kim de şüpheli şeylere düşerse harama düşmüş olur, tıpkı koruluğun etrafında sürüsünü otlatan çoban gibi ki, her an koruluğa düşebilecek durumdadır. Haberiniz olsun, her melikin bir koruluğu vardır, Allah'ın koruluğu da haramlarıdır. Haberiniz olsun, cesette bir et parçası var ki, eğer o sağlıklı olursa, cesedin tamamı sağlıklı olur, eğer o bozulursa, cesedin tamamı bozulur. Haberiniz olsun bu et parçası kalptir."*²³²

²²⁷ Buhari, Buyu' 15

²²⁸ el-Mü'minûn 40/ 51

²²⁹ el-Bakara 2/172

²³⁰ Müslim, Zekât 65

²³¹ Tirmizi, Libas 6; İbni Mace, Et'ime 60

²³² Buhari, İman 39, Buyû' 2; Müslim, Müsâkat 107; Ebu Davud, Buyû' 3

Kişinin içinde büyüttüğü arzularından birisi de mal edinme arzusudur. Elbette her insan kendisi, ailesi için başkasına muhtaç olmadan güzel ve temiz bir hayat yaşamak için bu arzusu etrafında çalışır. Ancak bu arzu ne zaman ki kendisi için tayin edilen sınırları aşar ve yasak olan işlere tevessül ederse o zaman bu arzusu sahibini helake götürür. Kişi bu meşru mülk edinme yollarının dışına çıkıp bir başkasının mülk sahasına girdiği zaman elbette ki bir yasak işlemiş olacak ve elde ettiği mal-mülk kendisi için meşru olmayıp bilakis hem dünyada hem de ahirette cezasını çekecektir.

Allah-ü Teala batıl ve haksız bir surette mülk edinmeyi ve bir başkasının mülküne de yasak bir yol ile sahiplenmeyi yasaklamak amacıyla şöyle buyurur: “*Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olması müstesna. Kendinizi helak etmeyin. Şüphesiz Allah, size karşı çok merhametlidir.*”²³³

Faizden uzak durmanın haddi zatında helal kazanç temin etmek olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü İslam’ın yasaklamış olduğu herhangi bir kazanç yoluna başvurmak haram bir kazanç olacağından buradan elde edilen kazancında helal olmayıp pis olduğunu gösterir. Aynı şekilde faizden kaçınılarak yapılan bir alışveriş sonucu elde edilen kazanç da helal kazancı gösterir. En çok alışverişlerde icra edilen faiz muamelesinden uzak durulmasının insana getirdiği helal kazancı bu helal kazancın da uhrevi güzelliğini beyan sadedinde Hz. Peygamber şöyle buyurmuşlardır: “*Sizden öncekilerden bir adama, canını almak üzere melek geldi. Adama: Hayır namına bir iş yaptın mı? diye soruldu. Adam: Bilmiyorum, dedi. ‘İyi düşün’ diye hatırlatıldı. Adam bu sefer: Bir şey bilmiyorum, ama ben dünyada insanlarla alış-veriş yapardım onlara kolaylık gösterirdim, biraz sıkıntı içinde olanların vereceğini bekletirdim, çok zor durumda olanın vereceğini ise bırakırdım, diye söyledi. Allah Teala da onu cennetine koydu.*”²³⁴

Faiz muamelesinin çokça uygulandığı diğer bir konu ise borçtur. Cahiliye zamanında faiz muamelesi borçlarda sıklıkla başvurulan bir konumdaydı. Onlar, borcun zamanı geldiğinde borçluya: Ya borcunu ödersin ya da faizini artırırsın’ derlerdi. Ancak İslam cahiliye zamanındaki âdetleri yasakladı.²³⁵ Borçlulara elden geldiğince kolaylık

²³³en-Nisa 24 / 29

²³⁴Buharî, Enbiya, 50; Istikrâd, 5

²³⁵ Taberî, *Câmi ‘u’l-beyân*, Kahire, ts. Dârü’l-Maârif, VI, 8

göstermeli; bilhassa borçlu samimi bir şekilde ödemeye gayret ettiği hâlde buna muvaffak olamıyorsa, ona mühlet tanınmalıdır. Bu bağlamda Yüce Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır: *“Eğer (borçlu) darlık içinde ise, bir kolaylığa çıkıncaya kadar ona mühlet vermek (gerekir). Eğer (gerçekleri) anlarsanız bunu sadakaya (veya zekâta) saymak sizin için daha hayırlıdır.”*²³⁶

Alışveriş, borçlanma gibi işlemlerde günümüzde sıklıkla gördüğümüz faiz muameleleri Müslümanların helal kazancına engel olmaktadır. Sömürgeciliği arttırmakta, helal mal kazanma yerine daha çok mal kazanma arzusunu getirmekte, çalışıp çabalayıp ter dökerek el emeği kazanmayı yok etmektedir. Hâlbuki *Rafi' b. Hadîc (r.a.)* babasından naklederek onun şöyle dediğini bildirmektedir: *‘Ya Rasûlallah, en temiz kazanç hangisidir?’ diye sordular. O (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Kişinin eliyle kazandığı ve meşru olan her alış-verişten elde ettiğidir.”*²³⁷ Yine bu bağlamda bazı rivayetler şunlardır: *“En faziletli amel helal kazançtır.”*²³⁸; *“En temiz ve üstün kazanç, kişinin el emeği ve her türlü dürüst alış-verişten kazandığıdır.”*²³⁹

Helal kazanç ve faiz arasındaki bu zıt ilişkiye dikkat edilmeli Rasûlullah (s.a.v.)'ın Veda hutbesindeki çağrısına uyarak, faizli muamelelerden uzak durulması gerekir. Helal rızık elde edilmeli, kimden geleceğini, hangi Müslüman'ın kesesinden çıkacağını bilmediği haksız bir miktarın girmesine izin verilmemelidir. Şeytanın aldatmalarına itibar etmemeli, onun adımlarına uymayı terk etmelidir. Faizli sistemin dışına çıkma gayretine girmeli, kazancının helaline yönelmelidir. İlişkide bulunduğu insanları, buna sevk etmelidir.

Kendisi faizli işlemlerin içinde bulunmayan Müslüman'ın bir görevi daha vardır. Faizli muamelelere dur demek ve yayılmasına engel olmak. Çünkü o da, faizli sistemden etkilenme halindedir. Farkında olsun yada olmasın durum böyledir. Fert olarak faizden kaçınmakla yetinmemeli, sistemi faizsiz ve kendi inanç değerlerince yaşayacağı bir yapıya kavuşturma mücadelesine girmeli ve bunu sürdürmelidir. Şu ayet

²³⁶el-Bakara 2/ 280

²³⁷Buhari, Zekât. 15; İbn Mâce, Ticârât, 1; Darimî, Büyü, 6

²³⁸Müslim, Müsâkât, 105,106; İbn Mâce, Ticâre, 58; Ebü Davud, Büyü, 4

²³⁹Deylemî, Müsned, 2171

de konumuza ışık tutmaktadır. “Allah Teâlâ faizi noksanlaştırır, sadakaları ise artırır. Nimet kadri bilmeyen hiçbir günahkâra da asla muhabbet etmez.”²⁴⁰

1.2. KUR’AN-I KERİMDE FÂİZ

Osmanlı Hukuk Sistemi’nde, diğer hukukî muamelelerde olduğu gibi faiz yasağı vardır. İslam hukuku riba adı altında az çok her çeşit faizi yasaklamıştır. Kur’an, konu ile ilgili bir-iki sayfa hüküm sevkinde bulunduğundan, bütün Müslümanlar faizli muamelelerden mümkün olduğu kadar uzak dururlar. Bu münasebetle riba yani faiz hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.²⁴¹Riba; sözlükte mutlak olarak artış²⁴² ve fazlalık²⁴³Riba yahut faide şeklinde ifade edilen faiz, malın mal ile değişimi mahiyetindeki akitlerde karşılığı bulunmayan fazlalığa denir. Bu fazlalığın az veya çok olmasına bakılmaz. Kur’an ve hadis tarafından kesin olarak haram olduğu belirtilen faiz, ticari muamelelerin başında yer alan satım ve borç akitlerinde söz konusu olmaktadır.

İki çeşit faiz vardır:²⁴⁴ Birincisi; ribe’l-fadl yani fazlalık faizidir ki, aynı cins malların birbirleriyle peşin mübadelesinde söz konusu olan fazlalığa denir. 100 gr.altının 101 gr.altın karşılığında satılması gibi.Burada fazlalık vermeyi kabul eden kişinin İslam tarafından yasaklanan bir muameleye girdiğini ve fazlalılığı alacak kişinin karşı tarafın malından haksız kazanç sağladığı bellidir. Bu haksız kazanca İslam mani olarak kişinin malının gayri meşru bir şekilde başkasının mülkiyetine geçmesine engel olmuştur. Böylelikle malın korunmasını temin etmiştir.

İkincisi ise, ribe’n-nesîe yani tehir faizidir ki, aynı cins malların birbirleriyle veresiye satılmasında doğan veresiye faize denir.²⁴⁵ 100 gr.altını 101 gr.altın karşılığında vade ise satmakta olduğu gibi. Hz. Peygamber, her iki faiz çeşidinin de altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz diye altı cins malda söz konusu olabileceğini, bu altı cins malı misal vererek açıklamıştır. Hanefi hukukçulara göre, ölçülebilen ve tartılabilen bütün maddeler, cinsi mukabilinde satıldığı zaman faiz söz konusu

²⁴⁰el-Bakara 2/276

²⁴¹ İbn Abidin, *Reddül-Muhtar*, Lübnan, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2008, VII, 98

²⁴² Sabuni, Muhammed Ali, *Ahkâmu'l Kuran*, (çev. Mazhar Taşkesenlioğlu), İstanbul, Şamil Yayınevi, 2011, I, 352

²⁴³ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l İslami ve Edilletühü*, Daru'l-Fikr'il-Muasır, 1994, V, 496

²⁴⁴ Kâsâni, a.g.e., V, 1 83

²⁴⁵ Redü'l-Muhtar, IV, 184

olmaktadır. Yani Hanefiler faiz muamelelerine illet olarak “cins ve ölçü”yü almaktadırlar. Hz. Peygamber’in “*Menfaat sağlayan her ödünç faizdir*” şeklindeki hadisi de, karz akdindeki durumu vuzuha kavuşturmuştur. Netice olarak İslam’da basit, mürekkep, temettü ve benzeri faiz çeşitlerinin tamamı haramdır. Faizin bu çeşidiyle de hem fazlalık önlenerek mal sahibinin malı korunarak karşı tarafa haksız bir şekilde intikalinin önüne geçmiş hem de tehirden kaynaklanan zarar ve fazlalığın önüne geçmiştir.

Faizin yasaklığı dinimizin yasakladığı temel ilkelerden birisidir. Faizin yasak oluşu İslam ile başlamış olmayıp bilakis önceki şeriatlarda da bulunan bir yasaklı işlem idi. Mesela Hz. Musa’nın şeriatında da Hz. İsa’nın şeriatında da faiz işlemi yasak olup Peygamberleri vefat ettikten sonra Yahudiler ve Hıristiyanlar tarafından bu hüküm tahrif edilmiştir. Bu hakikat Kuran-ı Kerim’de apaçık bir şekilde şöylece ifade edilmiştir:

*“Artık Yahudilerden bir zulüm sebebiyle ve birçoklarını Allah Teâlâ’nın yolundan alı komaları sebebiyle onlara helâl kılınmış olan temiz şeyleri üzerlerine haram kıldık. Ve faizi, ondan nehy edilmiş oldukları halde, alıvermeleri sebebiyle ve insanların mallarını, haksız yere yemeleri sebebiyle. Onlardan kâfir olanlara acı verici bir azap hazırladık.”*²⁴⁶

Hıristiyan dünyasında da faiz yasağı uzun bir zaman devam etmiş daha sonradan bu yasak hoş görülme ve aşılmaya başlamış bhusus Fransız İhtilalı’ndan sonra batı ekonomisinin temel unsuru haline gelmiştir. İslam hukukunda malın muhafazasında önemli bir hüküm olan faiz yasaklığı tedrici olarak dört merhalede gelmiştir. Böylelikle ferdin mali hayatını toplumun da ahlak yapısını bozan bu hastalık Müslümanların ruhundan koparılıp atılmıştır. Her bir merhale ile mal ve dini boyut vurgusu yapılarak İslam’da mal ve korunmasının da önemine değinilmiştir.

1.3.FAİZİN, YASAKLANIŞ AŞAMALARI

Faizin yasaklanma süreci, dini kanunların sınırlarını ve sosyal hastalıklara karşı tedavi yöntemlerini anlamak için hatırlatmamız gerekir.

²⁴⁶en- Nisa Suresi 4/ 160-161

Bilindiği gibi İslâm kanunları, hükümlerin karara bağlanması süresinde kademeli bir yol izlemiştir. İçkinin, dört dönemde kademeli olarak haram edilişi gibi, faizin de, dört dönemde kademeli olarak haram kılındığı görülür.²⁴⁷

Birinci Merhale:“*İnsanların malları içinde artsın diye verdiğiniz her hangi bir faiz Allah katında artmaz; fakat Allah'ın rızasını dileyerek verdiğiniz herhangi bir sadaka (zekât) böyle değildir. İşte onlar sevaplarını kat kat artıranlardır.*”²⁴⁸ ayeti, Mekke'de nazil olmuştur. Ayette, faizi haram kılacak herhangi bir işaretin olmadığı, yalnız Allah (c.c.)'in faizi ve faizciyi sevmediğine ve buğzettiğine bir işaret vardır. Şüphesiz faizle kazanılan bir paradan, hayır işlerine yapılan harcamalara Allah (c.c.) katında sevap yoktur. Bu ayet, ancak insana faizden sakınmak için bir öğüttür. Faizle kazanılan para ile hayır işlerine yapılan harcamalarda bir sevap olmadığını düşünen müslümanlar, elbette faizle iş yapmaktan çekineceklerdir. Bu ayet hakkında bazı müfessirler her ne kadar İslam'ın yasakladığı faizin geçmediğini ileri sürmüş olsalar da cumhur-u ulema ayette geçen yasaklığın Arap toplumu arasından yaygın olan faiz işleminin yasak olduğunu beyan etmektedir.²⁴⁹

İkinci Merhale:“*Yahudilerin yaptıkları zulüm ve birçok kimseyi Allah yolundan alıkoymaları, kendilerine yasaklanmış olduğu hâlde faiz almaları, insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle önceden kendilerine helâl kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara haram kıldık. İçlerinden inkâr edenlere de acı bir azap hazırladık.*”²⁵⁰ ayetleri, Medine'de nazil olmuştur. Ayet, kendilerine haram kılınan faizi yiyen Yahudilerin, Allah (c.c.)'in lanet ve gazabına uğradıklarını bildiren bir derstir Burada faizin haram olduğu açık olarak değil, ima yoluyla bildirilmektedir. Ancak Müslümanlara faizin kesinlikle haram olduğuna bir işaret yoktur. Bu âyetin faizi ima yoluyla haram kılışı, içkinin ikinci merhalede ima yoluyla haram kılınışına benzer. Allah (c.c.) içki hakkında da, «Sana içkiyi ve kuman sorarlar. De ki: Onlarda hem büyük günah, hem insanlar için faydalar vardır. Günahları ise faydalardan daha büyüktür.» buyruğuyla açıktan değil, ima yoluyla haram olduğuna işaret etmiştir. İşte faiz hususunda gelen ikinci ayet, her ne kadar Yahudilerin inanç, yaşayış ve amellerini bildiriyorsa da, faizin Müslümanlara haram olduğuna ima yoluyla işaret etmektedir.

²⁴⁷ Sabuni, a.g.e, I, 358

²⁴⁸er-Rum 30/ 39

²⁴⁹ Taberî, a.g.e, XXI, 29-31

²⁵⁰en-Nisa 4/ 160-161

Üçüncü Merhale: “Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz.”²⁵¹ Âyeti, Medine'de nazil olmuştur. Bu ayet, açıklıkla az faizi değil, yalnız çok yüksek faizi haram kılmaktadır. Anaparaya eklenen faiz, asıl parayı çok geçtiğinden borçlu kimse, hiçbir zaman ödeyemeyecek duruma düşer. İşte faizin bu şekilde haram oluşu, içkinin üçüncü merhalede haram oluşuna benzer. Çünkü içki de, yalnız namaz vakitlerinde içilirse haram oluyordu. Bunu, «Ey iman edenler, siz sarhoşken ne söyleyeceğinizi bilinceye... kadar namaza yaklaşmayın...»²⁵² âyeti bildirmektedir. Üçüncü merhalede içki ve faizin haram kılınışı, tıpkı birbirine benzemektedir. Aynı zamanda bu ayet faizin bir başka yönünün haram kılınışına dikkat çekmektedir. Ayette geçen “kat kat” ibaresinden maksat ihtirâzî olmayıp vukuîdir. Yani bu kayıt faizin hududunu belirtmek amacıyla değil o zamanda Arap toplumunda yaygın olan faiz işlevini ifade etmektedir.²⁵³ Aynı zamanda ayet, faiz ile elde edilmesi planlanan miktarın oranı ne olursa olsun yasak kapsamına alındığını ifade etmektedir.

Dördüncü merhale: Faizin azı da, çoğu da bu son merhalede tamamen haram kılınmaktadır. İşte faizin haram oluşuna delalet eden ayetler: “Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların «Alım-satım tıpkı faiz gibidir» demeleri yüzündendir. Hâlbuki Allah, alım-satımı helal, faizi ise haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisinindir ve artık onun işi Allah'a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar.

Allah faizi tüketir (Faiz karışan malın bereketini giderir), sadakaları ise bereketlendirir. Allah küfürde ve günaha ısrar eden hiç kimseyi sevmez. İman edip iyi işler yapan, namaz kılan ve zekât verenler var ya, onların mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur, onlar üzüntü de çekmezler.

Ey iman edenler! Allah'tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut faiz alacaklarınızı terk edin. Şayet (faiz hakkında söylenenleri) yapmazsanız, Allah ve Resulü tarafından (faizcilere karşı) açılan savaştan haberiniz olsun. Eğer tövbe edip vazgeçerseniz, sermayeniz sizindir; ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa

²⁵¹el-Al-i İmran 3 / 130

²⁵²en-Nisa 4/ 43

²⁵³ Beyzâvî, *Envârü't-tenzil* Daru's Sadr, Beyrut, 2004, I, 585

uğramış olursunuz.”²⁵⁴ Faizi tamamen haram kılan bu ayetler, içkiyi tamamen haram kılan ayetler gibidir. Çünkü Allah (c.c.), içki hakkında dördüncü merhalede; “Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.”²⁵⁵ buyurmuştur. İşte içki ile faizin kademeli olarak İslam’da haram kılınması, Allah (c.c.)’ın sosyal hastalıkları nasıl tedavi ettiğinin hikmetini açıkça göstermektedir.”²⁵⁶

Bu dört merhalenin malın korunması hususundaki alakasını şöyle özetleyebiliriz: Birinci merhalede insana faizden sakınmaya yönelik bir öğüt bulunmaktadır. Kesin olarak bir yasaklama getirilmemiştir. Ama İslam faiz muamelesinden sakınılmasını nasihat ederek bu işlemde razı olmadığını belirtmiştir. İslam’ın razı olmadığı bir muamelede ise başkasına zarar olacağı izahtan varestedir. Böylelikle ribanın çeşitleri başlığı altında verdiğimiz fazlalık ya da vade türünden insanlar hem sakındırılmış hem de mallarının bu çeşit bir muamele altına girilmesinin uygun olmadığı dolaylı olarak ifade edilerek malları haksız kazançtan koruma altına alınmıştır. İkinci aşamada ise “*insanların mallarını haksız yere yemeleri sebebiyle*” beyanı ile da faizli muamelede cari olan başkasının malına tecavüzü, ondan haksız bir şekilde menfaatlenmeyi ve böylelikle onun malının korunmuşluk ilkesinin çiğnendiği net bir şekilde anlaşılmaktadır. Yüce Allah (c.c.) ikinci merhalede faiz muamelesine yasaklık koyarak insanların haksız surette mal kazanıp başkasının malının kutsiyetinin çiğnenmesini de yasaklamıştır. Üçüncü merhalede faiz işlemlerinin iptali, artık o ana kadar yapılan muamelelerin ana paralarının sahiplerine iade edilip fazlalıkların alınmamasını beyan ederek faizli muamele ana paranın mal sahibine teslim edilmesi suretiyle malının korunmasını sağlamış, herhangi bir eksilme ve noksanlaşmanın da önüne geçerek faiz uygulayanın haksız para kazancının önüne geçmiştir. Son merhalede ise Yüce Allah (c.c.) borçludan belli bir oranda alın faiz muamelesinin yapılmamasını ve borçlunun ana parayı ödeyip fazlalılığın ondan alınmamasını emrederek borçlunun malını korumuştur.

²⁵⁴el-Bakara / 275-276-277-278-279

²⁵⁵el-Maide 5 / 90

²⁵⁶ Sabuni, a.g.e, I, 158-159-160

Görüldüğü gibi Yüce Kitabımızda faiz muameleleri kesin bir şekilde yasaklanmış ve böyle bir işleme kesinlikle tevessül edilmemesi gerektiği de vurgulanmıştır.²⁵⁷

Kaynakları incelediğimiz zamanda ribanın haram olmasına sebep üç şeyin olduğunu anlarız. Konyalı Mehmet Vehbi'nin ribanın yasak kılınmasında eserine derç ettiği üç aslî sebep İslam Hukuku'nda malın korunmasındaki esasları da beyan etmektedir.

Birinci sebep bedelsiz olarak bir başkasının malını alma konusu malın muhafazasında faiz yasağının getirilmesinin gerekçesini teşkil eder. Kişi faizli muamele ile bir başkasının malına bedelsiz bir şekilde sahiplenmekte ve mülkiyet hakkının yüceliğini ihlal etmektedir. Bunlardan birincisi; bedelsiz **(başkasının) malını almaktır**. Zira mal insan hayatına ve belirli vaktine kadar dünyanın imarına hizmet eden ve sahibinin ihtiyacını gideren bir öge olduğundan malın korunma altında olması lazımdır. Zira **mal pek muhterem ve önemlidir**. Bu sebeple, bir malı bedelsiz onun hürmetini kaldırmak ve zayi etmek demek olduğundan onun karşılıksız alınması da haram kılınmıştır.

İkinci sebepte anlatılan çalışma fiilini ortadan kaldırma durumu da kişileri tembelleğe ve de başkasının elinde olan mala göz dikmeye götüreceğinden bu sebepte İslam'da faiz yasağının getirilmesinin dolaylı yönden malın korunmasındaki işlevi göstermektedir. Toplumun yararına hizmet edecek ticareti atıl bırakması, insan için Allah tarafından emredilen çalışmayı iptal etmesi faizli muamelelerin yasaklanmasında etkilidir. Çünkü para sahibi olan kimseler bedelsiz ve kolayca başkasının malını almaya alışması sonucunda külfet ve meşakkat ile husule gelen ticaret, çalışma ve gayret gibi muamelata tabi olan pek çok şey kendisine meyledilmez olur. Hayatını bu minvalde geçiren bireyler ise faize daha fazla yönelerek daha çok kazanç elde etme merakına düşer. Ancak böyle kimseler ise hem ellerindeki malları kaybeder hem de mutluluklarını. Zira **“Allah, faizi mahveder ve sadakaları artırır. Allah, günahkar ve katı inkarcılar sevmez.”**²⁵⁸

²⁵⁷ Yasaklanma hikmeti ise ileride detaylıca anlatılacaktır. Böylelikle meşru olmayan bir yol ile mal edinmenin ve bir başkasının malını elde etmenin ne büyük bir cürüm olduğu anlaşılacaktır.

²⁵⁸ el-Bakara 2/ 276

Üçüncü sebep olarak açıklanan borç alıp verme hassasiyetini ortadan kaldırmıştır. Kişi sosyal hayatta başkasının yardımına ihtiyaç duyduğu zaman içinde bulunduğu zorluğu başkasının yardımı ile gideremediği zaman bir başkasının malına saldırma, tecavüzde bulunma, gasp etme gibi gayr-i meşru işlere başvurma hali kendisinde gösterebilir. Bu sebeple İslam bireyler arasında yardımlaşmayı, destek olmayı ortadan kaldıran faiz işlemi yasaklamış ve dolaylı yünden malın korunmamasına dair de hüküm getirmiştir.

1.4. HADİSLERDE FÂİZİN YASAKLANMASI

Bir önceki bölümde faiz muamelelerin bizzat ayetler tarafından kesin bir şekilde yasaklandığını gördük. Bu ayetlerde faiz muamelesi ile başkalarının malını haksız yere yeme olduğu, faizin terk edilmesi suretiyle ana paraların sahiplerine iade edilmesi gerektiği, kalan faizin alınmamasının vurgusu böylelikle hem haksızlık yapılmayacağı hem de haksızlığa uğranmamış olacağı beyan edilerek faizli muamele ve malın korunmuşluk ilkesi arasındaki ilişkiye değindik.

Cahiliye zamanında faiz muamelesine çokça başvurulur ve insanların mallarını haksız yere gasp edilirdi. Nitekim kaynakların geçtiğine göre Câhiliye devrinde borçlu alacaklısına giderek. *“Borcu ertelersen sana şu kadar fazla veririm” derdi, alacaklı da borcu ertelerdi.*²⁵⁹ Bu dönemde Araplar, faizi belirli aralıklarla ödenmek şartıyla borç para verirler, ara dönem sonlarında faizi, vade dolduğunda da ana parayı isterlerdi. Eğer borçlu ödeme yapamayacak durumda ise vadenin uzatılması karşılığında faiz miktarı da arttırılırdı.²⁶⁰ Faizin çokça yaygın olduğu bu zaman diliminde Yüce Allah (c.c.) tedrici olarak faizi haram kılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de veda haccı sırasında Mekke’deki faiz yasağı uygulamasını şu ifadelerle başlatmıştır: *“Dikkat ediniz’ cahiliye devrinden kalma faizin hepsi kaldırılmıştır. Kaldırdığım faizin ilki, amcam Abbas b. Abdulmuttalib’in faizidir”*²⁶¹

Faizli muameleler ile faiz alanlar, faiz verenlerin mallarından aslında zulmen almaktadır. Bu da insanların mallarının haksız surette yok olmasına, heder olmasına sebep olmakta. Geçimlerini sağlamakta asıl unsur olan mallarının (para, eşya vs.) korunması ihlale uğramaktadır. Bu sebeple Hz. Peygamber pek çok rivayetlerinde faiz

²⁵⁹ Taberi, a.g.e, VI, 8

²⁶⁰ Özsoy, İsmail, *“Faiz”*, T.D.V. İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1994, XII, 112

²⁶¹ Müslim, Hac, 147; Ebu Davud, büyü’, 5

yasağına değinmiş ve ümmetini şiddetle bu işleminden sakındırmıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Allah Resulü faizi yiyeni, yedireni, faiz anlaşmasını yazanı, sadakaya (zekata) engel olanı, dövme yapanı, dövme yaptıranı, hastalık sebebiyle olan hariç- hulle yapanı, hulle yaptıranı lanetledi.”²⁶²

Faiz işlemi pek çok insanı ağır bir yükün altına sokar. Bu yük de kişinin haksız olarak aldığı borçtan fazlasını ya da alışverişinde aldığı ücretten fazlasını karşı tarafa vermesidir. Bu da paraları gereksiz yere sarf etmeyi gerektirerek malın zayi olmasına sebep olur. Hatta kişi bu faiz işleminden kurtulmak için bazen diğer mallarını rehin verir de faizini ödeyemez ve rehin verdiği mallar da elinden çıkar. Efendimiz faizi yasaklayarak bu denli bir yıkımın önüne geçerek malların korunmuşluk ilkesini temin etmiştir.

Semura b. Cündüb’den rivayete göre Peygamber Efendimiz şöyle buyurdular:“Bu gece iki adam gördüm. Beni kutsal bir yere getirdiler. Kandan bir ırmağa gelinceye kadar gittik. Orada bir adam ayakta duruyordu. Irmağın kenarında önünde taşlar olan başka bir adam vardı. Irmaktaki adam dışarı çıkmak için yöneldiğinde önünde taş bulunan kenardaki adam onun ağızına taş atarak olduğu yere geri çeviriyordu. Bu kişi her ne zaman çıkmak için bir hamle yapsa kenardaki adam onun ağızına taş atarak geldiği yere geri döndürüyordu. Bunun üzerine ben; Irmakta gördüğüm bu kişinin kim olduğunu söylediğimde bana faiz yiyen kişi dediler”²⁶³ Faiz muamelesi ile faiz alan kişi faiz verenin hayatını bir nevi içinden çıkılmaz bir bataklığa sokmaktadır. Borcunu ödeyemeyen kişi borç zamanı gelince faiz oranının arttırılmasını talep etmekte ya da kendisinden istenilmekte. Bu zorluk da her mühlet gelişinde ödeyememe sonucunu arttırmaktadır. Sonuç olarak faiz verenin elindeki tüm malları da çıkmakta böylelikle büyük bir denizde boğulmaktadır. Hz. Peygamber de faiz muamelesinden vazgeçmeyip haksız ve zulmen başkasının malını alan, ona tecavüz edenin uhrevi cezasını da göstererek mala karşı işlenen faiz suçunun cürümünün büyüklüğünü göstermektedir.

Hz. Peygamber Veda Hutbesi’nde ribanın kaldırılmasını beyan ettikten sonra ana paranın sahibine ait olduğu ifade edip “ böylece ne zulmetmiş ne de zulme uğramış olacaksınız” buyurarak faizli muamelenin mal konusunda bir zulüm olduğunu

²⁶²Nesâî, Zinet, 25

²⁶³Buhari, Cenaiz,, 1320

belirtmiştir. Böylelikle kişinin sahip olduğu maldaki mülkiyet hakkının her türlü zulüm ve tecavüzden korunmuş olduğu anlaşılır. Bu bağlamda gelen ilgili rivayet şudur: Amr İbnu'l-Ahvas (r. anh) anlatıyor: "Hz. Peygamber (s.a.v.)'i Veda Haccı sırasında dinledim, şöyle diyordu: "*Haberiniz olsun, câhiliye devrindeki bütün ribâlar kaldırılmıştır, ödenmeyecektir. Sadece verdiğiniz anaparayı alacaksınız. Böylece ne zulmetmiş olacaksınız ne de zulme uğramış olacaksınız. Haberiniz olsun cahiliye devrindeki bütün kan dâvaları kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan dâvası da el-Hâris İbnu Abdilmuttalib'in kan dâvasıdır. Bu kimse, Benû Leys'te sütanadaydı. Hüzeyl onu öldürmüştü. Resûlullah (s.a.v.): Yârabbi tebliğ ettim mi? dedi. Cemaat: Evet tebliğ ettin dediler ve üç kere tekrarladılar. Resûlullah (s.a.v.): Yârabbi Şahid ol! dedi ve üç kere tekrar etti.*"²⁶⁴

1.5. İSLAM ÂLİMLERİNE GÖRE FAİZ

Klasik fıkıh alanında İslam bilginlerinin faiz hakkında yapmış olduğu tartışmalar faizin yasaklığı birey ve topluma verdiği zarar gibi konulardan ziyade faiz yasağının oluşumunu sağlayan hukuki alanın çizilmesinde olmuştur. Bu bağlamda mezhep imamlarının faizin hangi mallarda ve nasıl olduğuna dair farklı içtihatları olmuştur.

Başta dört mezhep imamının ve ondan önce gelen diğer imamların faizin nerelerde ve hangi illet üzerinde cereyan edeceği hususu Ubade bin Samit ve Ebu Said el-Hudri'nin rivayet etmiş olduğu hadisler gelmektedir. Bu hadislerde Efendimiz (s.a.v.) "altı eşya"dan bahsetmekte ve bu altı eşyada tüm imamlarca faizin oluşacağı kabul edilmektedir. Bu hadiste geçen altı madde ise altın, gümüş, arpa, buğday, tuz ve hurmadır. Lakin mezhep bilginleri bu altı maddenin o zaman için en çok faizin cereyan ettiği madde olup örnek kabilinden mi zikredildiği yoksa sadece bu maddelerde mi faizin gerçekleştiği gibi konularda ihtilaf etmişlerdir.

Zahiri mezhebinin bu konuda yaklaşımı faiz konusunda herhangi bir illetin olmadığı ve nasslarda hangi mallarda faizin söz konusu olduğu anlatılmış ise sadece onlarda faizin cereyan edeceği görüşü hakimdir. İbn Hazm el-Muhalla adlı eserinde hadislerde gelen altı şeyde faizin cereyan edeceğini aynı şekilde hadislerde anlatılan peşin, veresiye alım ve satım ile borçlarda faizin olacağını söylemiştir.²⁶⁵ Kıyası bir

²⁶⁴Müslim, Hac, 147; Ebu Davud, buyu', 5

²⁶⁵ İbn Hazm, *el-Muhalla*, Daru'l Kütübil İlmîyye, Beyrut, 2010, IX, 503

hucdet olarak kabul eden Osman el-Betti ise faiz konusunda kıyası tatbik etmekten uzak durmuş ve hadislerde gelen altı şeyde olduğunu söylemiştir.²⁶⁶

Ancak İslam bilginlerinin ekserisi faizin illetini tespit ederek diğer mallara da kıyas etmeyi uygun görmüşlerdir. İmam Serahsi özetle büyük fakihlerin faiz muamelesinin illetini tespit edip diğer olaylarda da kullandıklarını, aynı zamanda riba konusunda gelen hadisler sadece altı maddede ribanın olacağını hasır etmediğini (kısıtlamadığını), hadisten hareketle illet tespitinin yapılmasının hadisin verdiği hükmü kaldırmayacağını ifade ederek²⁶⁷ faiz işlemlerinin çerçevesini çizmeye çalışmıştır.

Hanefi mezhebi altın ve gümüşte cins ve ölçü-tartı birliğini esas almış buna uymayan işlemleri yasaklamıştır. Buna göre altın ya da gümüş takasında eşyalar hem aynı miktarda hem de peşin olması gerekmektedir. Buna göre 99 gram altının 100 gram altına ister peşin ister veresiye takası bir faiz olarak kabul edilir ve yasaklanır. Cinslerin değişimi olunca peşin takasta bedellerin farklı olmasında sakınca yoktur. Buna göre 90 gram altın 1230 gümüşe peşin olarak takas edilebilir. Ama veresiye olması caiz değildir.²⁶⁸ Diğer mallarda ise cins ve miktar ölçütüne bakılır. Yani ölçü ile alınıp satılan eşyalarda cins ve ölçü birliği, tartı ile alınıp satılan eşyalarda ise cins ve tartı birliği nesie dediğimiz fazlalık faizinin gerçekleşme sebebidir. Bu özellikleri barındırmayan mallarda ise fazlalık faizi cereyan etmez.²⁶⁹

Maliki mezhebi altın ve gümüşte faizin sebebi olarak mutlak semeniyet dediğimiz para olma ile eşyanın değeri olma şartını ararlar.²⁷⁰ Diğer mallarda faizin gerekçesi olarak ise saklanabilir ve depolanabilir olma özelliklerini şart koşarlar.²⁷¹

Şafililer ise altın ve gümüşün faiz illeti olarak semeniyet yönünün ağır gelmesini söylerler.²⁷² Diğer mallarda ise faizin cereyanı ancak mat'ûm denilen gıda maddeleri olması gerekir. Buna göre kireç, demir, kum gibi eşyalarda faiz cereyan etmez.²⁷³

²⁶⁶ Serahsi, ag.e., II,111

²⁶⁷ Serahsi, ag.e., II,112

²⁶⁸ Kasânî, a.g.e., VII,311

²⁶⁹ Kasânî, a.g.e., VII,312

²⁷⁰ İbn Rüşd., *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2004*, II,107

²⁷¹ İbn Rüşd., a.g.e., II, 107

²⁷² Nevevi, Ebi Zekeriyya Muhyiddin b. Şeref, *Kitab el-Mecmu'*, Daru'l-İhya et-Türas el-Arabi, ts, IX, 493

²⁷³ Nevevi, a.g.e., IX, 493

İslam bilginleri faiz yasağının temel amacının İslam ekonomisinin temel prensiplerinden birisi olduğunu söylerler. İslamiyet, servetin yastık altında kalmamasını, piyasada hareket halinde olmasını tasvip eder. Ancak servetin işletilmesi, piyasaya arz edilmesi durumunda da faizin yaygınlaşmaması için de bazı tedbirler alır. Bu bağlamda İslamiyet emek kavramına büyük önem vermiş ve emeğin sömürülmesine gidecek tüm yolları kapamış, emeği koruyan ve işlevsel hale getiren hükümler va'z etmiştir. Bu hükümlerin başında ise alışverişlerde garar yasaklığı, hileli satışların yasaklığı, mudarebe, müzaraat ve müsakaat gibi anlaşmaların getirilip gerekli hükümlerin getirilmesi, tüm bu olaylar sonucunda faizin yasaklanması gelir.

Faiz aynı zamanda başkasının sırtından kolayca geçinmenin adıdır. Bir nevi tefecilik yaparak başkasının emeğini ve parasını emmekten ibadettir. İslam, haksız kazancın yaygınlaşmasına sebep olan ve malın korunma ilkesini delip geçen faiz muamelesine karşı bazı koruyucu tedbirler almıştır. Bunun başında karz-ı hasen gelir. Hz. Ömer zamanında devlet hazinesinin özel bir bölümünün ödünç verme işlemlerine tahsis edilmesi hem faizi engelleyen hem de karz-ı hasen kurumunu işlevsel hale getiren bir adımdır.²⁷⁴ Diğer bir yandan farziyyeti Kuran ve sünnet ile sabit olan zekat müessesesi emredilmiş, hadislerde zekat ibadetine dikkat edilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Zekat müessesesi ile faize teşebbüs etmeye götüren borçlanma durumu ortadan kaldırılmaya çalışılmış, muhtaçlara maddi yardım sağlanmıştır.

2. İSLAM HUKUKUNDA REHİN BAHSİNDE MALIN KORUNMASI

Rehin, sözcük olarak sübut ve devam demektir. Araplar durgun su anlamında “Maün râhin” derler ve sabit, kalıcı nimet anlamında “nîmetün râhineh” derler. Kimine göre ise bu sözcük hapsedmek demektir. Yüce Allah Tûr ve Müddesir surelerinde “*Her suçlu işlediği suça karşılık hapsedilir*”²⁷⁵ buyurmuştur. Şair de şunu söylemiştir: “*Seninle vedalaştığımız gün bir rehinle döndüm ve o rehin beni sana hapsedip öyle bıraktı.*”²⁷⁶ Şer’an rehin aktinin manası ise rehin, tamamen yahut kısmen elde edilmesi mümkün olan bir malî hak karşılığında, bir malın hapsedilmesi ve alıkoyulmasıdır.²⁷⁷

²⁷⁴ Demirci, Rasih, *Ekonominin Temelleri*, T.D.V. Yayınları, Ankara, 1996, 156

²⁷⁵ et-Tur 52 / 21, el- Müddesir 74/ 38

²⁷⁶ Tehanevi, a.g.e, XIX, 281

²⁷⁷ Meydani, *el-Lübab fi Şerhi'l Kitap*, Dımaşk, Daru'l Beyrutî, 2013, 568

Mecelle de buna yakın tarif vermiştir. Rehin almaya *irtihan*, rehin verene *rahin*, rehin alana *mürtehin* ve rehin konusu şeye de *merhun* yahut *rehn* denilmektedir.

Rehin, alışverişlerde ve borç verme hallerinde alacağı teminat altına almak için meşru kılınmış bir akittir. Genel olarak akitlerde gözümüze çarpan çekişme ve zulmü önleme prensibi rehin akdinde kendisini açıkça belli etmektedir.²⁷⁸

Rehinin meşruiyeti Kuran, sünnet, icmâ ve kıyas ile sabit olmuştur. Rehin hem sefer hem de ikamet halinde alınıp verilebilir.²⁷⁹

Rehin alıp vermenin meşru olduğuna dair ayet şu şekildedir: “*Yolculukta olur da, yazacak kimse bulamazsanız (borca karşılık) alınmış bir rehin de yeterlidir. Birbirinize bir emanet bırakırsanız, emanet bırakılan kimse emaneti sahibine versin ve (bu hususta) Rabbi olan Allah'tan korksun. Şahitliği, bildiklerinizi gizlemeyin. Kim onu gizlerse, bilsin ki onun kalbi günahkârdır. Allah yapmakta olduklarınızı bilir.*”²⁸⁰

Rehin muamelesinin meşru olduğuna dair rivayetlerden birkaçı ise şunlardır:

Enes bin Malik'ten rivayet olunduğuna göre: “ Allah Rasülü (s.a.v.) Medine'deki bir yahudiye bir zırhı rehin ederek ondan kendi ev halkı için arpa satın aldı.”²⁸¹ Hz. Aişe'den nakledilen bir diğer rivayet ise şudur: “Allah Rasülü (s.a.v.) bir yahudiden borçla taam/zahire satın aldı ve demir bir zırhı ona rehin verdi.”²⁸²

Rehin akdinin tam anlamıyla tahakkuk edebilmesi için kabzın gerçekleşmiş olması gerekir. Rehin ancak kabz ile bir hüküm ifade eder.²⁸³ Kabz olmadan rehin akdi herhangi bir hüküm ifade etmeyeceği için borçludan böyle bir mal almak gasp sayılır. Bu işlem de borçlunun mülkiyet hakkını çiğnemek olur.

Rehin olarak bırakılacak mala fıkhîta merhun denilmektedir. Özellikle merhun üzerinde terettüp eden hükümlere baktığımızda hem borçlu cihetinden hem de borç veren tarafından malın korunmasının ve iki tarafından da hakkının muhafazasının önemini anlarız. Mesela **merhunun rehin akti esnasında mevcut olması**

²⁷⁸Çeker, Orhan, *İslam Hukukunda Akitler*, Konya, Tekin Kitapevi, 1980, s.154

²⁷⁹Yazır, Elmalılı Hamdi, *İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kamusu*, İstanbul, Eser Neşriyat, 1996, IV, 164

²⁸⁰el-Bakara Suresi 2 / 283

²⁸¹ Buhârî, Rehn 2, 5, Büyü 14, 33

²⁸²Tehanevi , a.g.e, no: 5817

²⁸³ Haskefi, *Dürrul Muhtar*, Beyrut, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002, 571

gerekmektedir. Çünkü mevcut olmayan bir şey eslim edilemeyeceğinden akıt yapılamaz. Oysa rehin anlaşması merhunun alacaklı tarafından teslim alınmasıyla oluşur. Bu özellikten de anlaşılıyor ki alacaklı borcunu alabilmesi için karşı taraftan öyle bir mal almalı ki borcuna mukabil olabilsin. Yoksa mülkiyetine geçmesi gereken paranın karşılığını alamamış ve böylelikle de malı zayi olmuş olacaktır.

Yine merhunun **muayyen bir mal** olması gerekir. Eğer rehin olarak verilecek mal meçhul ve bilinmeyen bir mal olur ise alacaklı olan kişi alacağına dair borçlu arasında bir anlaşmazlık ve çekişme meydana gelir. Bunun sonucunda da belki borcunu karşılamayan adi bir malı borcuna mukabil almış olur. Bu da kişinin malının zayi olmasına ve malındaki mülkiyetin su-i istimal edilmesine sebebiyet verir.

Yine merhunun teslim edilebilir bir mal olması gerekmektedir. Çünkü rehin almaktan maksat, **hakkının teminat altına** alınmasıdır. Bu ise ancak alacaklı tarafından malın teslim alınmasının tam anlamıyla gerçekleşmesine bağlıdır. Böyle olduğu zaman alacaklı kâmil anlamda hakkını teminat altına almış olur ve malı zayi olmaktan, hedere uğramaktan salim olmuş olur.

Rehin konusu mal, satılabilir bir şey olmalıdır.²⁸⁴Satışı sahih olmayan bir şeyi rehin etmek sahih değildir. Ümmül veled, sahibinin ölmesi durumunda azat edilmesi vasiyet edilen köle (müdebber), vakıf malı, birinin elinde rehine olan şey bunlardır. Çünkü rehin olayından maksat, gerektiğinde borcu rehin verenden tahsil etmektir. Satılması caiz olmayan bir şeyde ise bunu yapmak mümkün değildir.²⁸⁵ Satışa konu olmayan bir malı mürtebine vermekle onun borçludan alacağının karşılığı verilememekte böylelikle alacaklının verdiği malı tahsil edememesine götürmemektedir. Bu ise onun malının teslim almasına bir mani oluşturmaktadır. Rehin bahsinin bu hükmü ile de alacaklının malı korunma ve teminat altına alınmış olmaktadır.

Yine merhun olan mal bir başkasının hakkını üzerinde barındırmamalı, bir başkasından hakkı kesilmiş olmalı ve de taksim edilmiş olmalıdır.²⁸⁶Zira başkasının hakkı bulunan malın rehin alınması, malın alıkonmasından dolayı başkasının hakkını ihlal eder. Eğer bu şart gerçekleşmeden rehin akdi yapılır ise sadece alacaklının değil

²⁸⁴İbn Rüşd, *a.g.e.*, 461

²⁸⁵T ehanevi, *a.g.e.*, XIX, 297

²⁸⁶Zeylai, Fahreddin Osman Bin Ali, *Tebyinü'l-Hakaik*, Mısır, Darü'l-Fikri'l-Arabi, VI, 69

aynı zamanda bir üçüncü şahsın malının da hakkına girilmiş olur ve malın hürmeti çiğnenir.

Diğer taraftan rehin konusu mal üzerinde rehin alan kimsenin istediği şekilde tasarrfu hakkı da yoktur. Rehın konusu mal, karşı tarafın izni alınmak şartıyla âriyet ve vedia olarak verilebilir. İkinci kez rehin verilemez, kira akdine konu teşkil edemez..... Rehın veren ve alan, rehin konusu malı izinsiz satamaz. Bu hüküm ile bir taraftan borçlunun rehin suretiyle alacağıının korunması ve teminatı sağlanmışken bir taraftan da eline imkân geçmesi ile borcunu ödeyip rehin olarak verdiği malı geri alma imkânı doğacak borçlunun da malı üzerinde her türlü keyfi uygulamalar yasaklanarak malının korunması da sağlanmış olacaktır. Bu görüşümüzü şu madde de delillendirmektedir. “Rehin verenin izni ve müsaadesi olmadan rehin alan, rehin konusu maldan intifa edemez. Ancak rehin verenin müsaadesi ile rehni kullanabilir.....”²⁸⁷ Konunun hadisten delilleri ise şu rivayetlerdir. “İbn Mes’ud’a gelen birisi ona, “Bir adam bana bir atı rehine verdi ve ben o ata bindim” deyince İbn Mes’ud ona şöyle cevap verdi: “Onun sırtından faydalandığın şey ribadır.” Konuyu İlaü’s Sünen sahibi Muvaffak’tan şu nakille delillendirerek İslam hukukunda sadece rehin alanın değil aynı zamanda rehin verenin merhun olarak verdiği malın da temin ve korunma altında olduğunu gösterir. “Zayıf kul der ki; Muvaffak *el-Muğni*’de şunu söylemiştir: “Rehin alan kimse, masrafa ihtiyacı olmayan rehinden herhangi bir şekilde faydalanamaz. Onun için ev, eşya ve benzeri cansızlarda rehin verenin izni bulunmadıkça rehin alanın faydalanması caiz değildir. Biz bu hususta ihtilaf bulunduğunu bilmiyoruz. *Çünkü rehine, rehin verenin mülküdür, bu itibarla onun neması ve faydası da mülk sahibine aittir. Durum bu onluca da, başkasının onun izni dışında mülkünden faydalanma hakkı yoktur.* Rehın vere rehin alana bedelsiz bir şekilde rehineden faydalanma izni verse, eğer rehine borç ve karz karşılığında alınmışsa, bu yine caiz değildir. Çünkü bu durumda rehineden faydalanmak “menfaat sağlayan borç” kapsamına dâhil olur. Bu ise haramdır.”²⁸⁸

Merhunun muhafazası hakkında getirilen hükümler rehin veren kişinin mal üzerindeki mülkiyet hakkının korunduğunu gösterir. Rehın vermek ile mürtehinin yanında merhunun hapsedilme, tutulma hakkı doğduğu gibi aynı şekilde mürtehinin yanında kendisine ait bir malın korunma ilkesi de doğar. Bu sebeple bir kimse nasıl ki

²⁸⁷Zeylai, a.g.e., VI, 72

²⁸⁸Tehanevi, a.g.e., XIX, 285

kendi malını muhafaza ediyorsa aynı şekilde mürtehin merhununu da öylece muhafaza eder.²⁸⁹

İslam, rehin anlaşmasında başta merhun olmak üzere hem alacaklı da hem de borçlu da öyle şartlar getirmiştir ki hiçbir kimsenin mülkiyet sınırı ihlal edilmemiş olup iki tarafında malının muhafazası kâmil bir biçimde gözetilmiştir.

3. İSLAM HUKUKUNDA GASP VE MALIN KORUNMA BAHSİ

İslam hukukunun kendine özgü durumlarından birisi de meseleci yani kazuistik olmasıdır. İslam hukukunda bütün haksız filer ve çeşitleri için genel bir haksız fiil nazariyesi mevcut değildir. Bunun yerine farklı farklı baplara yayılmış haksız fiil ve çeşitleri incelenmiştir. Bu sebeple ister mala karşı ister kişiye karşı olsun işlenmiş olan her türlü haksız filer çeşitli bölümlerde incelenmiştir. Mala karşı işlenen haksız fiillerin içerisinde ise gasp suçunun ayrı bir yeri vardır. Bunun sebebi hem gaspın başlı başına bir haksız fiil olmasından hem de diğer bazı haksız fiillerin hukuki yükümlülüğünün esas itibari ile gasp hükümleri göz önüne alınarak belirlenmiş olmasından kaynaklanmaktadır.²⁹⁰ Gasp kelimesi lügatte; bir şeyi zulüm yoluyla almak, kullanmak manasındadır. Lügat manasına göre “Falan kişinin bineğini gasp etti” denilebileceği gibi “falan kişinin çocuğunu, ailesini gasp etti” de denilebilir.²⁹¹ Gaspın terim anlamına gelince; gasp göz göre göre ve bilerek, kahren ve cebren başkasının malını elinden almaktır.²⁹² Bir başka tanıma göre gasp; cebren başkasının dinen alım-satımı meşru olan mütekavvim bir malı alıkoymaktır.²⁹³ Ancak gaspın Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’un görüşlerine göre en uygun şekilde el-Kasanî yapmıştır. El-Kasanî gaspı şöyle tarif eder: Gasp malikin mütekavvim olan malından sahip olma hakkını zahiren ve zulmen mala yönelik bir fiille gidermektir.²⁹⁴ Şafililer ve Hanbeliler ise gaspı şöyle tarif etmişlerdir: ²⁹⁵ Bir başkasının malına haksız bir şekilde el koymaktır. Buradan anlaşılan Hanefiler ile

²⁸⁹Zuhaylî, a.g.e., V, 360

²⁹⁰ Aydın, Mehmed Akif, *İslam Hukukunda Gasp*, İslam tetkikleri Dergisi, IX (1995), s. 164

²⁹¹ Ali Haydar Efendi, *Dürrü'l-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam*, Riyad, Daru Aleml Kütüb, 2003, II, 479

²⁹²Vehbi, a.g.e, 443

²⁹³ Ahmed Cevdet Paşa, *Mecelletül Ahkamil Adliyye*, Beyrut, Daru İbn Hazm, 2011, mad.881

²⁹⁴ Kâsânî, a.g.e, VII, 143

²⁹⁵ İbn Kudame, *el-Mugnî*, Kahire, V, 238

diğer mezhepler arasında gaspa söz konusu olan maldaki menfaatlerin gaspa konu olup olmayacağıdır.

Gasp ayet, hadis ve icma ile haksız bir fiil olup mala karşı işlenen, malın korunmuşluk ilkesine gölge düşüren bir eylem olduğu sabitti. Elmalılı Hamdi Yazır gaspın dayanağını şu ayet ile istidlal eder.²⁹⁶“*Mallarınızı aranızda batıl yollar ile yemeyin. Bilip dururken insanların mallarından bir kısmını haram yollar ile yemeniz için o malları hakimlere (idarecilere veya mahkeme hâkimlerine rüşvet vs. batıl yollar ile) vermeyin*”²⁹⁷

Hz. Peygamber gasp fiilini yasaklayarak gasp suçunun başkasının malını zulüm ve zorla elde etmek olup o kişinin malının korunmuşluk ilkesinin ihlali olduğunu şu hadisi ile ifade etmiştir: “*Kim (gasben başkasının) arazisine bir karış haksız tecavüz ederse yedi kat yerin dibine kadar boynuna dolandırılarak cezalandırılır.*”²⁹⁸ “*Bir müslümanın malı bir başkasına ancak gönül hoşluğu (ve rızası ile) helal olur.*”²⁹⁹

Buhârî'nin İbn-i Ömer'den kaydettiği diğer bir rivayette gaspın başkasının malının korunmuşluk ilkesini çiğnediğini ve bunun İslam tarafından yasaklandığını göstermektedir: “*Kim, araziden haksız olarak bir karışlık yer alırsa, Kıyamet günü, onunla yedi kat yere batırılır.*”³⁰⁰

Gasp, mal sahibinin tasarrufunun izale edilmesiyle gasp eden kişinin tasarrufunun sabit olmasıdır. Bundan anlıyoruz ki malı gasp edilen kişinin o maldan intifası malını geri alan kadar kalkmıştır. Malı gasp eden kişi ise o malda haksız bir surette tasarrufta bulunmaya başlamıştır. Ancak İslam gasp hükümlerini belirterek bu haksız intifayı ve mülkiyetten faydalanmayı izale eden işlemin hükümlerini tek tek belirterek hem malı gasp edilenin malını nasıl geri alacağını, eğer malı itlaf edilmiş ise onun yerine hangi haklarının doğacağını belirtmiş hem de bu olayın uhrevi cezasını ifade etmiştir.

İslam hukukunda gasp suçunun husule gelmesi öncelikli olarak gasp fiilinin gerçekleşmesi gerekir. Zira gasp eylemi tahakkuk etmeden bir başkasının malı üzerinde

²⁹⁶Yazır, ,a.g.e, II, .22

²⁹⁷Bakara Suresi 2/188

²⁹⁸Buhârî Bed'ül-Halk 2, Mezâlîm 13; Müslim, Müsâkat 142

²⁹⁹Zeylâi, Cemaluddin Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf, *Nasbur-Raye li Ehadisi'l-Hidaye*, Beyrut, Müessesetür-Reyyân, 1997, IV, 169

³⁰⁰Buhârî, Mezâlîm, 13

hakkı çığnenmiş olmaz. Bu sebeple Hanefiler gaspın gerçekleşmesi için hem mal sahibinin zilyetliliğinin ortadan kaldırılması hem de gaspa mahal olan malın başka bir yere taşınmış olmasını gerekli görürler. Aksi durumda mal gasp edilmiş olmaz derler. Mesela bir kimsenin halısının üzerinde zorla durmak, sahibinin istifadesine engel olmak bir gasp eylemi olarak değerlendirilemez. Zira malın sahibinin mal üzerindeki sahip olmaklığı giderilmemiştir.³⁰¹ Ancak diğer üç mezhep gaspı mal üzerinde gasp cürmünü icra edenin zilyetliğini oluşturmaktır şeklinde tarif ettikleri için bir başkasının atının üzerinde hareket ettirmeksizin zorla oturmasını gasp saymışlardır.³⁰²

Diğer önemli bir husus ise taşınmaz malların gasp edilmesidir. Hanefi mezhebi ile diğer üç mezhep arasında konu hakkında farklı bir görüş vardır. Hanefi mezhebine göre gayr-i menkul mallar taşınmaz olduklarından bu mallarda gasp olayı cereyan etmez. Zira bir malda gasp suçunun işlenebilmesi için onun malın sahibinin zilyetliğinde ihraç edilmiş olması gerekir. Bu ise taşınmazlarda görülmemektedir. Bu gerçekleşmediği zaman da gasp gerçekleşmiş olmaz.³⁰³ Diğer üç mezhebe göre ise malda gaspçının zilyetliliğinin tesis edilmesi demek olduğundan gayr-i menkul mallarda da gasp suçu gerçekleşmiş olur.³⁰⁴

Aynı şekilde menfaatlerin de gaspı ve tazmini konusunda farklı görüşler vardır. Bu ihtilafın sebebi ise menfaatlerin mal kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceği konusundadır. Hanefi mezhebi menfaatleri mal olarak değerlendirmedikleri için gaspa mahal olamayacaklarını bu sebeple de tazmininin söz konusu olmadığını söylerler.³⁰⁵ Şafi ve Hanbeli mezhebi ise ³⁰⁶ gasp edilen şey menfaat olsun ya da akar olsun onlar da tazmin edilir. Dolayısıyla bir kitap ya da bir tarla üzerinde cebren bir kimse zilyetliliğini gösterse ya da bir şeyin menfaati gasp edilse tazmini gerekecektir. İslam hukuku malların her bir çeşidi üzerinde gasp hükmünü beyan ederek malın korunmuşluk ilkesini beyan etmiştir.

İslam bilginleri gasp konusunu incelerken gaspa söz konusu olan malın da bazı özellikler taşıması gerektiğini ifade etmişlerdir. Zira İslam'da mal denildiği zaman mutlak olarak her bir şey kast edilmez. O zaman mal nedir sorusunun cevabını ve buna

³⁰¹ Kâsânî, a.g.e., VII, 148

³⁰² İbn Abidin, a.g.e., VI, 177

³⁰³ İbn Abidin, a.g.e., VI, 178

³⁰⁴ Kâsânî, a.g.e., VII, 241

³⁰⁵ Kâsânî, a.g.e., VII, 145

³⁰⁶ İbn Kudame, a.g.e., V, 241

göre hangi mallarda gasp hükmü cereyan edeceğini görelim. Fakihler malı şöyle tarif etmişlerdir: “ İnsanlar arasında iktisadi kıymeti olan somut bir varlıktır.”³⁰⁷ Mecelle’nin 126. maddesinde ise mal şöyle tarif edilmiştir: İnsan tabiatının meyledici olup da ihtiyaç anı için biriktirilen şey olup hem taşınabilir hem de taşınamaz mallara şamildir. Bu tanımlara göre ölü hayvanın eti ya da derisi, kan ya da buna benzer nesnelere, maddi bir varlığı olmayan şeylerin menfaatleri gaspa mahal olmaz. O halde bu türlü nesnelere zorla alınması da gaspa mahal olmaz. Buna göre herhangi bir çöplükte bulunan bir koyun derisi zorla alınsa burada gasp suçu cereyan etmez.

Yine sahibi olmayan ya da kamunun istifadesine sunulmuş malların alınmasında da gasp tahakkuk etmez. Mesela Yüce Allah denizdeki balıkları herkesin istifadesine vermiştir. Buradan balıkları av suretiyle mülkiyete geçirmek gasp sayılmaz. Ancak bu gibi şeyler temlik yolları ile mülkiyete alındıktan sonra bir başkası tarafından zorla alınması gasp sayılır.

İslam’a göre her bir mal gaspa söz konusu olmaz. Bu sebeple bir malda gaspın tahakkuku için malda bazı şartların bulunması gerekir. Bu şartların başında ise malın mütekavvim olması gelir. Bir malın mütekavvim olması demek onun İslam tarafından istimaline izin verilmiş olması demektir.³⁰⁸ Bu sebeple bir müslümanın elindeki domuz eti ya da şarap alınsa burada gasp cereyan etmez. Çünkü bunlar müslümanlar arasında gayr-i mütekavvim olarak değerlendirilir. Ancak bu mallar gayr-i Müslimlerinde elinde olup cebren ve zulmen alınsa gasp gerçekleşir mi? Bu soruya fukaha iki farklı şekilde cevap vermiştir. Hanefî ve Malikiler³⁰⁹ gayr-i Müslimlerin ellerinde bu gibi eşyanın mütekavvim olarak değerlendirildiğini bu sebeple bir müslümanın gayr-i Müslimin elindeki domuz eti ya da şarabı zulmen ve cebren almaları durumunda gasp olup tazmin edileceğini söylemişlerdir.³¹⁰ Çünkü biz müslümanlar onları dinleri ile baş başa bırakılmak ile emrolunduk. Onların arasında bu tür mallar ise mütekavvim olarak değerlendirilir. Bu konuda Hz. Ali şöyle demiştir: “Onlar (gayr-i Müslimler) bize cizyeyi kanları bizim kanlarımız, emvali de bizim emvalimiz olsunlar diye vermiştir. Buna mukabil bizler de onları kendi dinleri ile bırakmakla emredildik.”³¹¹ Şafî ve Hanbelî hukukçuları ise bu malları gayr-i Müslimlerin ellerinde olsa dahi mütekavvim

³⁰⁷ Zerka, Ahmet Mustafa, *el-Fıkhu İslâmî fi sevhil cedid*, Şam, 118

³⁰⁸ Kâsânî, a.g.e., VII, 147

³⁰⁹ Sahnun, *el-Müdevvenetül Kübrâ*, Kahire, 1323, V, 369

³¹⁰ Serahsi, *el-Mebsût*, Darul Kütübil İlmîyye, Beyrut, 2009, XI, 102

³¹¹ Zeylai, a.g.e., IV, 369

mal olarak değerlendirmeyiz. Böyle bir mal onların elinden zorla alınsa gasp olmayacağını ve tazmin gerekmeyeceğini söylerler.³¹² Hanefî mezhebi içerisinde bazı eğlence aletlerinin gasp edilip edilmeyeceğini ve bu sebeple tazminin gerekli olup olmadığı da tartışılmıştır. İmam Ebu Hanife'ye göre def, zurna ya da davul gibi bazı eğlence aletleri her ne kadar haram için kullanılıyor olsa da bazı helal yollarda da kullanılmasına elverişlidir. Bu sebeple bu mallardan herhangi biri zorla alınır ve telef edilirse o mal gaspçıya ödettirilir. Ebu Yusuf ve İmam Muhammed bu tarz malları şarap ve domuz eti kategorisinde değerlendirmiş, zorla alınması ve telef edilmesi durumunda gasp olmayacağını ve tazmin edilmeyeceğini söylemişlerdir.³¹³

Yine bir malın gaspa mahal olması için onun muhterem yani dokunulmaz olması gerekir. İslam hukukuna göre bir malın dokunulmaz olması o malın korunma altına alınmış olması demektir. İslam ülkesinin dışındaki darul harp denilen bölgelerde bir savaş sonucu alınan ganimetler gasp olarak değerlendirilemez. Dolayısıyla bu malların zorla alınmış olması bir suç değildir, tazmini gerektirmez.³¹⁴

3.1. GASBIN HÜKMÜ

Kaynakları taradığımız zamanda gaspın üç tane hükmünün olduğunu görüyoruz. Bunlardan birincisi bu suçu işlemenin günah olması, ikincisi magsup elde ise bizzat kendisinin sahibine iade edilmesi, mal bir şekilde telef olmuş ise gaspçıya tazmin ettirilmesidir.³¹⁵

Şimdi bu hükümlerin detaylarını ve malın korunmuş ilkelerini görelim. Gaspın hükümlerinden birincisi gasp suçunu işleyen birisinin günah kazanmasıdır. Başkasına ait olduğunu bildiği bir malı zorla alan bir kimse mahşerde yapmış olduğu bu davranışından dolayı hesaba çekileceğini bilmelidir. Zira bu eylemi İslam tarafından yasaklanmış bir masiyettir. Hz. Muhammed (s.a.v.) “ *Birisi bir başkasının arazisinden bir karış kadar yeri gasp ederse, Allah da kıyamet gününde onu yedi kat ile boynuna dolayacaktır.*”³¹⁶ buyurarak gaspın ahirette vebal getireceğini beyan etmiştir. İslam'da

³¹² Serahsi, a.g.s., XI, 103

³¹³ Kâsânî, a.g.e., VII, 150

³¹⁴ Özel, Ahmet, *İslam Hukukunda Millet Arası İlişkiler ve Ülke Kavramı*, İstanbul, 1982, 210

³¹⁵ Haskefi, a.g.e, V, 126

³¹⁶ Buhari, Mezalim, 13

bir başkasının malı gasp olayında ilk olarak zihinlerde ahiret endişesini öğreterek korunmuşluk esası sağlanmıştır.

Gaspın hükümlerinden ikincisi ise malın mevcut olması halinde gaspçının malı sahibine teslim etmesidir.³¹⁷ Malın mevcut olması halinde mal sahibi gaspçıdan malın kıymet ve değerini isteyemez. Zira malın kendisine verilmesi suretiyle zarar giderilmiş olmaktadır.³¹⁸ Aynı şekilde malın menkul ya da gayr-i menkul olması durumlarında da icma ile mal sahibine teslim edilmesi vaciptir. Bu bağlamda Mecelle'nin 905. maddesinde şöyle bir hüküm alınmıştır: "Gasp edilen mal şayet akar cinsinden ise gasp suçunu işleyen kimse değiştirme ve noksanlaştırma etmeksizin malikine geri vermesi gerekir." Gasp edilen malın sahibine aidiyeti konusunda icma vardır. Hz. Muhammed (s.a.v.) " *Herhangi biriniz sakın kardeşinin malını ister ciddi ister şaka yollu olarak almasın. Sizden biri kardeşinin sopasını dahi alacak olsa (hemen) onu sahibine versin.*"³¹⁹ buyurarak malın sahibine var olduğu müddetçe kesinlikle geri verilmesinin vacip olduğunu beyan etmiştir. Görüldüğü gibi gasp meselesinde İslam hem dünyevi cezaları hem de uhrevi cezayı belli etmiş ve dünya hayatının vaz geçilmezlerinden olan mülkiyeti koruma konusunda da gerekli yaptırımları getirmiştir.

Gaspın üçüncü hükmüne gelince bu da malın itlaf edilmesi halinde tazminin nasıl olacağı ile ilgilidir. Bazı hüküm ve fetvalara bakarak gasp konusunda malın korunma ilkesine temas edecek olursak; vakıf malları, küçüklerin malları ve kiralık olan mallara ait menfaatler de tıpkı maddî mallar gibi gaspa konu olur ve tazmin ettirilir.³²⁰ İlgili madde ümmete adanmış malların gaspının yasak oluşunu ifade ettiği gibi aynı zaman küçük çocukların mülklerine karşı yapılan tecavüz ve gasp eyleminin de yasak oluşunu ve gasp edildiği takdirde mallarının tazmin edilmesi gerektiğini göstererek malın korunması ilkesini göstermektedir.

Mal sahibinin malı gaspçının elinde değişime uğrayıp uğramaması sonucuna göre malın tazmin ya da iade hükmü de değişecektir. Bu hüküm ile de mal sahibinin malının üzerindeki hakkının ispatı da gösterilmiş olur. Şöyle ki , " Hukuki tağyir malın ismini değiştirecek ve önceki fonksiyonlarının birçoğunu kaybettirecek ise, gasp edilen

³¹⁷ Kâsânî, a.g.e., VII, 148

³¹⁸ Aydın, ag.e., 186

³¹⁹ Tirmizi, Fiten, 3

³²⁰ Akgündüz, Ahmed, *İslam Hukukunda Ecr-i Misil Müessesesi ve Günümüz Hukukuna Tesiri*, DÜHFD, sy.2, s.339-375

mal gaspçıya aittir; bu durumda mal sahibi tazmini talep edecektir.”³²¹ Malın tağyiri sonucunda artık o mal farklı bir hale tahavvül ettiğinden ilk sahibinin kendisinden faydalandığı mal olmaktan çıkmıştır. Böyle bir değişime uğramış bir malı ise ilk mal sahibine iade edilmesi mal sahibine ayrı bir haksızlık olacaktır. Artık mal bir nevi itlaf hükmüne girdiğinden mal sahibinin malını korumak ve hakkını iade etmek için malın kıymeti gaspçıdan alınıp ona verilecektir. Anlatılan miktarda tağyire uğramayan malda ise, malın sahibi tercih hakkında sahiptir; dilerse iade ve dilerse tazmin yolunu seçer. Böylelikle malında oluşan bu noksanlık mal sahibinin isteği çerçevesinde giderilmiş olur. Mal sahibi tazmini talep ederse o zaman mal gaspçının olur mal tazminle beraber sahibine iade olunmaz. “ Zira mal sahibi tam olarak bedele sahip olmuştur. Bedelin karşılık olarak geldiği mal ise mülkiyetinin bir başkasına geçmesine elverişlidir. Dolayısıyla gasıp da o mala sahip olur; ta ki iki bedel (mal + mala karşılık ödenen bedel) tek bir şahsın (mal sahibinin) mülkiyetinde bulunmuş olmasın diye.”³²² Böylelikle her iki tarafın malı, bedelleri muvacehesince korunmuş olur.

Gasp konusunda gasp edilen mal şayet itlaf edilmiş, ortadan kaldırılmış ise bu durumda malın tazmini devreye girer ki böylelikle mal sahibinin malının korunmazlık hakkı zayi olmamış olsun. “...eğer gasp edilen mal, cüzleri birbirine mütemasil (benzer) ve sıfatları ise birbirinden farklı bir mal ise, o malın mislini geri vermek gerekir.... Ama eğer gasp edilen mal, sıfatları, birbirine yakın olmayan bir mal ise ki, bu da ölçülen ve tartılan şeylerin haricinde olan mallardır, cemaatin kavlin göre, onun kıymetini vermek gerekir.”³²³

Gasp konusunda ve bundaki sonraki konularda konulmuş ceza tazmindir. Çünkü bu malların itlafı ya da değerinin düşürülmesi konusunda artık mal sahibinin ondan gerektiği gibi faydalanması ancak o malın hali üzere kalmasıylaadır. Bu da mümkün olmadığı zaman mal sahibinin mülkiyetini koruma noktasında artık tazminat hükmü devreye girer.

Bu eylemin bir de şöyle dünyevî bir cezası bulunmaktadır: Hâkim, gasp suçunu işleyen kimseyi cezalandırır. Gaspçı gasp eylemini işlediği için bu suçtan uzak duracak caydırıcı bir ceza ile cezalandırılmalıdır. Bu cezanın çeşitleri ise en başta darp denilen

³²¹ Merginani, *el-Hidaye şerhu Bidayeti'l Mübtedi*, Darul Erkam, 2011, II, 331

³²² Meydanî, Abdulgani el-Guneymî, *El-Lübab fi Şerhi'l Kitab* (çev: Okan Kadir Yılmaz), İstanbul, Yasin Yayinevi, 2016, I, .639

³²³ Tehanevi, a.g.e, XVII, 458

dövmek, sonrasında hapis ve buna benzer cezalar olabilir. Her ne kadar mal sahibi gaspçıyı affetse de işin içinde bir de Allah hakkı olduğu için gerekli cezayı almaktadır.³²⁴

4. İSLAM HUKUKUNDA MEHİR VE MALIN KORUNMASI BAHSİ

Mehir: Zevcenin akd-i nikâh ile hak ettiği **maldır** ki, bunu eşinden alır. Çoğulu mühür ve emhârdır. Mehre sadak, nihle, alâik, farize, sadaka-i atiyye isimleri de verilir.³²⁵ Satışı veya kullanılması yasak olmayan her **mal**, mehrin konusunu teşkil eder.³²⁶ Yüce Allah “*Mallarınızla (mehirlerini vererek) istemek size helal kılındı*”³²⁷ ayeti, “mal” denemeyecek şeylerin –koca bunlara mal denilmesini şart koşsa bile- mehir olamayacağına delildir. Bundan dolayı Müslüman bir erkek mehir olarak (dinen mal sayılmayan) şarap ve domuza karşılık evlenecek olsa, nikâhı geçerli olmakla beraber kadına vermesi gereken mehir türü mehr-i misildir.³²⁸ Böylelikle nikâh akdi ile kadının elde etmiş olduğu mal İslam tarafından meşru surette kazanılması talep edilen bir mal olmalı ki kadının bu akitten doğan mal hakkı ihlal edilmemiş olsun. Bunun yanında İslam kadına dinen mal sayılmayan bir şey mukabilinde kıyılan nikah sonucunda mehr-i misil hakkı vererek onun mal konusundaki hakkını koruma altına almıştır. Çünkü mehir kadının nikahtan hak ettiği mali bir durumdur.

Mehir, nikâh akdi ile kadının kazanmış olduğu bir maldır ki koca onu mutlak surette eşine vermesi gerekir. Bu koca üzerine yüklenilmiş bir görevdir. Kadının rızası olmadan kadının bu mali hakkını kimse düşüremez ve kimse onu eksiltemez. “Nikâh esnasında mehir zikredilsin veya zikredilmesin yahut mehir verilmemek üzere nikâh akdi olunsun herhalde kadına mehir lazım gelir.”³²⁹

Mehire bir hakk-ı ilâhî de taalluk etmektedir. Binaenaleyh mehir, başlangıçtan efîy ve iskat edilemez. Fakat bilahare kadın, isterse bu hakkını iskat ederek mehrini

³²⁴ Zuhayli, a.g.e, V, 322

³²⁵ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul, 1999, II, 10

³²⁶ Cin,-Akgündüz a.g.e, 627

³²⁷ en-Nisa 4/ 24

³²⁸ Meydani, a.g.e, II, 21; el-Cassâs, a.g.e II, 143

³²⁹ Meydani, a.g.e, II, 20

zevcine bağışlayabilir”³³⁰ Hanefî mezhebinde her ne kadar nikah akdinin kıyılmasında mehir hakkından kadının vaz geçmesi durumunda nikahın sahih olup kadının mehr-i misil alacağını söyleseler d eMaliki hukukçuları ise mehiri evlenmenin şartlarından saymakta ve mehir verilmeyeceği kararlaştırılan nikâh akdini fasit kabul etmektedirler. “Mehirin borçlusu koca, alacaklısı ise kadındır. Tam ehliyetli kadın mehirini bizzat kendisi kabz eder. Mehir, mutlak olarak kadının mülküdür. Ancak kadın, mehirin bir kısmını veya tamamını kocasına bağışlayabilir.”³³¹ Mehir kadının mülkü olduğundan dolayı onun mülkünde kocası ya da bir başkası kısıtlama yoluna gidemez. Aksi takdirde kadının mehirdeki mülkiyetinin korunmuşluğuna hanel getirir.

Mehrin kadın açısından bir mali hak olmasının yanı sıra yine kadın cihetinden pek çok hikmetleri ve maslahatları da içerir. Şöyle ki:“Bununla beraber mehir verilmesi; zevcenin kadrini yüceltmek, ihtiyacını kolaylaştırmak, istikbalini kuvvetlendirmek, nikah ehemmiyetini ilan etmek gibi maslahatları da şamildir. Bu hususta deniliyor ki: Nikâh, önemli bir iştir. Şanına itina lazımdır. Bu cihetle nikâh akdi esnasında zikredilecek mehirinhakir bir şey olmaması, mehirin lüzumundaki hikmet-i şerıyyenin gereğindendir” Mehir, talak yetkisini kötüye kullanan kocaya karşı kadına verilmiş bir silah; talak veya kocasının ölümü gibi sebeplerle evlenmenin sona ermesi halinde kadının iktisadi geleceğini temin etmek gayesine matuf bir para veya mal ve de evlenmenin akdedildiğini gösteren, ona aleniyet sağlayan bir şekil şartıdır.³³² Zikredilen mehirin kadın açısından hikmet ve maslahatları kadının edindiği mülk ile temin ettiği diğer mali ayrıcalıkları da göstermektedir. Kadın kazandığı mehir ile diğer ticari muamelelere atılabilir, elde ettiği sermaye ile şirket kurabilir yada şirket ortağı olabilir. İslam kadının mehrinin verilmesini zorunlu tutup onun malını koruma altına alarak bu gibi pek çok diğer mali konuları da zımnen muhafaza altına almış olmaktadır.

Kadına mehirin verilmesinin vacip olduğuna dair pek çok deliller vardır. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

“*Ve onu nasıl alırsınız ki, birbirinizle mukarenette (ilişkide) bulduğunuz ve sizden kuvvetli bir söz almışlardı.*”³³³ Cahiliye zamanında bir kimse eşinden ayrılmak ve ona mihrini vermemek isterse biçare kadına zina gibi bir suç isnat eder, o şekilde

³³⁰ Bilmen, a.g.e, II, 115

³³¹ Cin, Halil, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya, 2988, ikinci baskı, s. 240

³³² Cin, a.g.e, 210

³³³en-Nisa 4/ 21

birbirinden ayrılırlardı. Bu gibi ahlâk dışı hallere meydan verilmemesi, bu mübarek ayetler ile Müslümanlara telkin edilmiş oluyor.³³⁴

*“Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışlarsa, onu da afiyetle yiyin.”*³³⁵Bu âyeti kerime, kadınlara mehirlerini güzelce verilmesini, onların rızaları olmadıkça o mihre dokunulmamasını emri ve tavsiye buyuruyor.³³⁶

*“İmdi onları namuslarını korur, fuhuştan beri bulunur gizlice dostlarda edinmez oldukları halde sahiplerinin izniyle nikâhlayınız ve onlara mehirlerini de güzelce veriniz.”*³³⁷

Mehir ile ilgili ayetlere baktığımız zamanda mehir ve kadının malının korunmuşluk arasındaki alakayı şöyle tespit edebiliriz: İlk ayette Yüce Allah erkeğe bir zorunluluk olmak üzere nikah akdini yaptığı kadına mehir vermesi gerektiğini buyurarak kadının mali hakkını koruma altına almıştır. İslam’ın her bir emri de yerine getirilmesi gereken ve sınırları aşılmaması gereken bir vecibedir. İkinci ayette nikâhakdinde kocalardan kuvvetli bir söz alındığını beyan ederek verilen sözle de kadının mehir hakkı korunma altına alınmıştır. Bu da koca için bir borç anlamını taşır. Her borç da sahibine iade edilmesi gerekir. Üçüncü ayette de mehrin erkek için bir görev olduğu vurgulanmış ve kadın mehir hakkından herhangi bir kısmını eşine hibe etmeden, bağışlamadan kesinlikle eksiltme yapılamayacağını vurgulamış ve kadınların mehirle elde ettikleri mülkiyet haklarını da kesin koruma altına almıştır. Son ayette de kadınlara mehirlerinin herhangi bir tartışma çıkarmadan, onların gönüllerini hoş edecek şekilde verilmesini emrederek kadının malını teminat altında tutmuştur.

Mehirin lüzumunun hikmeti: Mehrin verilmesinin hikmeti ve alınan mehirde kadın için doğan bir takım faydaları Ömer Nasuhi Bilmen tefsirinde zikredek mehirde elde ettiği maldaki mülkiyetin önemini de vurgulamıştır: “Kadınlara halleriyle, mevkileriyle mütenasip birer miktar mehir verilmesi idarî, ailevî, içtimaî bir menfaat gereğidir. Binaenaleyh mehir anılmasa da, kaldırılrsa da yine mehiri misil lâzım gelir. Buna bir Allah hakkı da girmektedir. Fakat bu lâzım gelen mehiri bir kadın kocasına

³³⁴ Bilmen, a.g.e, II, 571

³³⁵en-Nisa 4/4

³³⁶ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kuran-ı Kerimin Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1998, II, 552

³³⁷en- Nisa 4/25

kendi güzel rızasıyla kısmen veya tamamen bağışlayabilir. Mehirin lüzumundaki fayda ve hikmetin bir kısmı şunlardır: Mehir, eşten yapılan istifade karşılığında bir bedel yerindedir. Bununla beraber mehir verilmesi eşin kadrini yükseltir, ihtiyacının teminini sağlar, çeyiz tedarikini kolaylaştırır, geleceğini temine sebep olur, nikâhın devamına yardımcı olur, nikâhın ehemmiyetini gösterir. Mamafih mehirde istenen şey normal olandır, İki tarafın durumu göz önüne alınmalıdır, ifrat ve tefritten kaçınmalıdır. Aksi takdirde iki tarafta zarar görür.³³⁸ Hz. Aişe'nin naklettiği şu rivayette bu konuyu açıklamaktadır. Hz. Peygamber: “ *Bereketi en çok olan nikah, yükü en hafif olandır*”³³⁹ buyurmuştur.

Mehrin alt sınır hakkında her ne kadar mezheplerde farklı görüş olsa da üst sınırı hakkında bir limit yoktur. Çünkü bu aşağıdaki ayet ile de sabittir. Ayetin kadının malının korunmasındaki alakası ise çok önemlidir. Ayet, nikah akdi yapılırken kocanın mehir olarak eşine kantarlarca mehir belirlemesinden sonra “ondan hiçbir şeyi geri almayın” emri ile kadının malını koruma altına almıştır. Bu muhafaza bununla da kalmamış mehirden elde ettiği malların kadına iftira gibi herhangi bir suçla nispet ederek suçlu pozisyona düşürüp kadından mehir almaya çalışılmasının da önüne geçerek kadının malını muhafaza altına almıştır.

*“Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. Siz iftira ederek ve apaçık günah işleyerek onu geri alır mısınız?”*³⁴⁰ Bu ayetler, koca ile karısı arasında ilişki meydana geldikten sonra ayrılma vuku bulunduğu takdirde eşe verilmiş olan mehir pek fazla olsa bile ondan bir mal almanın koca için muvafık olmadığını ve hele böyle bir mal almak için eşe iftirada bulunmanın asla caiz bulunmadığını beyan buyurmaktadır.³⁴¹

Pek çok hadislerde de evlenirken kadına mehir verilmesi gerektiği beyan edilir ki bu da kadının nikâh akdi ile hak ettiği mali bir güç, iktisadi bir teminattır. İlgili rivayetlerin bir kaçına ve yukarıda geçen ayetin tefsirinde zikredilen Hz. Ömer'in

³³⁸ Bilmen, a.g.e, II, 552

³³⁹ Tehanevî, a.g.e, VIII, no: 3160

³⁴⁰ en-Nisa 4/20

³⁴¹ Bilmen, a.g.e, II, 571

olayına temas ederek kadının nikâh akdi ile hak ettiği mali kazancın, iktisadi değerini korunmuşluğuna bakalım.

Ayetin tefsirinde hadis bilginlerinin zikrettiği şu rivayet “İslam Hukuku’nda Mehir ve Kadının Malının Korunması” konumuza da ışık tutmaktadır. “Hz. Ömer mehirin 400 dirhemden fazla olmasını yasaklamış ve bu hususta insanlara bir hutbe vererek şöyle demişti" Kadınların mehirlerinde aşırıya kaçmayın. Eğer bunu yapmak dünyada bir iyilik veya ahirette bir takva olsaydı hepinizden önce bunu Rasûlüllah yapardı. Ne hanımlarından herhangi birine, ne de kızlarına 12 ukiyye (400 dirhem) gümüşten fazla Mehir vermemiştir. Kim ki, 400 dirhemden fazla verirse, fazlasını beytü’l-mal için alırım..." Minberden indikten sonra Kureyşli bir kadın ona şöyle dedi: "Buna hakkın yok ey Ömer!" Ömer de ona "Niyeymiş"? Dedi. Kadın şöyle cevap verdi: "Çünkü Allah, "Evvelki (eşinize) yüklerle mehir vermiş de olsanız, o verdiğinizden bir şey almayınız. O malı bir iftira ve açık bir günah isnadı yaparak geri alır mısınız?""³⁴²

Bunun üzerine Hz. Ömer şöyle dedi: "Bir kadın isabet etti ve bir erkek yanıldı." Rivayetin diğer varyantında: “Bunun üzerine Hz. Ömer dedi ki, "Allah'ım beni affet! Bütün insanlar Ömer'den daha iyi biliyor. Sonra minbere çıkarak şöyle ilan etti: "Ey insanlar! Kadınların mehirlerini 400 dirhemden fazla vermenizi yasaklamıştım. Artık kim isterse malından dilediği kadar versin."³⁴³

Görüldüğü gibi Yüce Allah kadının nikâhakdi ile hak ettiği mehirin miktarının büyüklüğü ne olursa olsun kesin bir şekilde kocası tarafından boşanma sonucunda asla alamayacağını ve bu mehirin kadının mülkü olduğunu ifade etmiştir. Kadının hiçbir değeri olmayan bir dönemde Yüce Allah kadının başta mehir hakkı olmak üzere mal hakkının korunmuşluğunu ve kocasından ayrılması durumunda da mehir hakkına kimse tarafından bir engelleme söz konusu olamayacağını beyan etmiştir. İşte bu da İslam hukukunda vaz edilen malı korumaya yönelik hükümlerden birisidir.

³⁴²en-Nisa 4 / 20

³⁴³İbn Mace, Nikâh, 17

Hz. Ayşe'ye: "Rasülüllah (s.a.v.)'in hanımlarına verdiği mehir neydi?" diye sorulmuştu, kendisi şu cevabı verdi:"*On iki ukiyye ve bir neşş idi. Neşş nedir biliyor musunuz? O yarım ukiyyedir. Bunun tamamı beş yüz dirhem eder.*"³⁴⁴

Kadının malının bir kısmını oluşturan mehir hakkında İslam'ın iki temel kaynağı olan Kuran ve Sünnet tarafından vaz edilmiş başlıca korumaya yönelik deliller bunlardır. Şimdi mehirle ilgili fıkıh kitaplarında geçen birkaç hükmü sayarak kadının mehir ile kazandığı mülkiyetinin korunmuşluğunu görelim.

Mehir bahsi fıkıh kitaplarında ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Mehrin zamana bağalı olarak çeşitleri, karı koca arasında cinsi münasebet olup olmaması sonucunda yaşanan boşanmadan doğan mehir çeşitleri, konuşulan mehrin özellikleri bakımından mehrin hükümleri vs. hepsi hem erkeğin hem de kadının mülkiyetini koruyucu hükümler ihtiva etmektedir. Şimdi bunlara temas edelim.

Mehir; mehr-i müsemma ve mehr-i misil olmak üzere ikiye ayrılır. Müsemma mehir de muaccel ve müeccel olmak üzere ikiye ayrılır.

Mehr-i muaccel; nikâh akdi esnasında kadına verilmesi gereken mehri anlatır. Ve kadın o esnada bu malı teslim alır. Muaccel olduğu için koca bunu nikâh esnasında vermeli ileriki bir zaman tehir etmemelidir. Çünkü bu kadının o anda kazandığı bir haktır.

Mehr-i müeccel ise nikâh akti yapılırken peşin olarak ödenmenin şart koşulmayıp muayyen bir vade ile ödenecek mehirdir. Burada konumuzla alakalı hüküm ise şudur: "Kadın tayin edilen vadenin gelmesinden önce mehri talep edemez. Çünkü bu hakkını hür iradesiyle düşürmüştür. Örneğin, beş yıllık bir vade tayin edilmiş olsun. Şimdi üçüncü yılın sonunda evlilik talakla sona erecek olsa henüz vade dolmuş olmadığı için kadın mehr-i müeccelini isteyemez. Şu kadar ki kocanın ölümü halinde, mehir borcu peşine dönüşür. Ve ölünün terekesinden diğer alacaklılar gibi alacaklı olur.

Mehrin peşin ya da vadeli hangisi olursa olsun kadın kocasından bu hakkı alacaktır. Muaccel mehirde kadının malının korunması konusunda dikkatimiz çeken bir başka husus vardır. Kadın her ne kadar kendi iradesiyle mehri müeccelde mehri alma

³⁴⁴ Müslim, Nikâh 78; Ebu Davud, Nikâh 29

zamanını vadeye bağlasa da kocasının ölümü ile bu hakkı asla düşmez. Ve mülkiyetine geçmesi gereken miktarı elbette mirastan alır. Çünkü bu hak kadınındır.

Eğer nikâh akdi kıyılır iken herhangi bir miktar konuşulmaz ve o hal üzere nikah akdi yapılırsa kadın yine mehr-i misil denilen bir mal hakkı elde eder. Hiçbir surette bu mehr alma hakkı ondan düşmez. “ Mehr-i misil ise, kızın babası tarafından benzer şartlarda bulunan kadınların mehri esas alınarak tespit edilen mehre denir. Evlenme aktinde mehrin miktarı tespit edilmemişse, mehrin konusuna uygun olmayan ve mal sayılmayan bir şey mehr olarak belirlenmişse, hiç mehr ödenmeyeceği kararlaştırılmışsa veya nikâh-ı şîğar (takas evlenmesi) söz konusu ise, kadın mehr-i misle hak kazanır.”³⁴⁵Nikâh-ı şîğar’ın yasak olmasındaki hikmette kadının hakkı olan mehr mülkiyet hakkını muhafaza etmektir. İbn Ömer’den gelen rivayet şöyledir: “ Rasülüllah (s.a.v.) şîğardan (yani mehri terk üzere mübadeleden) nehiy etmiştir.”³⁴⁶Çünkü şîğar bir kimsenin kızını mehirsiz diğer bir kimseye verip onun kızını mehirsiz kendine almasıdır. Bu ise kendi keyfine, kerimesinin hukukunu feda eder ki; kerimesi hakkında aynı (bizzat) zulümdür. ***Zira mehr kadının hakkıdır bu hakkından onu mahrum etmek elbette zulümdür.***³⁴⁷

Mehr-i mislin vacip olduğuna dair rivayeti naklederek kadının bu hakkının sabit olduğunu beyan edelim: “Alkame’nin nakline göre Abdullah b. Mes’ud’a, nikâh akdi yapılmış, sonra kocası ölmüş ancak mehri belirlenmemiş zifaf da olmamış bir kadının durumu arz edilir. Çünkü bu kadına mehr olarak ne verileceği konusunda ihtilaf edildi. Abdullah b. Mes’ud “*Bu kadının ailesinden akranlarının mehirleri kadar aynısının kendisine mehr verileceği kanaatindeyim. Ayrıca kocasına mirasçı olur ve iddet beklemekle yükümlüdür*” der. Bunun üzerine Ma’kıl b. Sinan el-Eşcai, Hz. Peygamber’in Birva bnt. Vâşık hakkında aynı hükmü verdiği şahitlik eder.”³⁴⁸

Mehir, İslam hukukunda evliliğin mali hükümleri kısmında incelenir. Burada mehr konusu, özellikleri, kadının mehr üzerindeki tasarrufları ve hakları anlatılır. Mehr-i misil konusunun tarifinde geçen bu ifadeler de mehrin kadın açısından mali yönüne de vurgu yapmaktadır. Mehr konusu olmayan bir şeyin konuşulması, mehrin

³⁴⁵ Cin, Halil ve Akgündüz, Ahmed, *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınevi, 2011, 517

³⁴⁶ Buhari, Nikâh, 1327

³⁴⁷ Vehbi, Konyalı Mehmed, *Sahih-i Buhari Muhtasarı*, Üçdal Neşriyat, 1966, IV, .221

³⁴⁸ Tehanevi, a.g.e, XVII, .446, no:4157

ödenmemesi üzerine nikâhakdi yapılması ya da miktarı mehrin en alt seviyesi olan on dirhemden az olduğu zaman kadının mehirden doğan mali hakkı zayi olacağından İslam burada kadına mehr-i misil hakkı vererek onun bu hakkının korunmasını teminat altına almıştır.

Mut'a: Lügate "fayda" manasındadır.³⁴⁹Mehr-i Misil gereken yerlerde mehrin tamamının ödenmesini gerektiren sahih halvet, cinsel ilişki yahut da ölüm olmadan eşlerin boşanması sebeplerinden biri olmadan boşanan kadına verilen mal veya elbisedir. Mesela; mehir miktarının nikâhakdi esnasında belirlenmemiş olması ve cinsel ilişki olmayıp sahih halvet de gerçekleşmeden evvel ayrılma meydana gelmiş ise Hanefi ile Hanbelî mezhebinde kadına mehir gerekmez. Ancak böyle bir kadın mut'a ismi verilen bir malı hak etmiş olur. Bu konuda Yüce Allah şöyle buyuruyor: "*Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. (Bu durumda) -eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere- onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak mut'a (faydalanılacak şeyler) verin. Bu iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur.*"³⁵⁰

Âyetin baş tarafında, evlendikten sonra kendilerine dokunulmayan ve bu haliyle boşanan iki sınıf kadın zikredilmiştir. Bunlardan biri, evlenildikten sonra kendilerine dokunulmayan ve evlenirken kendilerine mehir takdir edilen kadınlardır. Kişi böyle bir kadını boşandığında bundan sonra gelen ayette³⁵¹ de zikredildiği gibi, ona takdir edilen mehrin yarısını vermek zorundadır. Diğeri ise, evlenildikten sonra kendilerine dokunulmayan ve mehir takdir edilmeyen kadınlardır. Kişi böyle bir evlilik yapar ve kadına dokunmadan boşayacak olursa bu kadının mehri zikredilmediğinden ona "Mut'a" diye adlandırılan bir kısım eşyalar verilir.

Ayet-i kerimede geçen ve "*Faydalanacakları şeyler verin.*" diye tercüme edilen "Mut'a" kelimesi ile neyin kastedildiği hususunda müfessirler farklı görüşler zikretmişti. Bu farklı görüşleri saymamızdan maksadımız ise her birisinin ortak noktası olan kadına mehir olarak verilen müt'ada dahi kadının mal hakkının İslam tarafından korunduğunu, onun mali hakkının ihlal edilmediğini göstermektir.

³⁴⁹Yazır, Elmalılı Hamdi, *İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu*, 1997, İstanbul, III, 473

³⁵⁰e1-Bakara 2/ 236

³⁵¹e1-Bakara 2/ 237

Bazılarına göre kişinin, boşadığı hanımına vermesi emredilen "Eşya"dan maksat, en fazla bir köle, orta olanı para en azı ise elbisedir. Elbisenin ise bir başörtüsü, bir vücudun üst kısmına giyilen bir elbise ve vücudun alt kısmına giyilen elbisedir.. Kadı Şüreyh bu "Mut'a"yı beş yüz dirhem olarak takdir etmiştir.

Diğer bir kısım İslam hukukçuları ise mut'anın, boşanan kadının benzeri olan kadınlara verilen mehirin yarısı kadar olacağını söylemişlerdir. Zira mehri belli olan kadınlar dokunulmadan boşanacak olurlarsa onlara mehirlerinin yarısı verilir. Mehirleri tespit edilmemişse onlara da "Mut'a" denen şeyler verilir. Bu şeylerin de, kendisine mehir tespit edilen kadının mehirinin yarısı kadar değerinde olması hakkaniyete daha uygundur. Mut'anın en azı; gömlek, başörtüsü ve dış elbiseden oluşan üç parça elbisedir.³⁵² Mut'ada ki bu ölçü, İbn Abbas'tan rivayetle gelmiştir.³⁵³ Mehrin miktarı, mahalli adetler ve eşlerin mali sosyal durumlarına göre tespit olunur.³⁵⁴

Evlilik akdinde mehir, kadının mali ve iktisadi yönden evlilik süresince ya da boşandıktan sonra başkasına muhtaç olmasına engel önemli bir mali hakkıdır. Bu hak ise herhangi bir belirsizlik ile iptal edilmez. Mesela tayin edilen mehir nevi yönünden ya da hem nevi hem de vasıf yönünden belirsiz olsa belirsizlik var diye kadının mehir hakkı düşürülmez. Bilakis ilgili duruma göre mehir çeşitleri takdir edilir. Şöyle ki;

“**Nevi ve vasıf belirsizliği:** Mesela mehir olarak bir elbise veya hayvan veya ev vereceğim gibi... Böyle bir mehir tayin etmek sahih olmaz. Çünkü bunların kendi fertleri arasında maddeten ve manen aşırı derecede farklılık vardır. Dolayısıyla mehr-i misil vermek gerekir.”³⁵⁵ Yine “Mehrin nevisi belli ama vasfının belirsiz olması: Mesela mehir olarak ;...at..., inek..., koyun..., veya Herat kumaşı vereceğim, demek gibi. Bu şekilde mehir tayin etmek sahihtir. Bu durumda yukarıda sayılan şeylerin orta halde bulunanının mehir olarak verilmesi gerekir. Çünkü nevi belli olunca, o nevinin iyisi, kötüsü ve ortası vardır. Orta olanın verilmesi gerekir. Bu daha adaletli olur. Çünkü orta derecede olan; iyiden de kötüden de pay alır.”³⁵⁶ Birinci durumda kadına mehir olarak tayin edilen şeylerin manaları muhtelif olunca kadın için takdir edilecek mehir konusunda koca ile kadın arasında niza, çekişme meydana gelir. İki tarafta kendisi için

³⁵² Serahsi, a.g.e, VI, 96

³⁵³ Damad, a.g.e, II, .464

³⁵⁴ Cin, Halil, *İslam ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya, 1988, ikinci baskı, 255-356

³⁵⁵ Mevsili, *El-İhtiyar*, (çev: Mehmet Keskin) İstanbul, 2012, Hikmet Neşriyat, III, 71

³⁵⁶ Mevsili, a.g.e, III, 72

uygun olanını tercih etmek ister. Bu da eşler arasında büyük kavgalara sebebiyet verir. Burada kadın için mehr-i misil tayin edilerek hem iki taraf hakkında adalet sağlanmış olur hem de kadının mehirde doğan mal hakkı korunmuş olur. İkinci durumda ise kadın için tayin edilen mehirde nevi belli olunca artık orat vasfında olan kadın için mehir tayin edilir. Burada tayin edilen şeyin iptaline gidilmez. Çünkü iptali durumunda kadın için mehr-i misil tayin edilir belki bu sebeple koca için bir adaletsizlik yapılmış olur. Ya da en kıymetlisi olanını belirlenir o zaman yine koca için adaletsizlik yapılmış olur. Orta seviyeden aşağı olanı kadın için takdir edilince de kadın için adaletsizlik olur. Bu hikmet ve sebeplere binaen ki mehir tayininde mehirdeki belirsizliklerin haline göre hem kadının hem de erkeğin mala yönelik hakları korunmuş olur.

Görünen o ki İslam hukukunda mehir konusunda o kadar ince hükümler vaz edilmiştir ki kadının malının korunması en üst seviyede güvence altına alınmıştır. Ve ayetler ile de koca tarafından kadına verilen bu mehre asla bir kısıtlama getirilemeyeceği ifade edilerek böyle bir işlem durumunda kocanın büyük bir günaha düşeceği anlaşılmış olmaktadır. Mehrin türü, miktarı, hangi hallerde gerekli olup olmayacağı gibi tüm mevzular bize İslam hukukunda malın korunmasına yönelik hükümlerin hem fert hem aile hem de toplumsal açıdan önemini ifade eder.

5. İSLAM HUKUKUNDA LÜKATA VE MALIN KORUNMASI BAHSİ

Lukata; “bulunan mal” demektir.³⁵⁷ Sahibi tarafından kaybedilmiş olan canlı veya cansız mala İslam hukukunda “lukata” yani kayıp mal denir. Bir başka ifade ile “bulunan ve sahibi belli olmayan mal”dır. Gerek mal ve gerekse çocuk olsun, bulunan şeyler, İslâm fıkhında pek çok fer’i hükmü gerektiren meselelere tabidir. Konuyla ilgili gerekli meseleler fıkıh kitaplarının Kitâbu'l-Lukata ismini taşıyan özel bölümlerde incelenmiştir.³⁵⁸

Lukata ile ilgili hükümler Kur’an’da yer almamış, İslam hukukun ikinci kaynağı olan sünnet ile sabit olmuştur.³⁵⁹ Konuyla ilgili bazı rivayetler ise şunlardır:

³⁵⁷ İbn Abidîn, a.g.e, IX, 120

³⁵⁸ Canan, İbrahim, *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, İstanbul, Akçağ Yayınları, 2016, XV, 93

³⁵⁹ Azîmâbâdî, *Avnu'l-Mâbûd*, Dimeşk, Darü'l-Feyha / Darü'l-Menhel Naşirun, 2009, V, 354-356

Hız. Peygamber (s.a.s) Őyle buyurmuŐtur: "Bir adam Hız. Peygamber (s.a.s)'e gelerek lukatanın hűkműnű sordu. Hız. Peygamber: "*Onun mahfazasını ve bađını belle, sonra bir yıl ilân et! Sahibi gelirse verirsin. Aksi takdirde onu nasıl istersen Őyle yap*" buyurdu. Adam: Koyunun hűkmű nedir diye sordu. Hız. Peygamber: "*Onu al. O ya senin yahut din kardeŐinin veya kurdundur*" buyurdu. Adam; -kaybolmuŐ devenin hűkmű nedir diye sordu. Hız. Peygamber: "*Ondan sana ne? Su tulumu ve arıđı beraberinde. Sahibi rastlayıncaya kadar suya gider ve ađaçları yer*" buyurdu.³⁶⁰

Ubeyy b. Ka'b'ın Őyle dediđi rivâyet edilmiŐtir: "(Bir kere) ben bir kese buldum; içinde yűz dinar vardı. (Onu) Hız. Peygamber'e (s.a.s) arz ettim. Rasűlullah; "*Bunu bir yıl (insanların toplu bulunduđu yerlerde) bildir, ilân et*" buyurdu. Ben de bir yıl sűreyle onu ilan ettim. Fakat sahibi çıkmadı. Sonra Rasűlullah'a geldim. Rasűlullah "*bir yıl (daha) bildir*", buyurdu. Onu bir yıl daha ilân ettim. Fakat yine sahibi çıkmadı. Sonra űűncű defa Hız. Peygamber'e durumu arz ettim. Bu defa Rasűlullah; "*bu paranın, sayısını, ađız bađını muhafaza et. Sahibi gelir (de paranın sayısını, ıkını, ađız bađını haber verir)se keseyi ona ver, gelmezse onu harcayabilirsin*" buyurdu³⁶¹ Konuyla ilgili diđer rivayet de Őudur: İbn-i Mes'ud'un anlattıđına gűre: "[Yedi yűz dirheme] bir cariyeye satın almıŐ ve (borcunu űdemeden) sahibini kaybetmiŐtir. Bir yıl sahibini arayan İbn-i Mes'ud onu bulamaz ve bu parayı, bir dirhem, iki dirhem Őeklinde parça parça vermeye baŐlar ve: "*Ey Allahım, bunu falanca adına sadaka kabul et! Eđer adam gelirse sadaka benim adıma olacak, borç da uhdemde kalacak!*" der. İbnu Mes'ud der ki "*Sahibini bulamadıđınız buluntu hakkında bűyle hareket edin!*"³⁶² Bu rivayet lukatanın sahibinin műlkiyetinden çıkmadıđını, sahibi adına bulan kimsenin borçlandıđını gűsterir. Borç da űdenmesi gereken bir vecibedir. Lukata ile borç arasındaki bu alaka sahibinin malının korunduđunu gűsterir.

Lukata mal, sahibi bulunduğu zaman hemen teslim edilmesi gerektiğini bunun yapılmamasının zulűm olduğunu beyan eden diğer bir rivayet de Őudur: "*Kim bir buluntu ele geçirirse, buna adalet sahibi birini Őahit kulsın, ne filanı terkederek buluntuyu gizlesin, ne de (bir baŐka yere yollayarak) nazardan kaırsın. Sahibini buldu mu hemen ona versin. Sahibini bulamazsa (bilsin ki) bu mal Allah'ın malıdır, Allah onu*

³⁶⁰Buhârî, Lukata 1, 2,11; Műslim, Lukata,1, 2,

³⁶¹Buhârî, İlm 28, Őűrb 12, Lukata 2

³⁶²Buhârî, Talak 22

dilediğine verir."³⁶³ Hadiste geçen "*Allah dilediğine verir* " tabiriyle "bir yıl ilan edildikten sonra kullanılması, bulana helal olur" demek istenmiştir.³⁶⁴

Bulunan mala karşı takınılacak tavır da İslam'da malın korunması ilkesini göstermektedir. Şöyle ki;bulunan bir malı yerden alıp kaldırmak, ona hiç dokunmamaktan daha iyidir. Böyle yapmalı ki, ona kötü insanların eli ulaşmasın. Eğer o malın zayi olacağından korkulursa; insanların hakkını zayi olmaktan korumak için onu yerden alıp kaldırmak vacip olur. Malı yerde bulan şahıs kendisinin o mala tamahlanmasından, onu tarif edip duyurmamaktan ve sahibine geri vermemekten korkarsa; kendi nefisini harama düşmekten korumak için almayı yerinde bırakması daha iyi olur.³⁶⁵ Böyle yapmakla olmayan kayıp malı sahibi adına korumuş olur. Eğer ona göz diker ve ondan haksız surette faydalanmaya tevessül ederse malı gasp etmiş, malı zayi etmiş, korunmuşluğunu ihlal etmiş olur. İyâz b. Hammâr yoluyla rivayet edildiğine göre Hz.Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "*Yitik bir mal bulan kişi, buna adil bir kimseyi şahit tutsun; onu gizlemesin, bir sene ilan etsin. Şayet sahibi çıkarsa, (ona versin). Sahibi çıkmadığı takdirde, o Allahın malı olup Allah onu dilediğini verir.*"³⁶⁶ Bir kimse lukatayı yerden aldığı takdirde sahibine vermeyeceğini düşünürse, lukatayı bulunduğu yerde bırakması farz olur. Lukatayı sahibine verip vermeme süphe ederse yerden alıp kaldırması menduptur. Kendi nefsi için lukatayı yerden alıp kaldıran kimse ödemekle mükellef olur. Elinde zayi ve telef olunca misliyattan ise misliye, kıyemiyattan ise kıymetiyle ödemesi lazım gelir.³⁶⁷ İyâz b. Hammâr'ın rivayetine Hz. Peygamber malı bulan bir kimsenin bu olaya adil bir kimseyi şahit tutmasını istemiştir. Lukatayı alanın bunu kendisi için almayı sahibine vermek üzere aldığına iki adil kişiyi şahit tutması Ebû Hanife'ye göre vâcip; Maliki, Şafîi ve Hanbelilere göre müstehaptır.³⁶⁸

Zeyd b. Halid el-Cüheni'den rivayet olunduğuna göre, bir adam Peygamber (s.a.v)'e gelerek buluntu malın hükmünü sordu. Zeylaî devamla hadisin tamamını zikretmiştir. Hadisin devamında şöyle denilmektedir. Adam " Ey Allah'ın Elçisi! Kaybolmuş koyunun hükmü nedir? Diye sormuş; Peygamber (s.a.v.) de (bu kişiye) ,

³⁶³ Ebu Davud, Lukata, 1

³⁶⁴ Canan, a.g.e, XV, 100

³⁶⁵ Mevsili, a.g.e, II, 367

³⁶⁶ Ebu Davud, Lükata,1; İbn Mace, Lükata,2 ; İlaü's Sünen, a.g.e, XIII, no: 4398

³⁶⁷ İbn Abidin, a.g.e, IX, 121

³⁶⁸ Tahâvî, Şerhu Meâni'l-Asâr, Beyrut, Darul Kütübil İlmiye, 2013, IV,136

“Bu yitik koyunu sen alır, ilan eder de sahibini bulamazsan sana aittir. Sen almaz da mümin kardeşin alırsa, o, bulanındır. O da almazsa, artık koyun kurdundur.” Buyurdular.”³⁶⁹ Zeyd b. Halid el-Cüheni’nin rivayet etmiş olduğu bu hadiste geçen, “Onu al.“Bu yitik koyunu sen alır, ilan eder de sahibini bulamazsan sana aittir. Sen almaz da mümin kardeşin alırsa, o, bulanındır. O da almazsa, artık koyun kurdundur.” İfadesi ile ilgili olarak İmam Tehânevi der ki: Bu hadis, zayi olma ihtimali olan buluntu bir malı sahibi adına muhafaza etmek üzere alıp kaldırmanın faziletli bir amel olduğuna delalet eder. Daha önce geçtiği üzere bu cumhurun görüşüdür. Bulan kişi, zannı galibine göre buluntu bir malın zayi olacağı kanaatine varırsa, malın zayi edilmesi yasaklandığı için buluntu malın alınıp kaldırılması vacip olur. Doğrusunu en iyi Yüce Allah (c.c.) bilir.³⁷⁰

Lukata Malların Kıymetlerine Göre Tasnifi ve Malın Korunma İlkesinin Beyanı

İslam hukukunda lukata olan mallar iki kategoride değerlendirilir:

- a) Ehemmiyeti ve kıymeti olan mallar
- b) Tafih yani kıymeti olmayan mallar. Bu mallar adeten sahipleri tarafından aranması düşünülmeyen mallardır. Mesela yolda bulunan ve eski olan bir tarak gibi. Bu mallar sahibi tarafından aranmaları adeten düşünülmeyen mallar oldukları için bulan kimse tarafından ilan edilmeksizin kendilerinden faydalanmaları caizdir.

Hz. Enes’ten rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Peygamber (s.a.v.) yolda düşmüş bir hurmaya rastladı da –*Sadaka olmasından korkmasaydım onu yerdim*- buyurdular.”³⁷¹ Enes’ten rivayet edilen bu hadisin, yolda düşmüş değersiz şeylerin alınıp yenilmesinin caizliğine delalet eder. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.), kendisinin onu yememesinin nedeni olarak, onun yolda düşmüş olmasını değil, bilakis kendisine haram kılınan sadakalardan olabileceği endişesine binaen vera gereği terk ettiğini zikretmiştir. Şayet böyle bir endişe olmasaydı onu yerdi. Hadiste ilandan söz edilmemiştir. Bu da, bu tür değersiz şeylerde ilana ihtiyaç

³⁶⁹ Buhari, Lukata, 3, , Müslim, Lukata, *İlaü’s Sünen*, a.g.e, XIII, no:4399

³⁷⁰ Tehanevi, a.g.e, XIII, 26

³⁷¹ Buhari, Lukata, 6; Tehanevi, a.g.e, XIII, no:4419

olmadığına delalet eder.³⁷²Konuyla ilgili diğer bir rivayet ise şudur: Hz. Cabir anlatıyor: "Resulullah değnek, kamçı, ip ve benzeri şeylerde ruhsat tanıdı. Bunları bulan kimse (ilan etmeksizin) onlardan faydalanabilir."³⁷³Bu hadise dayanarak "az" sayılan (yani kıymeti fazla olmayan) buluntu eşyaların bir yıl ilan edilmeden kullanılabilmesine hükmedilmiştir.³⁷⁴

Değersiz olan mallar hakkında son dönem fıkıh âlimlerinden Ömer Nasuhi Bilmen şu misali vererek açıklama yapar:“*Bazı kırlarda, tarlalarda, bahçelerde müteferrik surette bırakılmış, sahipleri tarafından aranılması mutad bulunmamış olan başaklar, meyveler, kabuklar, çekirdekler ehemmiyetsiz olan lukatalardandır (yitik mal) ki, bunlara tafih denir.*”³⁷⁵

Meselenin konumuz ile yani İslam hukukunda malın korunmasına yönelik hükümler bağlamındaki alakası ise şudur: Kayıp eşyayı almaktaki esas gaye ve hâkim düşünce, asıl mal sahibinin hukukunu muhafazadır. Çünkü müminler birbirlerinin yardımcısıdır. Bir kardeşinin yitirdiği, kaybettiği bir malı kendi mülkiyetine hemen geçiremez. Bulduğu malın sahibini aramalı, gerekli ilanları yapmalıdır. Böylelikle de kardeşinin hukukunu muhafaza etmiş olur.

Ayrıca konumuz ile alakalı ikinci bir husus da lukata malın bir emanet mal oluşudur. Kişinin, korumak ve sahibine geri vermek amacıyla aldığı dair şahit tuttuğu takdirde bulduğu mal (onun elinde) emanettir.³⁷⁶Lukata malın emanet olmasından dolayıdır ki “Bulutuyu sahibine vermeyip mal edinmek bir tür gasptır, haramdır”.³⁷⁷ Zeyd b. Halid el-Cüheni’den rivayet olunduğuna göre, bir adam Peygamber’e gelerek buluntu malın hükmünü sordu. Hz.Peygamber şöyle buyurdu: “*Bir sene ilan et, sonra bunun çıkınını ve ağzını bağla. Baktın ki kimse gelmiyor, onu nafaka (temel ihtiyaçların) için kullan(anabilirsin). Şayet sahibi gelirse, kendisine ver.*”³⁷⁸ Bu hadis Müslim’in eserinde şöyle tahric edilmiştir: “Şayet sahibi çıkmamışsa, onu nafaka (temel

³⁷² Tehanevi, a.g.e, XIII, 45

³⁷³Ebu Davud, Lukata 1

³⁷⁴ Canan, a.g.e, XV, 101

³⁷⁵ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye* Kamusu, İstanbul, Bilmen Yayınevi, 1999, VII, 244

³⁷⁶ Kuduri, *Kuduri Metin ve İzahı* (çev: Orhan Ençakar, Abdulkadir Yılmaz), İstanbul, Yasin Yayınevi, 2009, I, 551

³⁷⁷Yazır, a.g.e, III, 375

³⁷⁸ Buhari, Lukata,9, no: 2436, Müslim, Lukata,1, no:4499

ihtiyaçların) için kullan(anabilirsin). Ama yanında emanet (gibi) olsun.”³⁷⁹ Lukatanın aynen durması ile tükertilmesi eşittir.³⁸⁰ Bu sebeple sahibinin yanında emanet malda geçerli olan hükümler cari olur. Eğer malı bulanın yanında duruyor ise mal sahibine iade edilir. Eğer kullanılmış ise değeri mal sahibine ödenir. Çünkü buluntu mal üzerinde sahibinin mülkiyet hakkı devam etmektedir. Hz. Ali'den rivayet olunan bir hadis de konumuza ışık tutmaktadır. Hz. Ali'den rivayet olunduğuna göre, O bir defasında bir dinar bulmuştur. Durumu Peygamberimiz (s.a.v.)'e arz ettiğinde,“*O bir rızıktır*” buyurdu. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.), Hz. Ali ve Hz. Fatıma bu dinar (ile satın alınan yiyecekten) yediler. Daha sonra dinarın sahibi gelerek parasını geri istemesi üzerine Peygamber (s.a.v.), “*Ey Ali! Dinarı sahibine iade et*” buyurdular.”³⁸¹ Hz. Ali (r.a.)'den rivayet edilen hadiste geçen “*Ey Ali! Dinarı öde*” sözünün; dinar harcanıp bitirildikten sonra söylenmesi, buluntu malın sahibinin mülkiyetinin devam ettiğine delaleti açıktır. Dolayısıyla, lukatanın aynen durması ile tükertilmesi arasında bir fark yoktur.³⁸²

Lükatanın bir emanet mal oluşu, emanet malın sahibine iadesinin farz olması, lukatanın kendi menfaatleri için kullanılması sonucu tazminin gerekmesi İslam Hukuku'nda lukata bahsinde malın korunmuşluk ilkesini açıklamaktadır.

6. KISMET VE MALIN KORUNMASI BAHSİ

Günlük hayatta en çok karşılaştığımız muamelelerden birisi de bir başkası ile bir malda ortak olmak ya da kurmuş olduğumuz ortak mallar üzerindeki hakkımızı alıp ayrılmaktır. İslam hukukunda malların taksimi meselesi önemli bir yeri kaplamaktadır. Biz de bu bahiste “**kısmet**” dediğimiz malların taksimatında vaz edilen hükümlerden bazılarını inceleyerek İslam hukukunda malın korunma ilkesine değineceğiz.

Kısmet; Şayi hisseleri tayin etmektir. Yani kîle, terazi, arşın gibi bir mikyas ile hisseleri birbirinden temyiz ve ifraz eylemektir.³⁸³ Kısmet; ortaklığa nihayet vermek, birden fazla kimsenin bir maldaki karışık ve orantılı hisselerini birbirinden ayırt etmek

³⁷⁹ Müslim Lukata,1722, Tehanevi a.g.e, XIII, no:4401

³⁸⁰ Tehanevi, a.g.e, XIII, 31

³⁸¹Ebu Davud, Lukata, 35; Tehanevi, a.g.e, XIII, no:4403

³⁸² Tehanevi, a.g.e, XIII, 31

³⁸³ Bilmen, a.g.e, VII, 137

demektir.³⁸⁴ Kısmet (taksim) bazen hisselerin birbirinden ayırt edilip sahiplerine tahsis edilmesi şeklinde, bazen de karşılıklı mübadele ve bedel vermek şeklinde olur.³⁸⁵

Taksimın meşruluğu Kur'an-ı Kerim ile sabittir. Yüce Allah (c.c.): *“Eğer Allah'a ve hak ile bâtilin ayrıldığı gün, iki ordunun birbiri ile karşılaştığı gün (Bedir savaşında) kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resûlüne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir. Allah her şeye hakkıyla kadirdir.”*³⁸⁶ ayeti ile hisseleri açıklamaktadır ki, bu da taksimden ibarettir.³⁸⁷

Taksimın sünnetten meşruiyetinin delili şudur; Hz. Peygamber (s.a.v.) ganimet ve mirasları taksim etmiştir. Hayber arazisini ashab arasında payşaltırdı. Hz. Ali de Abdullan b. Yahya'yı hane ve arazileri taksim etmekle vazifelendirmişti. Abdullah bu iş karşılığında ücret de alıyordu.³⁸⁸

İnsanların mallarda ortak olmalarının yanı sıra bazen de ortak oldukları mallardaki hisselerini temyiz edip ayırmakta da başlıca sebepler vardır.”Kısmetin sebebi, şeriklerin (ortakların) kendilerine mahsus hisselerden istiklâl (özgür bir) veçhiyle intifa etmek (faydalanmak) talebinde bulunmaktır.”³⁸⁹ Ancak kişi kendi hissesinde bu şekilde faydalanma talebini gerçekleştirirken gelişi güzel bir şekilde hareket edemez. Eğer bu konu hakkındaki hükümlere uymaz ise elbette diğer ortakların hakkına da tecavüz eder ve bir başkasının hakkını çiğnemiş ve yemiş olur. Ancak İslam, bu konu hakkında da öyle hükümler vaz etmiştir ki ortaklar bunlara uydukları takdirde hiç kimse bir başkasının hakkını çiğnememiş ve mülkiyet sınırını ihlal etmemiş olur.

Yine kısmet yapılmak suretiyle başka başka faydalar da elde edilmiş olur. Şöyle ki *“Kısmetin güzellikleri ile ortaklardan her biri kendi mülkünde dilediği şekilde tasarrufta bulunabilip diğer ortakların tesirinden, su-i idaresinden ve imtizaç edememekten halas (kurtuluş) bulmaktadır”*³⁹⁰

³⁸⁴Mevsîlî, a.g.e, II, 75

³⁸⁵Mevsîlî, a.g.e, II, 75

³⁸⁶el-Enfal 8/ 41

³⁸⁷Mevsîlî, a.g.e, II, 76

³⁸⁸ Mevsîlî, a.g.e, II, 76

³⁸⁹ Bilmen, a.g.e, VII, 137

³⁹⁰ Bilmen, a.g.e, VII, 137

Görüldüğü gibi kişiler mesela ortak olarak aldıkları bir tarla üzerinde bazen anlaşamayıp bazen de diğer ortağın üzerine düşeni yapmaması sonucu malda bir kıymet ya da üründe bir nema eksilmesi ya da zamanla tarafların imtizaç edememesi, uyuşamaması gibi sonuçlar çıkabilir. Nasıl ki Yüce Allah tüm şartlar ve durumlar denendiği takdirde evlilik hayatı bir nevi zindana dönen evliliğin bitimi ve iki tarafın da huzur ve sekinete ermesi için talak hakkı koymuştur. Aynı şekilde yukarıda kısmî olarak saydığımız durumlar arız olunca da tarafların bu denli sıkıntılı bir ortaklık süreci yaşamamaları için de malların ya da menfaatlerin taksimini de düzenleyip kanunlar koymuştur. Böylelikle sancılı geçen ve hiçbir artı yönde değer kazandırmayan o mallar üzerinde kişi kendi mülkiyetini eline alarak mali durumunu iyileştirmeye gidebilir. Ancak dediğimiz gibi kurulan bu ortaklıklar nasıl ki belirli bir düzen içinde gerçekleşiyor ise aynı şekilde malların taksimi de istek ve arzulara göre değil bu alanda vaz edilmiş kanunlar ve hükümler çerçevesinde olmalı. Ki böylece kimse kimsenin hakkını gasp etmiş olmasın.

Şimdi birkaç hükme temas ederek bu bahsi inceleyelim ve İslam hukukunda “Kısmet Bahsi’nde” malın korunmasına yönelik getirilen maddelere bakalım.

Kısmetin rüknü, bir fiildir ki, onunla nasipler arasında ifraz ve temyiz husule gelir.³⁹¹ Kısmet (taksim) gereği olan bu temyiz ve ayırma ortak olunan şeyin sıfatına uygun olmadığı zaman arada bir fazlalık ya da eksiklik meydana gelir ki bu da mutlak olarak başkasının mülkiyetini ihlal demektir. Ortak olunan malın sıfatından da kastımız şudur: Müşterek olunan mal şayet mekilattan ise ölçmekle, adediyattan ise sayı ile, zariyattan ise zira ile taksim olmasıdır.

Yine “Mahkeme sonucu yapılan taksimde birine hissesinden kıymetçe ziyade hisse vermek sahîh değildir.”³⁹² Çünkü bu durumda ziyade alana diğer ortağın hakkında bir hisse verilmiş olur ki bu da diğer şahsın hakkını gasp ve ihlaldir.

“Kısmeti rızaya gelince, taksim edilen mal, faize konu olabilen mallardan ise birine hissesinden fazla hisse vermek yine sahîh değildir.”³⁹³ Bu durum ise en çok kurban kesimlerinde karşımıza çıkar. Kurban kesiminde “götürü” dediğimiz mücevazat şeklinde bir paylaşım ve taksim olması kurban etine katılanlar arasında faiz işlemine

³⁹¹ Bilmen, a.g.e, VII, 138

³⁹² Bilmen, a.g.e, VII, 138

³⁹³ Bilmen, a.g.e, VII, 138

götürür. Faiz bahsinde de gördüğümüz gibi bu durumda hem haksız kazanç elde edilmiş olur hem de bir başkasının hak ettiği malın sınırı geçerek malının hürmetini çiğnemiş oluruz.

Yine “Taksim olunacak mal ortakların malı” olmalıdır. Böyle olmadığı durumda taksim edilecek o malda bir başkasının hakkı olacağından bu taksim geçerli olmaz. Çünkü böyle bir malı taksim etmekte başkasının malını izinsiz bir şekilde almak vardır.

Kısmet bahsinde malların taksiminde temyiz işleminin iki tarafında hakkını gözeterek yapılması, birine az diğerine fazla verilmemesi, mahkeme sonucu yapılan taksimde bile birine fazla birine az verilmesinin sahih olmaması, üzerinde faiz cereyan eden mallarda diğerinin hissesine fazla verilmesi hem faiz işlemi olması hem de taksimdeki adaletin gözetilmemesi anlamına gelmesi, taksime konu olan malın ortakların malı olup bir başkasının mal hakkının bulunmaması vs. hükümler İslam Hukuku’nda “Kısmet” bahsinde kişilerin mallarının korunduğunu gösteren başlıca maddelerdir.

7. VEDİA AKDİ VE MALIN KORUNMA BAHSİ

Vedîa, İslam hukukunda doğrudan muhafazası emredilen akitlerin başında gelir. Vedîa aktinde amacın da mal sahibinin verdiği mal hakkında tamamen mülkiyetinin korunmasının amaçlandığını görüyoruz. Şöyle ki; “Eski hukukumuzda muhafaza gayesini güden akitlere *akd-i istihfâz* denilmekte ve bunların başında *vedîa* yahut *îdâ* denile akit gelmektedir. İslam hukukçuları, doğrudan doğruya muhafaza gayesini güden vedîa akdi ile tali olarak aynı amaca hizmet eden âriyet akdini emanet başlığı altında incelemişler ve Mecelle’de 6. Kitap bu konuya ayrılmıştır.”³⁹⁴

Sözlükte “bırakmak, terk etmek” anlamındaki vede’a kökünden türeyen vedîa fıkhıta birisine muhafaza etmesi amacıyla bir malın verilmesini ve yine verilen malı belirtmektedir. Fıkıh ıstılahında kelimenin ikinci anlamda kullanımı daha yaygındır.³⁹⁵

³⁹⁴ Cin-Akgündüz, a.g.e, 665

³⁹⁵ Yıldırım, Mustafa, *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, XLII, 598

Vedia konusunda getirilmiş hükümler emanet hükümlerini taşıdığından burada birkaç madde üzerinde durarak İslam hukukunda malın korunmasına yönelik hükümlere temas edeceğiz.

Vedia; verildiği kişinin elinde emanettir. Kasıt olmadan kişinin elinde helak olursa tazmin etmez.³⁹⁶ Şayet tazminle yükümlü olursa bu durumda hiç kimse dostunun, bir başkasının malını korumak için yardım etmez. Bu ise dolaylı olarak emanet aldığı vedia malı korumayı gerektirir.

Ayrıca “Vediaları kabul etmek, hıfzına muktedir olan (korumaya güç yetirebilecek) kimselere göre müstehaptır. Çünkü içtimai hayatta buna zaman zaman lüzum görülebilir. Bu bir sosyal yardımlaşma eseridir.”³⁹⁷ İşte sosyal hayatta lüzum görüldükçe emanet edeceğimiz malları şayet karşı tarafın kastı ve kusuru olmaksızın tazmin ettirilse bu içtimaiyardımlaşma durumu çöker.

Vedia anlaşması, akd-i lazım değildir. Yani emaneti veren ya da emaneti alan bir kimse istediği zaman bu akdi sonlandırabilir. Bu hükümden şu fihki mesele doğar. Şayet emanet veren kimse verdiği emaneti emanetçiden istese ancak herhangi bir özür ve mani olmaksızın emaneti alan emanet malı vermese ya da geciktirse ve bunun sonucunda da mal helak olsa malı tazmin etmesi gerekir. Hem de herhangi bir kastı kusuru olmadan malda bir helak olsa yine tazmin etmesi gerekir. “Çünkü bu takdirde yed-i emaneti yed-i gaspa tebeddül etmiş olur.”³⁹⁸ Görülüyor ki mal sahibi emanetini istediği takdirde herhangi bir gerekçe olmaksızın malını alamasa ve de emanetçinin elinde helak olsa bu takdirde tazmin ettirir. Çünkü malına sebepsiz yere kavuşamamış-mülkiyet hakkı ihlal edilmiş ve helak olan malının tazmini ile mal hakkı korunmuştur.

Vedianın muhafaza anlamlı bir akit olduğunu beyan etmiştik. “Emanetçi, emanet malı kendisi koruyabileceği gibi koruması için aile fertlerine de verebilir. Zira görünen o ki, kişi bir başkasının malını korumayı, kendisinin malını koruyacağı şekilde üstlenmiştir. Ayrıca şu da var ki, kişinin bu malı aile fertlerine teslim etmekten başka çaresi yoktur. Çünkü kişinin ne devamlı surette evinde bulunması, ne de emanet malı beraberinde götürmesi mümkün değildir. Kişinin aile fertleri, kendisiyle beraber oturan,

³⁹⁶ Kuduri, a.g.e, I, 536

³⁹⁷ Bilmen, a.g.e, IV, 155

³⁹⁸ Bilmen, a.g.e, IV, 155

geçimlerini sağladığı; karısı, çocuğu, işçisidir”³⁹⁹ Ancak“Eğer bunların dışında yani aile fertleri dışında bir başkasına koruması için verirse yahut bunların dışında birine emanet bırakırsa tazmin eder. Zira mal sahibi başkasının değil; ancak kendisinin eline güvenmiş ve razı olmuştur. Emanet konusunda insanların güvenilirliği birbirinden farklıdır.”⁴⁰⁰

Vedia bahsinin malın korunması konusuyla alakalı diğer hükmü de vedia üzerinde tasarruf meselesidir. Emanetin bir kısmı harcanıp sonra onun yerine malından koyar ve onu da geriye kalan kısım ile karıştırırsa, yine hepsinin kıymetini öder.⁴⁰¹ Vedîayı elinde bulunduran kimse mal sahibinden izin almadan vedîada satış, kiralama, ödünç ve rehin verme gibi bir tasarruf hakkı yoktur, bu hususta İslâm hukukçuları aynı görüştedir.⁴⁰² Çünkü bu işlem bir teleftir. Emanet olan mal üzerinde korunması gereken hususlar terk edildiği için gasp hükmü tahakkuk etmiş olur. Malın da tazmini gerekir. Bu da vedia üzerinde emanet verenin mülkiyet hakkını korumak ve malın korunmasını sağlamak içindir.

Vedîanın, emanet malı alanın taaddî yahut kusuru neticesinde telef olması veya zarar görmesi durumunda tazmininin gerektiğinde İslâm hukukçuları müttefiktir.(Mecelle, md. 778)⁴⁰³ Vedîanın izinsiz kullanılması, mal sahibinin rızası dışında başka bir malla karıştırılması, bir başkasına verilmesi, vedîanın nakli ve yolculuğa giderken birlikte götürülmesi, başkasına tevdi, mûdam vedîayı inkârı, vedîayı korumada ihmal gösterilmesi, vedîa için gerekli bakımın yapılmaması, vedîanın sahibine iade edilmemesi gibi güven unsurunu ihlâl eden davranışlar vedîanın tazminini gerektiren başlıca sebeplerdir.⁴⁰⁴

Vedîayı muhafaza hususunda emanet malı alanın bir diğer yükümlülüğü de vedîanın ekonomik değerini kaybetmemesine yönelik tedbirler almasıdır. Bu tedbirler vedîanın cinsine ve niteliğine göre farklılık gösterir. Klasik kaynaklarda vedîa olarak bırakılan hayvanın sulanıp yemlenmesi, yünün güve için ilâçlanması, mekanik aletin yağlanması örnekleri verilir. Bu konuda emanet verenin ayrıca bir istekte bulunması gerekmez; zira ne tür bir koruma işleminin uygulanacağını belirlemede örf ve teamül yeterlidir. Hanefiler dışındaki mezhepler bu görüştedir. Hanefiler ise vedîanın bakım

³⁹⁹ Meydanî, a.g.e I, 646

⁴⁰⁰ Meydanî, a.g.e, I, 646

⁴⁰¹ Mevsilî, a.g.e, II, 353

⁴⁰² Yıldırım, a.g.e, XLII, 598

⁴⁰³ Ahmed Cevdet Paşa, *Mecelletü'l-Ahkami'l-Adliyye*, Beyrut, Daru İbn Hazm, 2011, 232

⁴⁰⁴ Yıldırım, a.g.e, XLII, 599

yükümlülüğünün akitle doğmayacağını söyler ve bunun için müdiin ayrıca talepte bulunmasını gerekli görürler. Vedîanın bakımı için yapılan bütün harcamaların müdi‘ tarafından karşılanması gerekir; bu konuda İslâm hukukçuları görüş birliği içindedir. Masrafların mal sahibi tarafından ödenmemesi halinde emanet alanın alacağına karşılık vedîayı hapsetme hakkı vardır. Ancak emanet alanın bu hakkı kullanabilmesi mal sahibinin böyle bir borcu inkâr etmesi veya ödememekte direnmesi şartına bağlıdır. Emanet veren borcunu kabul eder ve meşru bir sebepten dolayı ödemede gecikeceğini yahut zor durumda bulunduğunu ifade ederse emanet alan bu hakkı kullanamaz. Öte yandan vedîayı veren, tevdi ettiği şeyin zarar verici olduğunu bildiği halde bunu söylemez ve emanet alan da bir zarara uğrarsa tazmin eder.⁴⁰⁵

Vedia olan mal bir emanet olduğu için bir mal nasıl korunması gerekiyorsa vedia da öylece korunmalıdır. “Vedîayı saklanması mutad bir yerde hıfz etmemek, vedîayı bir şahıs çalarken görüp de mene kadir iken men etmemek de vedia hakkında birer taksirdir.”⁴⁰⁶ Nasıl ki bir mal kimsenin görmeyeceği ya da kimsenin bilmeyeceği bir şekilde saklanıyor aynı şekilde de vedia olan mal da öylece saklanmalıdır. Böyle olmadığı takdir de malın başına bir şey gelmesi durumunda mal sahibi tazmin ettirir. Çünkü vedîayı alan kişi vedîaya karşı gevşek tutum sergileyerek bir nevi onun zayi olmasına sebep olmuştur. Ve kendisinden kaynaklanan bu kusuru da tazmin etmekle mal sahibinin mal üzerindeki hakkı korunmuş olur. Vedîa akdinin gereklerine uygun davranmayan müdi‘ gaspçı sayılır.⁴⁰⁷

Buraya kadar anlatılanlardan sonra şunları söyleyebiliriz:

Vedîa akdinin üç önemli hükmü vardır:

- 1) Akid konusu mal, vedia alanın elinde muhafazası gereken bir emanettir. Kasıt, kusur ve muhafazada ihmal bulunmadıkça, vedia alanın tazmin borcu yoktur.⁴⁰⁸ Çünkü vedia akdine konu olan mal vedîayı alanın yanında bir emanettir. Emanet olan mala karşı ise kasıt ve kusur olmadan bir telef meydana gelirse tazmin etmekle yükümlü tutulmaz. Çünkü vedîayı alan kimse vedia sahibinin malını korunması gereken veçhiyle korumuştur.

⁴⁰⁵Yıldırım, a.g.e, XLII, 599

⁴⁰⁶ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye* Kamusu, Bilmen Yayınevi, İstanbul, c. 4, s.157

⁴⁰⁷Yıldırım, a.g.e XLII, 599

⁴⁰⁸Cin,-Akgündüz, a.g.e, 666

- 2) Mal, sahibinin talebi halinde, vedianın hemen iadesi gerekir.⁴⁰⁹Talebi halinde verilmeyip malın da başına bir şey gelmesi durumunda vediayı alan kimse malı tazmin eder.
- 3) Vediayı kabul etmek, dinen tavsiye olunan bir fiildir. Bu hüküm, hukuki değil, dini bir hükümdür.⁴¹⁰

İslam hukukunda vedia ahkâmı emanet hükümleri ile doğrudan alakalıdır. Bu hükümleri gözetmek ayrıca uhrevî sorumluluğu gerektirir. Bir kimsenin vermiş olduğu vediaya karşı gözetilmesi gereken hassasiyet gözetilmediği zaman hem vedia sahibinin malına karşı bir tecavüz işlenmiş olur hem de uhrevi cezası büyük olur. Çünkü böyle kimseler emanet hassasiyetini gözetmeyen kimselerdir. Yüce Allah “*Emanetlerine ve verdikleri söze riayet edenler, namazlarına devam edenler, işte onlar Firdevs Cennet'ine vâris olacaklar ve orada ebedî olarak kalacaklardır.*”⁴¹¹ Ayeti ile emanet ahlakına sahip çıkanların ahlaki yüceliğinin sonucunu beyan etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de “*“Münâfiğın alâmeti üçtür. Söz söylerken yalan söyler. Vaad ettiği, söz verdiği zaman sözünde durmaz. Kendisine bir şey emânet edildiği zaman hiyânet eder.*”⁴¹²hadisiyle emanet olgusunu zayıf edenlerin kötü ahlakını vurgulamaktadır. İlgili ayet ve hadis aynı zamanda korunması için emanet edilen malların İslam hukukunda malın korunmasına yönelik hükümlerin önemine de vurgu yapmaktadır.

8. ARİYET VE MALIN KORUNMASI BAHSİ

Ariyet; nöbetleşme, birbirinden alma manasındadır. Ariyet olarak verilen şey, veren ile alan arasında nöbetle kullanıldığı için bu adı almıştır.⁴¹³Bir fıkıh terimi olarak âriyet, Hanefî ve Mâlikîler’e göre, dönülmesi kabil olmak üzere menfaati karşılıksız olarak başkasına temlik edilen (devredilen) maldır. Şâfiî ve Hanbelîler’e göre ise menfaat mülkiyeti değil, intifâ hakkı devredilen maldır. Hanefî âlimlerden Kerhî de ikinci tarifî kabul etmektedir. İkisi arasındaki fark, birinci tarife göre âriyet alan

⁴⁰⁹ Cin,-Akgündüz, a.g.e, 666

⁴¹⁰Cin,-Akgündüz, a.g.e, 666

⁴¹¹el-Mümin 40 / 8

⁴¹²Buhârî, İman 24, Şehâdât 28; Müslim, İman 107, 108;Tirmizî, İman 14

⁴¹³Bilmen, a.g.e, IV, 144

kimsenin bunu başkasına iâre hakkının bulunması, ikinciye göre ise böyle bir hakkının bulunmayıp sadece kullanım hakkının mevcut olmasıdır.⁴¹⁴

Ariyetin meşru olması; Kitap, Sünnet ve icma ilse sabittir.⁴¹⁵Yüce Allah bu konu hakkında şöyle buyurur: “*İyilik ve takvada yardımlaşın.*”⁴¹⁶ Yine konu hakkında varid olan diğer bir ayet de “*Ve yemne'ûnelmâ'ûn*”⁴¹⁷Maun suresinde geçen maun kelimesinin tefsirinde sahabe ve sonraki nesiller “ariyet mal” şeklinde açıklamada bulunmuşlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen “mâûn” kelimesini müfessirler, karşılıklı yardımlaşmanın birer örneği olan zekât ve âriyetle açıklarlar. Buna göre Kur'an âriyeti teşvik etmiş, buna engel olanları ise kınamıştır. Hz. Peygamber'in âriyetin meşrûluğu ile ilgili sözleri yanında bizzat kendisinin de âriyet aldığına dair hadisler vardır. Bunlara dayanarak İslâm hukukçuları meşrû kullanımlar için âriyet vermenin müstehap olduğunu belirtmişlerdir. Gayri meşrû bir yolda kullanmak söz konusu olduğunda ise âriyet, yerine göre mekruh ve haram sayılmıştır.⁴¹⁸

“İbn Abbas'tan, ayette zikredilen “mâ'ûn” kelimesinin tefsiri hususunda rivayette bulunmuştur ki, İbn Uyeynme, bir rivayette evde kullanılan alet ve eşyalardır- demiş Süfyan ise –*O, ariyettir-* demiştir ki mana birdir.”⁴¹⁹

“*Ufackk bir yardıma bile engel olurlar*”⁴²⁰Yani insanlar arasında alınıp verilmesi adet olan balta, kürek, kalbur, bel, keser, tencere, tava, elek, su gibi şeyleri komşuya vermekten men edenler için helaki azîm var demektir. İşte bu ayette, cemiyet-i beşeriyenin daima birbirine muhtaç olup, alınıp verilmesi adet olan şeyleri komşunun komşuya alıp vermesinin meşru olduğunu Cenab-ı Hak beyan buyurmuştur. Bu gibi şeylere cimrilik edenleri zemmetmiştir. Çünkü bu gibi şeyleri alıp vermek, cemiyet-i beşeriyenin birbirine karşı haklarındanadır. Herkes her zaman birbirine muhtaçtır. Saydığımız şeyler ise hak nazarında alelade alınıp verildiğinden bunları men eden kimseleri bu ayetin muktezası üzere, halk arasında ahlaksızlık ve basitlikle zem olunurlar. Zira bu ayette Cenab-ı Hak bu gibi kimseleri zemmetmiştir. Şu halde bu türlü âlât ve edevatı, muhtaç olan komşulara vermek suretiyle yardımda bulunmak maksadına

⁴¹⁴ Gözübenli, Beşir, T.D.V. *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, III, 379

⁴¹⁵ Tehanevi, a.g.e, XVI, 571

⁴¹⁶el-Maide 5 / 2

⁴¹⁷el-Maun 107 / 7

⁴¹⁸ Gözübenli, a.g.e, III, 379

⁴¹⁹ Tehanevi, a.g.e, XVI, no:5230

⁴²⁰el-Maun 107/ 7

mebni, hanesinde bulundurmak bir nevi ibadettir. İşte bu gibi adi şeyleri vermekte cimrilik edenler içtimai yardımlaşma esaslarını ihlal ettiklerinden, Cenab-ı Hak bu ayette, azaba müstehak olduklarını beyanla, tehdit etmiştir. Gerçi bunların kıymetçe her birinin o kadar değeri yok ise de her evde her zaman hepsi bulunmaz. Ya alınmamış yahut alınmış, lakin zayi olmak ihtimallerine binaen insanların bu gibi şeylerde birbirine ihtiyaçları zaruret mertebesinde. Bunların gördüğü işler ise ehemmiyetli ve kıymetlerinden çok fazladır. Binaenaleyh bunlarla komşuya yardımda bulunmak ayn-ı ibadet olduğu gibi bunları komşuya vermekten imtina da ayn-ı adilik ve mucib-i mücazattır.⁴²¹ Her ne kadar mâ'ûn kelimesinin tefsirinde ariyet lafzını Konyalı Mehmed Vehbi Efendi toplumun birbirine yardımlaşma ve dayanışma bağlamında açıklamış olsa da ariyet olarak verilen malda mal sahibinin malının korunması gerekliliğine dair şu izahları yaparak ariyet alınan malda keyfi bir kullanımın olamayacağını da vurgulamıştır. “ Ariyet olarak alınan şey, alan kimsenin elinde emanet olduğu cihetle bir kasıt olmaksızın telef olursa ödemek lazım gelmez. Ama bir kusurla itlaf ederse kıymetini öder. *Binaenaleyh bir kimsenin ariyet suretiyle almış olduğu şeyi güzel muhafaza edip aldığı gibi aynen iade etmesi vaciptir. İadesinde ihmal caiz değildir. Şu halde unutturmak suretiyle kendi evinde alırsa gasp olur. Yevm-i cezada gasp cezasıyla mücazat olunacağında şüphe yoktur.*⁴²²

Ariyet mal vermenin hadislerden başlıca delilleri ise şu rivayetlerdir:

Enes'ten şöyle dediği rivayet edilmiştir: Medine' bir (düşman) korku(su) hâsıl olmuştu. Bunun üzerine Rasülüllah (s.a.v.), Ebu Talha'dan, Mendüb diye isimlendirilen bir atı, *âriyet (geri vermek üzere ödünç)* olarak bindi (ve gitti). Geri döndüğünde şöyle dedi: Hiçbir şey görmedik, o atı ise (seri olarak gitmesi hususunda) deniz gibi (geniş) bulduk.⁴²³

“İbn Mes'ud'tan şöyle dediği rivayet edilmiştir: “ Biz, Rasülüllah zamanında; kovayı, tencereyi, baltayı ve teraziyi âriyet vermeyi ve insanların aralarında alıp verdikleri şeyleri, maundan addederdik.⁴²⁴

⁴²¹Vehbi,a.g.e, 407

⁴²²Vehbi,a.g.e, 407-408

⁴²³ Buhari, Hibe, 2627, Müslim, Fedail, 2307, Ebu Davud, Edep, 4988, Tehanevi, a.g.e, XVI, no:5225

⁴²⁴ Ebu Davud, Zekât, 1657, Beyhaki, Sünenü'l Kübra, 6, Tehanevi, a.g.e, no:5227

Ariyet akti, kişilerin gündelik hayatında sıklıkla başvurduğu bir anlaşmadır. Çünkü sosyal boyutu olan insan toplumunda karşılaştığı sıkıntıları atlatmada yalnız başına muktedir olamaz. Bu sıkıntılar manevi olduğu gibi maddi de olur. Ve herkesin maddi gücü bir olmadığı için ihtiyaç hissettiği şeyleri elde edemediği durumda bunu bir başkasından ihtiyacını görene kadar kullanmak ister. İşte tam da bu noktada ariyet hukuku cârî olur. Alınan mal alan kişi tarafından ihtiyacı görülse de mal sahibinin de hakkı tecavüz edilmemelidir. Mesela mal kullanılma şeklinin dışında kullanılmamalı ya da mal sahibinin izni ve rızası yok ise bir başkasına verilmemelidir. Şimdi birkaç hükmü inceleyerek İslam hukukunda ariyet konusunda malın korunmasına yönelik getirilen hükümleri göreceğiz.

Ariyet akdinin bazı hükümlerine temas ederek İslam Hukuku'nda "Ariyet" konusunda malın korunması ilkesini görelim.

Ariyet akdi icap ve kabulden meydana gelir. Eğer bu iki durumdan biri olmaz ise ariyet akti meydana gelmemiş olur. Mesela ariyet olarak bir malı isteyen kimseye mal sahibi cevap vermese, sussa ariyet akdi gerçekleşmez. Bu sebeple böyle bir durum sonucunda bir kişi malı "ariyet" olarak aldım dese aslında ariyet almamış olur bilakis malı gasp etmiş sayılır. Çünkü mal sahibinin izni ve rızası olmadan malı götürülmüştür. Malın başına bir şey gelmesi durumunda malı alan kimse onu tazmin eder. Görünen o ki rüknü icap ve kabul olan akitlerde ve bu meselede mal sahibinin onayı çok önemlidir. Onun izni olmadan alınan mal gasp hükmünde değerlendirilir ve malının başına bir şey gelmesi durumunda bu tazmin ettirilir ki mal sahibinin mal üzerindeki hakkı korunmuş olsun.

Ariyet akdinin rüknü icap ve kabul dememizden detaylanan bir hüküm de ariyet malın korunması alakasını göstermektedir. Ariyet akdi vaat etmekle ile gerçekleşmez. Çünkü bu ariyet akdinin rüknü olan icap ve kabule aykırıdır. "Mesela bir kimse bir şahsa: Şu malı yarın sabah bana ariyet ver deyip o da veririm diye vaatte bulunsa bununla ariyet meydana gelmiş olmaz." "Binaenaleyh o kimse bu malı ertesi sabah o şahsın izni olmaksızın alıp istimal etse de elinde telef olsa zamin olur (tazmin eder)".⁴²⁵

Ariyet, emanettir. "Ariyet, ariyeti alanın elinde emanettir. Tecavüz ve kusur olmaksızın telef veya zayi olsa yahut değeri düşse tazminat gerekmez. Mesela; ariyet

⁴²⁵ Bilmen, a.g.e, IV, 194

ayna olsa ve kazara emaneti alanın elinden düşmekle veya ayağı kayıp kendisinin aynaya çarpmasıyla ayna kırılrsa bir şey lazım gelmez. Yine ariyet keçe üzerine kazara bir şey dökülmekle lekelenip değeri düşse yine tazminat lazım gelmez.

Kısaca ariyet her ne olur ise olsun, ariyeti alanın elinde emanettir. Binaenaleyh, müsteirin teaddi ve kusuru olmadan ariyet mal helak ve telef olsa yahutdeğeri düşse müsteir ödemez. Hatta müsteirin helaki veya telefi veya değerinin eksilmesi müsteirin kullanmasından ve kullanmamasından kaynaklansa hüküm yine değişmez. Hatta muir (ariyeti veren) ile alan akit sırasında ariyette aralarında ödemeyi şart koşsalar yani müsteirin helaki, telefi veya değerinin eksilmesi durumunda müsteirin ödemesi şart koşulsa bile bu şart batıl olup tazminat teaddi ve taksir durumunda lazım gelir, teaddi ve taksir lazım gelmez.”⁴²⁶ Âriyet alınan malın çalınması veya âriyeten oturlan evin bir zelzelede yıkılması örneklerinde müsteir için kusur veya haksız bir fiil söz konusu değildir. Mutlak âriyette kusurun sınırını örf ve âdet, mukayyet âriyette ise tespit edilen kayıtlar belirlemektedir.⁴²⁷

Ariyet olarak verilen mal ise kullanılması ile tüketilebilen bir mal olmamalıdır. Mal, geri iade olunabilen bir mal olmalıdır. Bu özelliğe sahip olmayan bir mal üzerine ariyet akdi yapılamaz. “ Dirhemini, dinarını, tartıyla yahut ölçekle satılan şeylerin ve tane ile satılan, taneleri aralarında fark olmayan şeylerin ödünç alınması mutlak olarak alındığı takdirde borç alınması anlamına gelir. Zira iare, menfaatlerin temlikidir. Bu sayılanların menfaatlerinden faydalanmak ise ancak onların kendisini tüketmekle olur. Bu da zorunlu olarak bunların kendilerinin temlik edilmiş olmasını gerektirir. Bunların kendilerinin temliki ise ya hibe ya da karz yoluyla olur. Karz bu ikisi arasından (veren kişiye zarar açısından) daha düşüktür; o yüzden bunlar karz olarak alınmış olurlar.”⁴²⁸ Ariyet olarak verilen malda tükenmemezlik durumu olmadan verilse de sahibinin malının korunması amacıyla en azından verilen mal karz hükmünde değerlendirilir, hibe olarak değerlendirilmez. Bunun da illeti karz olarak verildiğinde veren kişi vermiş olduğunun mislini karşı taraftan alacaktır. Ama hibe hükmünde olsaydı karşı taraftan hiçbir şey alamayacaktı. Ariyet malda geriye iadesi mümkün olma şartı şu rivayetle

⁴²⁶ Yazır, a.g.e, I, .93

⁴²⁷ Gözübenli, a.g.e, III, 379

⁴²⁸ Meydani, a.g.e, I, 656

desteklenir. “Ebû Umâme’den, Rasûlüllah (s.a.v.)’in, veda haccında şöyle dediğini işittiği rivayet edilmiştir. *Ariyet olarak alınan şey, geriye iade edilecek olan şeydir.*”⁴²⁹

Ariyet gayr-ı lazım bir akit olduğundan ariyet verenin her zaman rücu mümkündür. Ayrıca taraflardan birisinin vefatıyla akit kendiliğinden münfesiha hale gelir.⁴³⁰ Zira bu (bağlayıcılığı olmayan) bir teberru akdidir.⁴³¹ Mal sahibi malını istediği zaman şayet ariyeti alan kimse malı sahibine iade etmez ise gasp hükmüne girer. Malın da telef olması durumunda mal tazmin ettirilir. Bu hüküm de İslam’da hukukunda ariyet bahsinde malın korunmasına yönelik getirilmiş bir ilkeyi göstermektedir. Çünkü mal sahibi her ne kadar ariyet olarak malını vermiş olsa da ariyet akdi ile mal üzerindeki mülkiyeti kesilmez. Dilediği zaman malını geri isteyebilir. Geri talebi vaki olunca da hemen sahibine verilmesi gerekir.

Ariyet verilen maldan intifanın zamanı, yeri, kullanacak şahıslar ve şekli hususunda ariyet verenin kayıt ve şartları esas alınır. Kullanana göre değişen şeylerde yararlanacak şahsın tayini önem arz eder.⁴³² Eğer ödünç aldığı şey (oturmak için alınan evde olduğu gibi) kullanıcıya göre değişmeyen bir şey ise bir başkasına ödünç verebilir. Zira bu kişi o malın menfaatlerine sahip olmuştur. Bir şeye sahip olan kişi bir başkasını o şeye sahip olduğu şekilde sahip kılabilir. Bu yüzden o malın, kullanıcıya göre değişmeyen bir şey olması şart koşulmuştur. Eğer o mal, kullanıcıya göre değişen bir şey ise, bir başkasına ödünç verilmesi caiz olmaz; zira sahibi ödünç verdiği kişinin kullanmasına razı olmuştur; başkasının kullanmasına değil.⁴³³ Ariyet olarak verilen malda zikredilen bu iki şart da ariyet malın asıl sahibinin malının korunmasındaki İslam’ın getirdiği hükmü göstermektedir.

Ariyet akdi ile malın korunma ilkesi arasındaki bir ilişkide ariyet olarak verilen malın kullanım şekliyle alakalıdır. Kullanım şekli, âriyetin mutlak veya mukayyet olmasına göre değişmektedir. Mutlak âriyette müsteîr, örf ve âdetin çizmiş olduğu sınırlar içerisinde, aldığı malı dilediği yer, zaman ve şekilde kullanabilir.⁴³⁴Bizzat

⁴²⁹ Ebu Davud, Buyû’, 3516, Tirmizi, Buyû’, 1265, İbn Mace, Sadakât, 2398, 2713, Tehanevi, a.g.e, no:5233

⁴³⁰ Cin-Akgündüz, a.g.e, 659

⁴³¹ Meydani, a.g.e, I, .654

⁴³² Cin-Akgündüz, a.g.e, 659

⁴³³ Meydani, a.g.e, I, .655

⁴³⁴ Mecelle, md. 816)

kendisi kullanabileceği gibi başkasına da kullandırabilir⁴³⁵Ariyet alan ariyet konusu şeyi kiraya veremez, rehin koyamaz; ancak başkasına vedia olarak verebilir.⁴³⁶Ariyet alan aldığı malı kiraya verir de, o mal telef olursa, kıymetini öder. O, tecavüzkârdır. ***Çünkü sahibinin emri olmadan başkasının mülkünde tasarrufta bulunmuş ve gasp edici olmuştur.***⁴³⁷

El-Bahr'da şöyle denmiştir: Ariyet uygulamasının güzelliklerinden birisi de, darda kalmış kimsenin müşkülâtına cevap verme hususunda Allah Teâlâ tarafından niyabettir(O'nun namına iş yapmaktır). Zira ariyet, ödünç vermede olduğu gibi, ancak muhtaç için olur. Bu sebeple sadaka on misliyle ödün verme ise on sekiz misliyle karşılık görür. Buhari, Ebu Hureyre (r.a.)'den şu hadisi tahriç etmiştir. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Doğurmasına az kalmış iyi cins, sütü bol deve ve yine iyi cins, bol sütlü koyun, ne güzel atiyedir (ariyet verilecek şey), sabah bir kap dolusu sütle gider ve bir kap dolusu sütle döner.”⁴³⁸

Ariyet bahsinde ödünç olarak verilen malın emanet oluşu, emanet olan mala karşı takınılması gereken sorumluluklar, emanet malda yapıldan haddi aşma ve verilen zararlar sonucu ariyet olarak alınan malın tazmin edilmesi, ariyet alınan malın kasıt ve kusur olmaksızın telef olması durumunda tazmin ettirilmemesi, ariyet olarak verilen malın tüm vasıflarının belli olarak verilmesi, ariyet malın teslim alınmasının şart olması ve alınan malın kullanım şekilleri ödünç malı veren ve alan tarafından mallarının korunma altına alındığını gösterir.

9. KUMAR VE MALIN KORUNMASI BAHSİ

Kur'an-ı Kerîm'de kumar yerine “meysir” kelimesi kullanılır. Meysir ise kolay, kolaylık anlamlarına gelen “yüsr” veya “yesâr” kelimelerinden alınmış olup kumar oynamak anlamına gelir. Kumar oyununda ya kolaylıkla, zahmetsizce mal çarpmak veya çarptırmak olduğundan bu kelime ile anılmıştır.⁴³⁹Şans ve becerinin birlikte veya tek başına söz konusu olduğu bir olay yahut yarışmanın ya da belirsiz bir olayın sonucu

⁴³⁵ Gözübenli, a.g.e, III, 380, Mecelle, md:819

⁴³⁶ Cin-Akgündüz, a.g.e, 659

⁴³⁷ Mevsili, a.g.e, I, 432

⁴³⁸ Tehanevi, a.g.e, XVI, 574

⁴³⁹ Yazır, a.g.e, III, 419

üzerine bahse tutuşma ve bu yolla “haksız kazanç elde etme” şeklinde tanımlanabilen kumar, türü ve şekli toplumlara ve dönemlere göre değişiklik gösterse de esas itibarıyla haksız kazanç, mal ve zaman israfı, irade zafiyeti ve toplumsal çözülme gibi bir dizi olumsuzluğa yol açtığı için dinler ve temel ahlâk öğretileri tarafından yasaklanmış ve kınanmıştır. İslâm dininin temel yasaklarından biri de kumar yasağıdır.

İslam öncesi dönemlerde ve Cahiliye zamanında da kumar oyunu yaygındı. Cahiliye döneminde kumar yoluyla kazanç sağlamaktan utanan soylu Araplar onu eğlence için oynar ve kazandığını fakirlere dağıtırken çoğunluk kumarı mal kazanma amacıyla oynar, hatta kumara olan düşkünlükleri sebebiyle bütün mal varlığını ve aile fertlerini tehlikeye attıkları olurdu. En yaygın usul “meysir” adıyla anılan, üzerinde pay ve risk değerleri yazılı, her birinin ayrı ismi olan belirli sayıdaki ağaç çubukların çekilmesi şeklindeydi ve âdeta kurumsallaşmıştı.

İslâm dininde inanç ve ibadet esaslarının yanı sıra ferдин beşerî ilişkilerinin ve sosyal hayatının belli ölçüler ve düzen içinde olması, kötülüklerden korunması da önemlidir. Bunu sağlamak için de Kur’an’da ve hadislerde davranışlarda hâkim olması gereken temel hukuk ilkelerine ve ahlâkî değerlere sıkça atıfta bulunulmuş, kötü davranışlardan belirli örnekler yasaklanmıştır.

Bu amaca yönelik olarak getirilen düzenlemenin dinî metinler kadar insanlığın ortak sağduyusuna ve kolektif şuuruna uzanan kökleri vardır. Kazançta karşılıklı rızânın esas alınması, kötü alışkanlıkların kınanması ve irade eğitime ağırlık verilmesi, haksız yollarla mal kazanmanın ve zamanı boşa harcamanın, bunun uygulama örneklerinden biri olarak da kumarın yasaklanmış olması da böylece olur.

Yüce Allah “*Ey iman edenler! Şarap, kumar, dikili taşlar (putlar), fal ve şans okları birer şeytan işi pisliktir; bunlardan uzak durun ki kurtuluşa eresiniz.*”⁴⁴⁰ Ayeti ile ve “*Şeytan içki ve kumar yoluyla ancak aranıza düşmanlık ve kin sokmak; sizi, Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık (bunlardan) vazgeçtiniz değil mi?*”⁴⁴¹ ayetiyle âlemin imarı ve insanların ihtiyaçlarını görmek için ihsan olunmuş olan malı batıl suretlerle yenilmesini yasaklayarak koruma altına almıştır. Kumar, insana Allah Teala’yı unutturan, namaz kılmaktan alıkoyan, tembelliğe sürükleyen, çalışma

⁴⁴⁰e1-Maide 5/ 90

⁴⁴¹e1-Maide 5/ 91

gücünü yok edip insanlar arasına kin ve düşmanlık saçan haksız bir kazanç yoludur. Birey ve toplum hayatında onarılmaz yaralar açan kumarın her çeşidi İslâm tarafından haram kılınmıştır. Ayette geçen “meysir” kelimesini Hanefiler’den Cessâs, satranç ve tavla ile veya her türlü kumarla açıklandığını kaydettikten sonra onu, bilinmez bir sonuca yahut kur’aya bağlanan her türlü haksız mal kazanımını kuşatacak bir genişlikte anlar ve bu mahiyetteki işlemlerin yasak oluşunun gerekçesi sayar.⁴⁴²

Kumarın yasaklanmasının sebeplerinin başında insanların malını batıl suretlerle yenmesinin yollarından biri olmasıdır. Çünkü Yüce Allah (c.c.) “*Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin*”⁴⁴³ buyurarak gayr-i meşru surette fertlerin birbirlerinin mallarının alınmasını yasaklamıştır. Kumar da gayr-i meşru surette mal yemenin başında gelir. Havletü’l Ensariyye’den rivayet olunan bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Şüphesiz ki bir takım insanlar Allah’ın malına haksız yere dalarlar (helal haram demeden Allah’ın insanlara verdiği malı hiç bakmadan alırlar). Kıyamet günü onlar için ateş vardır*”⁴⁴⁴ buyurarak insanların mallarını batıl yolla yiyenlerin uhrevi cezasının büyüklüğünü beyan etmiştir.

“*Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar De ki: Onlarda hem günah, hem insanlar için faydalar vardır Günahları ise faydalarından daha büyüktür*”⁴⁴⁵ ayeti ile ilgili müfessir Konyalı Mehmed Vehbi’nin izahatları İslam’da kumar yasağı ile malın korunması ilkesini beyan etmektedir. “Bu ayette beyan olunan şarapta olan büyük günah; aklı izale ve sarhoşluk sebebiyle yasaklananları işlemek ve emredilenlerden yüz çevirmektir. Kumarda olan büyük günah; ***bedelsiz başkasının malını almaktır***. Çünkü hangi çeşit oyunla alırsa alsın kumarla alınan mal haramdır. Hatta çocukların ceviz, badem, yumurta gibi şeylerle oynayıp aldıkları eşya bile haramdır. Gerçi çocuklar tekâlif-i ilâhiyeye mükellef değillerse de hukuk-u ibadla mükelleflerdir. Çünkü çocukluk, ***gayrın malını helal kılmaz. Binaenaleyh çocukların kumardan aldıkları şey de haramdır.***⁴⁴⁶

Fahr-i Razi’nin beyanı veçhiyle kumar, zaman-ı cahiliyyede ve bilhassa Araplar arasında pek şöhret almış olup bazı kimseler bir oturuşta yüz deve alır ve elini

⁴⁴²Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b.Ali er-Râzî, *Ahkâmu’l-Kur’ân*, Dâru’l- Fikr, Beyrut, 1993, IV, 128

⁴⁴³el-Bakara 2/ 188

⁴⁴⁴Buhari, Humus 7

⁴⁴⁵el-Bakara 2/ 219

⁴⁴⁶ Vehbi, Konyalı Mehmed, *Hulasatü’l Beyan Fi Tefsiri Kur’an*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1995, I-II, .380

sürmeksizin fukaraya ihsan eder ve bu gibi şeyleri övgü sebebi ve kaynağı addederlerdi. Ne zaman ki ufk-u saadetten diyanet-i İslamiye tulu' edince âlemin tahribine sebep olan bu gibi zararlı ve sakıncalı şeyleri tamamen men etti. Çünkü âlemin imarıyla beraber insanların ihtiyaçlarını def etmek; ticaret, haraset, sınaat, emaret ve sair muamelat-ı nalsa hâsıl olduğundan **bunun haricinde bedelsiz ve emeksiz** tavlaya dört zar atarak veya bir kâğıt çıkararak **başkasının malını almak** insanları ataletle sevk edip kahve köşelerinde ve han bucaklarında oturmak ve oyun oynamakla meşgul etmektedir. Kumar yüzünden binlerce hanümanların harap olduğu ve büyük ailelerin refah-ü saadetten dereke-i sefaletе duçar oldukları her zaman görülmektedir. **Hâlbuki mal; insanın hayatına hadim olduğu ve maişet ve rahatını temin ettiği cihetle şariat-ı Muhammediyye herkesin malını israf ve sefahetten muhafaza ederek ticaret ve diğer sebeplere sarılarak malının artmasına çalışmayı emrederken, bilakis o malı nefsanî istekler ve arzulara sarf etmek ve bir oyun vasıtasıyla bedelsiz başkasına vermek, elbette eser-i cinnet ve aklın hilafıdır.**⁴⁴⁷ Devamında ise kumarın sosyal zararına da vurgu yaparak cümlelerine şöyle devam etmektedir: “İnsanların yekdiğerine borçlu ve edasıyla memur oldukları yardımlaşma ve dayanışmayı kumar kökünden sarsar. Çünkü kumar oynayanlar arasında zahirde masa başında bir muhabbet-i samime görölse ve kardeş gibi oyun oynasalar bile aralarında adavet hiçbir zaman eksik olmadığı ve azıcık husumetten başlayarak gittikçe büyüyüp hatta öldürmeyekadar ilerlediği de kabil-i inkar değildir... Cenab-ı Hak kulların menfaatlerini muhafaza ve mallarını ziyadan vikaye için kumarı ve şarabı yani bilcümle müskiratı haram kılmakla âlemin ve bilhassa aile hayatının intizamını bozacak şeylerden insanları men etmiş ve aile hayatının teşkilatına halel getirmemek lazım olduğuna işaret buyurmuştur.”⁴⁴⁸

“Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar De ki: Onlarda hem günah, hem insanlar için faydalar vardır Günahları ise faydalarından daha büyüktür.”⁴⁴⁹ Âyetinin teşriî hikmetleri; Allah (cc), İnsan aklına, **malına** ve aile hayatına büyük zarar verdiğiinden içkiyi kesinlikle haram kılmıştır. Her şeyden önce içki, insanın aklını tahrip ederek, yeme, yatma ve konuşmasını anormalleştirir. Sindirim sistemini ve kan dolaşımını etkiler. Çoğu kez içki, kendisine alışanların ani ölümüne neden olur. Bu husustaki geniş izahat elbette modern tababette mevcuttur. Hatta bazı Alman doktorları, kendi devlet

⁴⁴⁷ Vehbi, a.g.e, I-II, 381

⁴⁴⁸ Vehbi, a.g.e, I-II, 381

⁴⁴⁹eI-Bakara 2/ 219

adamlarına, «Siz meyhane ve içki fabrikalarının yarısını kapatınız. Bizde hastane ve hapishanelerin yarısının kapacağına teminat verelim» demişler. İçkinin zarar ve kötülüklerini, “İçki, kötülüklerin anasıdır” sözü ne güzel izah eder.⁴⁵⁰

Kumarın zararları da, içkinin zararlarından az değildir. Zira o, oynayanlar arasına kin, düşmanlık sokar. *Halkı tembelliğe, başboş gezmeğe, yorulmadan ve çalışmadan para kazanmaya alıştıırır*. Namaz kılmak ve zikir yapmaktan alı kor. Aile hayatını yıkar. Onun vasıtasıyla çoğu zengin aileler, fakir düşer. *Kumara alışanların para ve servetlerini kaybetmelerinden dolayı intihar ettikleri de görülür*. Gün geçtikçe içki ve kumarın zararlarının ne kadar çok olduğu açıkça müşahede edilmektedir. Hâlbuki bu tecrübeler bakmaksızın herkesin içki ve kumarı, «Şeytan İçkide ve kumarda ancak aranızda düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allah'ı anmaktan alıkoymak ister. Artık siz vazgeçtiniz değil mi?»⁴⁵¹ âyetine bakarak terk etmesi gerekir. Her müslümana düşen vazife budur.⁴⁵²

Bazı çeşitleri sınırlı bir beceri ve ustalık içerse de kumar, esas itibariyle şans ve tesadüfe bağlı olarak kazanç elde etme veya kaybetme oyunudur. Önceden belirsiz bir sonuca eşit oranda ümit bağlayanlardan toplanan mal bu yolla bir veya birkaç kişiye aktarılmış olmaktadır. İslâm'da hem helâl kazancın korunması ve haksız yoldan mal kazanmanın önlenmesi, hem de ekonomik imkânların mümkün olduğunca toplumun geniş katmanlarına dağıtılması temel ilkelerden biridir. Başkalarının mallarını meşrû olmayan yollarla almak ve yemek haramdır. Kur'an'ın, “*Mallarınızı aranızda boş ve haksız (bâtıl) yollarla yemeyin, ancak karşılıklı rızaya, gönül hoşluğuna dayalı bir ticaret sonucunda yişin*”⁴⁵³ mealindeki âyeti de bu ilkeyi ifade eder. Bir başka ayette servetin sadece zenginler arasında dolaşmasının olumsuzluğuna dikkat çekilmiştir.⁴⁵⁴ Meşru yollarla yapılmadıktan sonra kumarda olduğu gibi tarafların göstermelik rızaları kumarla elde edilen malı helâl duruma getirmez. Aslında kaybeden taraf verdiği rızaya görünse bile gerçekte içinde rıza değil sadece derin bir teessür ve pişmanlık, tekrar şansını deneyerek kazanma, hiç olmazsa kaybını telâfi etme hırsı vardır. Bu sebeple de kumar, onu oynayan kişiler arasında gizli bir nefret,kin ve düşmanlık doğurur.

⁴⁵⁰Sabuni, a.g.e, I, 260-261

⁴⁵¹el-Mâide 5/ 91

⁴⁵²Sabuni, a.g.e, I, .260-261

⁴⁵³en-Nisâ 4/29

⁴⁵⁴el-Haşr 59/7

İslam kumar oyununu yasaklamıştır. İslam tarafından bu muamele yasaklanarak fertlerin malları koruma altına alınmıştır. Ayrıca kumarda kazanılan mallar İslam tarafından haram kılınmıştır. Çocukların bile bu oyundan sakındırılması kumarın kul hakkına girmeye sebep olduğunu gösterir. Çünkü temyiz çağında olan çocuk da kul hakkından sorumludur. Ayrıca kumar ile kişi servetini kaybetmekte, bprç batağına dalmakta, malları heder olup gitmektedir. İslam kumar oyununu yasaklayarak malların zayı edilmesinin önüne geçmiş ve malın korunmasını sağlamıştır.

10. İSRAF VE MALIN KORUNMASI BAHSİ

Gerçekten, meşru ve mâkul olanın dışına çıkma, itidalden sapma anlamında olan israf sözlükte “haddi aşma, hata, cehalet, gaflet” gibi anlamlara gelen serf kökünden türetilmiştir. İsrâf genel olarak inanç, söz ve davranışta dinin, akıl veya örfün uygun gördüğü ölçülerin dışına çıkmayı, özellikle mal veya imkânları meşrû olmayan amaçlar için saçıp savurmayı ifade eder.⁴⁵⁵

Kur’an-ı Kerîm’in lafızları tamamı tek bir manaya delalet etmediği, bu lafızlar arasında müşterek ya da mücmel ya da müteşabih olanların olduğu usul-ü tefsir ve usul-ü fıkıh kitaplarında lafızların taksiminde geçmektedir. İsrâf kelimesi de Kur’an-ı Kerîm’de dört farklı manada kullanılmıştır.

Bazı ayetlerde israf kelimesi şirk, zulüm, küfür anlamında kullanılmıştır. İnananlara karşı kibirli, alaycı, hakaret edici tavır içinde olmak durumu ayetlerde beyan edilmiştir.

*“Firavun ve kavminin kendilerine işkence etmesinden korkuya düştükleri için kavminden bir gurup gençten başka kimse Musa’ya iman etmedi. Çünkü Firavun yeryüzünde ululuk taslayan (bir diktatör) ve haddi aşanlardan idi.”*⁴⁵⁶

*“Elçiler şöyle cevap verdi: Sizin uğursuzluğunuz sizinle beraberdir. Size nasihat ediliyorsa bu uğursuzluk mudur? Bilakis, siz aşırı giden bir milletsiniz.”*⁴⁵⁷ Ayetler şirk, zulüm, kibir bağlamında sevk edilen ayetlerden bazılarıdır.

⁴⁵⁵ Kallek, Cengiz, *İsrâf Maddesi*, İslam Ansiklopedisi, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, XXIII, 179

⁴⁵⁶eI-Yunus 10/ 83

İsrafın diğer anlam kullanımı isyanlar dalarak kendisine kötülük etmesi anlamına gelir. Buna delil olan ayetlerden biri ise şudur: “ *De ki: Ey kendi nefisleri aleyhine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir.*”⁴⁵⁸

İsrafın diğer bir anlam boyutu ise helal kılınmış nimetlerin haram sayılması, masum birinin öldürülmesi gibi dinin emirlerine tecavüz ve saldırıyı anlatır. “*Çardaklı ve çardaksız (üzüm) bahçeleri, ürünleri çeşit çeşit hurmaları, ekinleri, birbirine benzer ve benzemez biçimde zeytin ve narları yaratan O'dur. Herbiri meyve verdiği zaman meyvesinden yeyin. Devşirilip toplandığı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.*”⁴⁵⁹ Ayeti ve “*Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın muhterem kıldığı cana kıymayın. Bir kimse zulmen öldürülürse, onun velisine (hakkını alması için) yetki verdik. Ancak bu velî de kısıta ileri gitmesin. Zaten (kendisine bu yetki verilmekle) o, alacağını almıştır.*”⁴⁶⁰ Bu anlamları gösterir.

Diğer anlam boyutu ise üzerinde durduğumuz İslam hukukunda malın korunması ilkesini vurgulayan malın saçıp savrulmasının yasaklığı, haddinden fazla harcamalar yaparak malının zayi edilmesinin hata oluş boyutudur. “*Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri (gözetip) deneyin, eğer onlarda akılca bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarını kendilerine verin. Büyüyecekler (de geri alacaklar) diye o malları israf ile ve tez elden yemeyin. Zengin olan (veli) iffetli olmaya çalışsın, yoksul olan da (ihtiyaç ve emeğine) uygun olarak yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun. Hesap sorucu olarak da Allah yeter.*”⁴⁶¹ Ve “*O kullar, harcadıklarında ne israf ne de cimrilik ederler; ikisi arasında orta bir yol tutarlar.*”⁴⁶² Bu anlamlara işaret etmektedir.

“İsraf; **malını mahallinin gayriye, manasız şeylere oyun vesaire gibi batıla sarf etmektir.** Zira mal, **ziyadan muhafaza** hususunda insanın vücuduna muadildir ki dünyada yaşamave idame-i hayat etmek mal ile olabileceğinden insanın malı, vücudu kadar kıymetlidir. Binaenaleyh lüzumsuz yere ve bilhassa günah yollarına sarf etmek asla caiz olamaz. Şu halde kumar, şarap içmek gibi hurmet-i kat'îye ile haram olan

⁴⁵⁷eI- Yasin 36 / 19

⁴⁵⁸ez-Zümer 39 / 53

⁴⁵⁹eI-Enam 6 / 141

⁴⁶⁰eI-İsra 17 / 33

⁴⁶¹en- Nisa 4/ 6

⁴⁶²eI-Furkan 25 / 67

şeylere sarf olunan paralar israfta dâhil olduğu gibi dünyevi faydasız yerlerin cümlesine sarf olunan mallar, ,sterse gayet az olsun aynı israftır, sarf eden kimse Allah katında mesul olur. Sarfiyat ahirette mucib-i mücazattır.”⁴⁶³

İsrafin tarifinden de malın harcanması gereken miktarın üstünde harcıyıp kişinin elindeki mali imkânları gelişi güzel harcamalarını gerektiği, harcama yaparken de iktisatlı olmalarının elzem olduğu anlaşılmaktadır. İslamda hayatın devamı için malın korunmasına dair getirilen israf yasağının karşısına ise itidalli ve iktisatlı yaşam tavsiye edilerek hem malın gay-i meşru yollarda harcanmasının önüne geçilmiş hem de aile ve toplum hayatının refah seviyesi korunmuştur. İslam, israfta bulunmayı haram kılmış ve kişilerin dengeli bir yaşam içinde yaşamalarını emretmiştir. Aynı şekilde israf ve cimrilikten, haddi aşır savurgan olmaktan sakındıran pek çok ayet ve hadisler varit olmuştur. İsrafin konusu her ne kadar mali konuda bir bozulma ve yıpranmayı anlatsa da İslam’da malın korunmasına yönelik getirilmiş bu hükmün ahlaki ve sosyal boyutunu da göz ardı etmemek gerekir. “Bu cümleden olarak, iyiye motive edilemeyen gençlik, işletilemeyen madenler, gerektiği gibi kullanılmayan toprak, istifade edilemeyen denizler ve akarsular, orman ve otlaklar. . . Kısaca tam istifade edilemeyen veya asgariye elde edilebilecekken daha fazla fiyatla kazanılan her menfaat bir israftır. Ve bunların hepsi de bir yönüyle ekonomiyle ilgili olduğu için, israf ekonomisinin alt başlığı sayılır.”⁴⁶⁴ “Düğün-dernek harcamalarında ölçülü davranmak kadar, hiçbir yiyeceği israf etmemek, yemeği sofraya gereğinden fazla koymamak, gereğinden fazla yememek⁴⁶⁵ de israf ekonomisi kategorisindedir

Doğal kaynakların hesapsızca tüketilmesi, malın düşüncesizce harcanması sonucunda malların zayi olmasının önüne geçmek ve muhafazasını sağlamak amacıyla başlıca şu tedbirlerin alınması İslam tarafından tavsiye edilmiştir:

“İslam'a göre gerçek hâkim ve her şeyin sahibi Allah'tır.⁴⁶⁶ İnsanlar geçici olara kve onun adına mal mülk sahibi kılınmışlardır.⁴⁶⁷ Bundaki amaç ise imtihanı ve neticede de gerçek kulluğu temindir. Bu durum insanlarda niyabeten bir mülkiyet hakkı

⁴⁶³ Vehbi, Konyalı Mehmed, *Ahkâmu'l Kuran*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1972, 456

⁴⁶⁴ Köksal, İsmail, *İslam Hukuku Açısından İsfraf Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme*, Marife Dergisi, y.3, sayı:1, s.202

⁴⁶⁵ Yeniçeri, Celal, *İslam Açısından Tüketim Tüketicinin Korunması ve Ev İdaresi*, İlahiyat Vakfı Yayınları, s.139

⁴⁶⁶ eş-Şura suresi 42/49; el-Fetih 48/ 14;

⁴⁶⁷ el-Bakara suresi, 2/30.

vermesi gerekçesiyle, daima müvekkilin maksatlarının asıl hedef yapılması sonucunu vermektedir. Dolayısıyla İslam'daki ekonomik özgürlük kendine has bir tip çizer. Bu cümleden olarak beşeri sistemlerdeki her isteğe göre mutlak tüketim anlayışı, İslam ekonomisinde olmayacaktır. Dolayısıyla bencillik ve lüks gibi gerekçelerle fıkhıta yerini bulamayacak tasarruflar da helal kabul edilmeyecektir.⁴⁶⁸ Fakat bu bakış açısı İslam'ın servet biriktirme fikrini reddettiği manasına gelmez. Belki sırf malın mal olduğu için biriktirilmesinin manasız olduğuna işaret eder. Zira bu yönüyle mal insana istiğna duygusu vererek, kulluktaki var olması gereken Allah'a muhtaçlık fikrini siler. Her şeyin sahibi ve maliki olan Allah, nasıl her şeyi güzel ve sağlam yaratıyorsa aynı zamanda abes olarak da yaratmıyor. Dolayısıyla yerinde ve güzel iş yapmalıdır.”⁴⁶⁹

Malın insan hayatında ehemmiyetini bilen bir fert yaşamının her alanında israftan kaçınır. İsrafın önüne geçmek için gerekli ilmi donanımı ve ahlaki vazifelerini öğrenir. Yukarıdaki paragrafta ilmi yönüne değindik. Şimdi ise İslam hukukunda malın korunmasına yönelik getirilen israfın yasaklılığın toplum bilincinde yer edinmesi için ahlaki kısmının üzerinde duralım.

“Beşeri sistemlerin böyle sapmalarına mukabil İslami kültürde karşılıklı yardım ve hediyeleşme öne çıkar. Çünkü muhtaca yardım ilahi bir emirdir.⁴⁷⁰ Ayrıca Müslüman Müslüman'ın kardeşidir, ona zulmetmez ve onu yalnız bırakmaz.⁴⁷¹ Yine mülkün kişiler elinde emanet olması, inançlı insanı, emaneti verenin arzusuna göre hareket etmeye memnun ve razı eder. Yani gerektiği yerde borç vererek yardımda bulunur. Fakat kapitalist ahlaktaki birisi, bir başkasına neden yardım etsin ki?! Çünkü inançlı bir insana göre, mal ve mülkün gerçek sahibi, nimetlerinin kurallarına aykırı olarak tüketilmesine müsaade etmemektedir.”⁴⁷²

İsraf kavramında malın saçıp savrulması sonucunda malın helak edilmesi durumları anlatılırken akıl hafifliğinden dolayı malının kötü idaresi ve zayi olması konusunu anlatan İslam Hukuku'ndaki “*sefih ve hacr*” bahsinin konumuzla ilgili kısmını da görmemiz İslam Hukuku'nda malın korunmasına yönelik getirilmiş diğer hükümleri görmemizi sağlayacaktır.

⁴⁶⁸Zerka, Enes, *İslam İktisadı İnsan Refahına Bir Yaklaşım*, (çev.: Ahmet Tabakoğlu) İslam İktisadı Araştırmaları, İstanbul, Dergah Yayınları, 1988, I. baskı, 29,35

⁴⁶⁹ Köksal, a.g.e, 205

⁴⁷⁰el-Maide suresi 5/ 2

⁴⁷¹ Buhari, Mezâlim, 3

⁴⁷² Köksal, a.g.e, 205

Sefih: Sefeh sahibi olandır. Yani akıllı ve dini noksan olan, akıl veya dinine aykırı hareketlerde bulunan ahmak kişidir.⁴⁷³ Ya da “Akıl olmasına rağmen hukuk ve aklın gereklerinin aksine olarak malda tasarrufta bulunmaktan ibarettir.”⁴⁷⁴ Sefih kelimesinin çoğulu süfehadır. Hülasa;

- a) Nefs ve hevasına şeriatın hükümlerine göre amel etmeyen kimse sefihten sayılır.
- b) Ebleh ve sade dil olmak yüzünden kazanç yolunu bilemeyip alış verişlerinde aldananlar da sefihtir.
- c) Malını şer uğrunda saçıp savuran da sefihtir.⁴⁷⁵

Savurgan kişinin İslam Hukuku’nda ehliyeti kısıtlanarak ona hacr uygulanarak malının korunması sağlanmaktadır. İslam bilginleri arasında sefihin tarifinden kaynaklanan ihtilaflar nedeniyle hangi yaş aralığında olanların malına hacr konulacağı konusu da farklı hükümleri doğurmuştur. Bu konuda iki farklı yaklaşım vardır.

Birinci yaklaşım: Maliki, Şafii, Hanebli ve Caferi mezheplerinden birçok hukuçuyla Ebu Hanîfe’nin iki talebesi; Ebu Yusuf ve Muhammed’e göre; sefeh hacir sebebidir. Kişide savurganlık hali bulunuyorsa ehliyetini kısıtlamak gerekir.⁴⁷⁶ Ancak bu gruptaki fıkıh âlimlerinin de kendi içlerinde tanım farklılıkları vardır. İkinci yaklaşım: İmam A’zam Ebu Hanîfe’nin yaklaşımıdır.

Sefih olan kimse İmam Ebu Yusuf’a göre, hakim tarafından hacr olunabilir. Buradaki sefihten maksat, sefihten durumu yokken bülüğe erişip de sonradan sefihten olan kimsedir. Ama sefihten olarak baliğ olan biri yirmi beş yaşına girmediği takdirde malında tasarruftan men edilir, yani malları kendisine verilmez. İmam Ebu Yusuf’a göre hacr edilmiş olmak için hâkimin onu hacr etmesi gerekir. Yoksa bir kimse sırf sefihten olmakla hâkimin hacri olmadan hacr edilmiş olamaz. Çünkü sefihten hissedilmeyen bir şey olarak tasarruflarda aldatılmak sebebiyle sefihten istidlal olunabilir. Hâlbuki bu yolla adlanılmak gönülleri çelmek için kasten tercih edilmiş hileye ihtimali bulunduğu gibi, sefihten

⁴⁷³Yazır, Elmalılı Hamdi, *İslam Hukuku ve Fıkıh İstihlaları Kamusu*, İstanbul, Eser Neşriyat, 1997, IV, 378

⁴⁷⁴ Zeydan, Abdülkerim, *İslam Hukukuna Giriş*, (çev: Ali Şafak), Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2015, s.431-432

⁴⁷⁵Yazır, a.g.e, IV, 378-379

⁴⁷⁶ Zeydan, a.g.e 435

gereği olarak akılsızca malı zayi etmeye de ihtimali olan ve iki şey arasında mütereddid bulunan şeyin hükmü ancak kazâ ile sabit olur.⁴⁷⁷

İmam Muhammed'in görüşü ve gerekçesi: Bu zâta göre, bir sefih sırf sefahi sebebiyle yani hâkimin hacr kararı olmasa bile hacr edilmiş sayılır ve binaenaleyh sefihlikten sonraki tasarrufları sahih değildir. Hatta bu tasarrufları hâkime arz edilse hakim bunları iptale mecbur olacağı gibi sefeh durumu düzeldiğinde kendiliğinden mahcurluğu zail ve tasarrufları sahih olup, bunlar hakime arz olduğunda hakimin bunları tasdik ve imza etmesini gerektirir.⁴⁷⁸

Birinci yaklaşımın argümanları arasında zikredilen aşağıdaki madde İslam hukukunda malın korunmasına yönelik hükmü ve önemini göstermektedir.

“İsrafta bulunacağı ihtimaliyle küçüğün ehliyetinin kısıtlanması kuralla sabittir. İsrâf ihtimali sefih kişide de mevcuttur, o nedenle de ehliyeti haydi haydiye kısıtlanır.”⁴⁷⁹ Sefihin malının israf etmesi durumunu küçüğün malının israf etmesi durumuna kıyaslayarak sefihin malına bir hacr koyulması ile onun malının korunmasına yönelik birinci gruptaki bazı âlimler fetva vermişlerdir.

“Sefih malını iyi idare edemez. O nedenle de malını idare edecek, koruyacak, kendisini de gözetecek birine muhtaçtır. Böyle bir ihtiyaç ve istek ise, mümeyyiz çocuklardaki gibi, ehliyetinin kısıtlanmasıyla yerine gelir. Savurgan kişi, malını israfla günaha girer (asidir), o bakımdan da korumaya, gözetmeye değmezi denilemez. Günah, sahibini o kural tanımaz tavrı üzere bırakmak gerekir denilemez. Onu ve yararını koruyup gözetmekten kimse engel olunamaz. Nitekim kasten adam öldüren, kendini kurtarıcı delillerden ibraz hakkından mahrum edilmediği gibi. **Savurgan kişinin menfaatini gözetmek, düşünmek de evveliyatla mümkündür.**”⁴⁸⁰

“Sefih kişinin ehliyetini kısıtlama, onun topluma vereceği zararı önler. Çünkü hacirle malı korunur, başkasına yük olmaz. Devlet hazinesi onun giderlerini yüklenmez. Binaenaleyh toplumu ve devleti, onun zararlarından korumak için, tıpkı mesleğinin ehli olmayan doktoru ve bilgisiz müftüyü mesleklerini yapmaktan

⁴⁷⁷ Yazır, a.g.e, IV, 379

⁴⁷⁸ Yazır, a.g.e, IV, 380

⁴⁷⁹ Zeydan, a.g.e, 436

⁴⁸⁰ Zeydan, a.g.e, 436

yasaklama ve kısıtlamada olduğu gibi, sefihi de günlük işlerinde alıkoymak, ehliyetini kısıtlamak gerekir.”⁴⁸¹

Ömer Nasuhi Bilmen, hacr hükümlerinin teşri edilmesinin hikmetine değinerek İslam’da hacr bahsinin malın korunmasına vesile oluşunu şöyle anlatmaktadır: “İslam nazarında insanlar esasen hür olarak dünyaya gelirler, kabiliyetlerine göre her türlü meşru tasarrufata yetkili bulunurlar. Ancak bazı arızı hâllerden dolayı bu salâhiyetlerini tamamen veya kısmen kullanamazlar. Meselâ; çocuklar, matuhlar, mecnunlar, çocukluk hali gibi muvakkat ve cinnet hâlleri gibi arızı sebeplerden dolayı salahiyetleri tasarruflardan kısmen olsun mahrum bulunurlar. Bu da hem kendilerinin, hem de efradından buldukları toplumun selâmeti, refahı, faydası icaplarındandır. Bilakis kendi hareketlerinin güzelce tanzime, faaliyetlerinin semeresini, gayesinin temin ve teemmüle hakkiyle muktedir olamayan böyle kimselerin bütün tasarruflarda serbest bırakılmaları ise hem kendilerinin hem de ammenin birçok zararlarına sebep olabilir. Binaenaleyh bunların mehcur bulunmaları maslahat ve hikmet gereğidir.”⁴⁸²Buluğ çağına ulaşmamış ya da ulaşmış olsa da aklı olmayanların mallarında yaptıkları tasarruflarda büyük oranda aldanmaları olacağı aşıkardır. Onların mallarında istedikleri gibi tasarruf etmelerinin önüne geçilerek, kavli tasarruflarına engel olunarak mallarının korunmasının önüne geçilmiştir.

“Buluğ çağına yetişmiş olmakla beraber sefih olanların veya fazla borç yaparak onu bunu rahatsız edip zarar verenlerin, ölüm hastalığına tutulup da tam bir şuur ile hali geleceği düşünemeyecek bir halde bulunanların bazı tasarruflardan men ve hacr edilmeleri de yine ferdî ve sosyal fayda gereğidir. Gerçek şu ki bunların da sair mükellef insanlar gibi tasarruf hürriyetine malikiyetleri bir esastır. Fakat kendilerindeki israf ve saçıp savurma, ölçüsüz muameleler ve diğer eylemler kendilerinin bu mehcuriyetini müstelzim olmuştur. Ancak Ebu Hanîfe ile bazı fakihler, insanlardaki hür tasarrufların, hukuki ehliyetin bir esas olduğunu nazara alarak her şahsın sefehinden veya borçlu bulunmasından dolayı hacr edilmesini ve bu suretle onun medenî hukuktan kısmen olsun mahrum bırakılmasını insaniyet şerefi ile uygun olmayacağından muvafık görmemişlerdir. Fakat diğer fakihler, amme menfaatlerini daha ziyade dikkate almış, bu husustaki mehcuriyeti sosyal hayatın vazgeçilmezlerinden görmüştür. Hatta yukarıda

⁴⁸¹ Zeydan, a.g.e, 436-437

⁴⁸²Bilmen, a.g.e, V, 317-318

da işaret olunduğu üzere İmam Muhammed'e göre bir sefih, mücerret sefahatinden dolayı münhacir bulunur, velev ki hâkim tarafından hacrine karar verilmiş olmasın. Ebû Yûsuf ise sosyal hayatın zarûriyyetlerini dikkate almış, bir insanın mücerred israf ve savurganlık sayılacak hareketinden dolayı hemen hacr edilemeyeceğini söylemiştir. Çünkü israf ve savurganlık suretinde görülen bir hareketin insanların kalplerini kendine çekme, ikram ve ihsanda bulunma, idare ve yönetim maslahatı gibi bir maksada dayanmış olması da muhtemeldir. Bu cihetle sefihin veya medyunun ancak hâkim tarafından tetkik yoluyla hacr edilebileceğini kabul etmiştir. Bu yüksek müçtehidin bu konudaki içtihadı daha muvafık görülerek müftabîh olmuş, Mecelle'de de bu kabul edilmiştir. Velhâsıl; teferruattan kat'ı nazar esas itibariyle hacrin hukukî, içtimaî, iktisadî faydaları ve lüzumu zahir, bu cihetle meşruiyeti sabit ve bilcümle müçtehitlerce müsellemdir.⁴⁸³Buluğ çağına ulaşmış olsa da yine tasarruflarında israfı kaçan, malını zayi eden, kendisini ve ailesini zarara uğratan bir kimseye de bazı fakihlerin açıklamaları ile hacr koyulma içtihadı olmuş ve onların malları da bu suretle koruma altına alınmıştır.

İsraf, kişinin hem elindeki imkânları hem yaşadığı dünyanın doğal kaynaklarını zarara uğratan İslam tarafından yasaklanmış bir durumdur. İsrafın bazı hallerinde İslam ahlaki prensipler getirmiş, israf edenleri zem etmiştir. Yüce Allah “*Çünkü saçıp-savuranlar, şeytanın kardeşleri olmuşlardır; şeytan ise Rabbine karşı nankördür.*”⁴⁸⁴ayetiyle israfta bulunanların ne denli kötü bir yolda olduklarını beyan etmiştir. Yüce Allah “*Onlar, harcadıkları zaman, ne israf ederler, ne kısırlar; (harcamaları,) ikisi arasında orta bir yoldur*”⁴⁸⁵ayetiyle de israfın önüne iktisadı tavsiye ederek geçmiştir. Diğer yandan İslam, israfta ileriye giden, yaptığı eylemlerde başta kendisi olmak üzere ailesine zarar verenlerin tasarruflarına kısıtlama getirerek mallarının korunmasını sağlamıştır.

11. KUSUR MUHAYYERLİĞİ VE MALIN KORUNMASI BAHSİ

İslam hukukunda malın korunmuşluk ilkesinin bariz bir şekilde görüldüğü konulardan birisi de alış veriştir. İslam, alış veriş muamelelerinde bir takım kurallar

⁴⁸³Bilmen, a.g.e, V, 317-318

⁴⁸⁴eI-İsra 17/27

⁴⁸⁵eI-Furkan 25/67

getirerek hem satıcının hem de müşterinin hakkını korumayı hedeflemiştir. Alış veriş yapılırken tarafların birbirlerini aldatmamaları, dolandırmamaları, hile yapmamaları matlup olan işlerdir. Özellikle satılan malın kusurlu olmaması hem akdin geçerli olması için hem de müşterinin mali haklarının korunması için gerekli olan bir durumdur. İslam hukukunda mal alım satımlarında kusurlu olup akdin iptali ve ekonomik hakkın iadesi “hıyâru’l ayp” başlığı altında incelenir.

Bu hakkın meşruluğu bazı hadisler ile sabittir. Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurmuşlardır: “Müslüman müslümanın (din) kardeşidir. Bir kimse din kardeşine ayıplı bir şey satacak olsa onun kusurunu açıklamaması helal olmaz.”⁴⁸⁶ Bir gün Hz. Muhammed (s.a.v.) buğday satan birisinin yanından geçerken elini buğday çuvalına sokar, orada bir ıslaklık görür. Akabinde Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurur: Bizi aldatan bizden değildir.”⁴⁸⁷ Görüldüğü Hz. Peygamber (s.a.v.) alım satımlarda malın herhangi ayıplardan beri olmasını, aldatmaya götürecekt kusurların satış akdi esnasında müşteriye bildirilmesi gerektiğini, bunun aksinin ise helal olmadığını belirtmiştir.

Hıyaru’l aybın tanımı: İki taraftan birinin akdin konusunu oluşturan bedellerin herhangi birinde, özellikle satın alan kişinin satın almış olduğu malda kıymet düşürücü ve akitten beklenen haklı maksada mani olan bir ayıbın olduğunu anlaması üzerine alış verişi feshetme hakkına malik olmasıdır. Kısa hıyarul ayıp için ehli tarafından kusur sayılan ve o mala rağbeti engelleyen her şeydir.⁴⁸⁸ Mesela bir kimse bir kitap satın alsa ancak almış olduğu bu kitabın birkaç cildinin eksik olduğunu görse muhayyer olur. İsterse akdi fesheder kitap için verdiği ücreti geri alır, isterse de akde razı olur mala sahip olur.⁴⁸⁹

Müşterinin hıyaru’l ayıp ile hakkını geri alabilmesi için öngörülen sekiz temel şart vardır. Bu şartları şöyle sıralayabiliriz:

1. Müşteri malı satın alırken o sırada maldaki kusuru görmüş olmamalıdır.

⁴⁸⁶ Heysemi, a.g.e., IV, 80

⁴⁸⁷ Tirmizi, Buyu’, 72

⁴⁸⁸ Mevsili, *el-İhtiyar li talili muhtar*, Darul Erkam, 2015, II, 18

⁴⁸⁹ Çeker, Orhan, *İslam Hukukunda Akitler*, Tekin Kitapevi, 1980, 68

2. Malı aldıktan sonra maldaki ayıbı kabul ettiğine dair bir davranış sergilemiş olmamalıdır.⁴⁹⁰
3. Satıcı malı satarken müşteriye kusur beraatı şart koşmuş olmamalıdır.⁴⁹¹
4. Kusur eski olmalıdır. Yani akit yapılırken ya da yapılmazdan evvel malda o kusur olmuş olmalıdır.
5. Maldaki kusurun meşakkatsiz giderilmesi mümkün olmamalıdır.
6. Maldaki ayıp, kusur açık ve seçik olmalıdır.
7. Akit fesih edilmeden önce ondaki ayıp zail olmuş olmamalıdır.⁴⁹²
8. Ayıp yaratılış gereği olmamalıdır. Çünkü yaratılış gereği olan kusur bu hakkı doğurmaz.⁴⁹³

Yukarıdaki mezkûr şartlar tahakkuk ettiği zaman müşteri için ayıp hakkı doğar ve iki şeyden birini seçebilir. Bunlardan birincisi müşteri ya akdi geçerli sayacaktır ve bunun sonucunda da satıcıya malın bedelini eksiksiz olarak verecektir. Eğer malın semenini eksiksiz olarak vermezse bu sefer satıcının mali hakkı çiğnenmiş ve ona zulmedilmiş olunur.⁴⁹⁴ Ya da müşteri akdi feshedecek ve satıcıya bir değer vermiş ise bunu geri alacak; eğer ödememiş ise herhangi bir semen ödemediği malı sahibine geri iade edecektir.⁴⁹⁵ Müşterinin satıştan sonra kusuru öğrenmesi sonucunda hem malı elinde tutup hem de aradaki farkı satıcıdan talep etme hakkı yoktur.⁴⁹⁶ Sadece Ahmed bin Hanbel bu konuda farklı bir içtihat da bulunmuştur. Ahmed bin Hanbel müşterinin satıcıdan malın değerini düşüren ayıp kadar indirim yaptırılabilceğini söylemiştir. Diğer mezhepler ise bu olaya eski akdi feshedip yeni bir akit yapılmasıdır şekilde yorumlamışlardır.⁴⁹⁷

Müşteri bazı durumlarda ayıp hakkını kullanamaz. Peki bu durumda ayıplı olarak almış olduğu maldaki zararı nasıl karşılanacaktır? Bu konu ile ilgili bazı detayları

⁴⁹⁰ Hassan, Hüseyin Hamid, *el-Medhâl li Dirasetil Fıkhil İslami*, Kahire, 1978, 474

⁴⁹¹ Kâsânî, a.g.e., V, 276

⁴⁹² Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletüh*, Darü'l-Fikri'l-Muasır, 1994, V, 456

⁴⁹³ Yazır, Elmalılı Hamdi, *İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu*, 1997, II, 265

⁴⁹⁴ İbnü'l-Hümmam, a.g.e., V, 151

⁴⁹⁵ Kâsânî, a.g.e., V, 284

⁴⁹⁶ Mevsili, a.g.e., II, 19

⁴⁹⁷ Mevsili, a.g.e., II, 19

serdetmemiz hıyarul ayıp ile hem satıcının hem de müşterinin mal üzerindeki haklarının korunmuşluk ilkesini görmüş olalım.

Müşteri yukarıda sayılan sekiz şartın oluşmasının akabinde hıyarul ayıp hakkına sahip olur ve malı isterse geri iade ederek mala mukabil vermiş olduğu semeni, değeri geri alabilir. Ancak bazı durumlar var ki onlar gerçekleştiği zaman müşterinin ayıp hakkı düşer. Bununla beraber görmüş olduğu zarar bazı hükümler ile giderilir.

Müşterinin yanında malda başka bir ayıp zuhur etti ise ya da mala bir ilave yapıldıysa önceki şekliyle malı satıcıya iade edemeyecektir. Bu durumda müşteri satıcıdan ayıp kadar bir değeri geri alabilecektir. Mal kendisinin olacak, ayıp kadar aldığı bedel ile de zararı defedilmiş olacaktır. Satıcı kusurun değerini vermiyorum diyemez.⁴⁹⁸ Bunu bir örnek ile açıklayalım. Müşteri iki ciltlik bir kitap alsın ve ciltlerden biri kullanılmayacak hale gelse artık bu kitap hiçbir şekilde satıcıya iade edilemeyecektir. Ancak diğer ciltte bir kusur olduğu anlaşılrsa bu durumda müşterinin mali hakkını korumak için diğer ciltteki kusur değerini satıcıdan talep edebilecektir. Yine bunun gibi diğer ciltteki kusuru öğrenmeden kendisi öbür cildi bir başka şekle soksa ya da ikiye bölük iki farklı cilt yapsa mala ayrılmaz bir ek yaptığından kitapları satıcıya veremeyecek ancak diğer ciltteki kusurdan dolayı noksan olan değeri satıcıdan isteyebilecektir.⁴⁹⁹ Kitaplarımızda mezkur olan şu örnek de satıcının zarar görmeyip mali haklarının korunduğuna bir örnektir. Hayvan satıcısı olan bir kimsenin hayvanında kadim olan bir hastalığı müşterinin elinde iken anlaşılrsa ancak müşterinin yanında hayvanın ayağı kırılrsa bu durumda mal müşteride kalır. Müşteri ayıbın malda getirdiği değer düşüklüğünü tazmin ettirir. Mal ise tekrar satıcıya verilmez. Zira malın tekrar satıcıya verilmiş olması satıcıya iki kere ayıplanmış bir malın iadesi demek olur ki bu durumda satıcı zarar görmüş olur.⁵⁰⁰

İslam hukukunda ayıplı bir malı ayıbını söylemeden satmak haram kılınmıştır. İslam hukukunda alış verişlerde mutlaklık satılan malın her türlü kusurlardan uzak bir şekilde satılması anlamına gelir. Bundan dolayıdır ki bir malın her türlü kusurdan arınmış olması akitte açıkça şart kılınmış gibidir.⁵⁰¹ Bunun içindir ki –yani satılan bir malın kusurlardan beri olduğu- kusurlu bir malın kusuru söylenmeden satılması İslam

⁴⁹⁸ İbn Kudame, a.g.e., IV, 114

⁴⁹⁹ Çeker, a.g.e., 69

⁵⁰⁰ Kâsânî, a.g.e., V, 283

⁵⁰¹ Yazır, a.g.e., II, 264

tarafından yasaklanmıştır. Bu sebeple bir satıcı ayıplı bir malını satışa sunduğu zamanda malındaki ayıbı müşteriye söylemesi lazımdır. “Malımda şöyle şöyle eksiklikler var.”, “Malımın şu tarz kusurları var, ona göre al.” demeyi göz ardı etmemelidir. Aynı şekilde malı satan alan kimse mala mukabil verecek olan semenin bir kusuru var ise semenin kusurunu satıcıya bildirmeli, muhatabını aldatacak söylem ve eylemlerden kaçınmalıdır.

İslam hukukun “Kitabu’l Bey” bahislerinde anlatılan hıyaru’l ayıp bahsinin yukarıda anlatılan ilgili hükümleri bir taraftan kişileri kusurlu mal satmak nehyederken diğer taraftan başta müşteri olmak üzere satıcının da mali haklarını koruma altına almış olmaktadır.

12. İTLAF VE MALIN KORUNMASI BAHSİ

İslam, malın korunmasına önem vermiş ve mala zarar verecek, onu kullanımdan düşürecek, değerini kaybettirecek, kullanım menfaatinin dışına itecek her türlü muameleyi yasaklamıştır. Bu muamelelerin biri de malın itlaf (telef) edilmesi gerekir. İtlafın kelime anlamı yok etmek, bozmak, tahrif etmek, tüketmek gibi anlamlara gelir.⁵⁰² Terim olarak itlaf ise “ Bir şeyi normalde kendisinden beklenen faydanın dışına çıkartarak ondan istifade edilemez hale getirmektir.”⁵⁰³ İtlaf bir malın kısmen ya da tamamen yok edilmesi durumunu ifade eder. İslam mülkiyet hakkının korunmasını temin eden hükümler getirmiştir. Zira malın korunması İslam’ın korunmasını hedeflediği beş temel öğeden birisidir. Bir başkasının malına dolaylı ya da doğrudan olarak verilen zararlar hukuka aykırılık durumu söz konusu da olduğu zaman tazmin yükünü getirecektir. Bu yükümlülüğün temel sebeplerinden birisi de itlaftır.

İtlaf mala karşı işlenen bir suç bir cinayettir ve gaspta olduğu gibi tazmini gerektirir.⁵⁰⁴ Telef konusunu işlerken dikkat edilmesi gereken bazı esaslar vardır. Bu esaslar çerçevesinde mülkiyetin korunmuşluk ilkesini göreceğiz. İslam hukukunda itlafın tazmini gerektiren bir suç olarak değerlendirilebilmesi için şu üç şartın tahakkuk etmesi gerekir:

1. Doğrudan ya da dolaylı olarak bir fiilin olması

⁵⁰² İbn Manzur, Ebul Fadl Muhammed bin Mükerrrem, *Lisanul Arab*, Darul Kütübil İlmiyye, Beyrut, 1994, IX, 18

⁵⁰³ Kâsânî, a.g.e., VII, 164

⁵⁰⁴ Zühaylî, a.g.e., VII, 343

2. İşlenen bu fiilin hukuka mugayir olması
3. İşlenen fiilin tazmini gerektirecek zararlı bir sonuç ortaya çıkarması.

Buna göre herhangi bir kasıt ile ya da kasıt olmadan itlafın meydana gelen zararlar tazmin edilir. Zira burada mala karşı işlenen bir tecavüz vardır. Yine itlafı yapan kimsenin buluş çağına ulaşmış olması ya da olması da itlafın tazmini gerektirmesinde önemli değildir. Her iki durumda da itlafın sonucunda mal hukuka aykırı bir şekilde zarar görmüş ise tazmin ettirilmesi gerekir.⁵⁰⁵ Fakihlerin cumhuruna göre itlaf eden kimse deli, mecnun, mümeyyiz ya da gayr-i mümeyyiz olsun fark etmez her durumda malı tazmin eder derler. Ancak Maliki mezhebi burada mümeyyiz olan küçük ile olmayan arasında bir fark olduğunu söyler. Onlara göre mümeyyiz olmayan bir kimse aynı bir hayvanın can ve malı telef ettiğinde nasıl ki tazmin etmiyorsa o da etmez derler. Deliyi de bu hükme tabi kılarlar.⁵⁰⁶

İtlafı İslam bilginleri doğrudan itlaf ve dolaylı itlaf olmak üzere iki kısımda incelemişlerdir. İtlafın bu iki çeşit üzerinde incelenmesinin sebebi hukuka aykırı olarak gerçekleşen fiil ile zarar arasında kurulan alakanın kuvvetidir. İtlaf zararın oluşmasında araya herhangi bir başka fiil girmeyip sadece bir fiil ile gerçekleşiyor ise buna doğrudan (mübaşeretin) itlaf denilir. Mecelle'nin 887. maddesinde doğrudan itlaf şöyle tanımlanır: “ *Doğrudan itlaf bir şeyi bizzat telef etmek demek olup bunu yapan kimseye fail-i mübaşir denir.*”. Mesela bir kimsenin arabasının camına taş atarak camı kırmak, kitabını çekerek sayfalarını kopartmak, kalemini alarak kırmak bunlar doğrudan itlaf olarak değerlendirilir. İtlafın diğer bir kısmı ise dolaylı itlafıdır. Bu da zararın meydana gelmesinde araya başka bir eylemin girmesi ile telefin tahakkuk etmesidir. Mecelle'nin 888. maddesinde dolaylı itlaf “ *Bir şeyin telefine sebep olmaktır.*” diye tanımlanır. İtlafın bu iki kısmında da İslam bilginleri tazminin ödenmesinin gerekli olmasında bir fark görmemişlerdir.⁵⁰⁷ Sebep olunan itlaf türlerinde İslam bilginleri şu örnekleri eserlerinde zikretmişlerdir. Bir kimse başkasının dükkanının kapısını açık bırakması sonucunda hırsız gelip buradan bir eşya çalsa Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre eşyanın çalınmasına dolaylı olarak etki eden kişi aslında tazmin etmekle sorumlu tutulmaz. Zira bu eylem ne doğrudan ne de dolaylı olarak eşyanın çalınmasına sebep teşkil etmez. Bu

⁵⁰⁵ Zeylai, a.g.e VI, 139

⁵⁰⁶ Haskefi, a.g.e., V, 378

⁵⁰⁷ Kasani, a.g.e., VII, 164

eylemi dorudan yapan kişi hırsızdır. Binaenaleyh kapının açık bırakılmış olması tek başına mutlak bir sebep olarak değerlendirilemez.⁵⁰⁸ Maliki ve Hanbeliler ise müsebbib olan kimsenin çalınan malı tazmin etmesi gerektiğini, zira malın telef olmasına sebep olduğunu söylemektedirler.⁵⁰⁹ Bu misalden ve kitaplarda mezkur diğer misallerden (bir hırsıza soyacağı evin gösterilmesi, yalancı şahitlik ile mal kazanılmasına imkan verilmesi gibi) tazminin ve sorumluluk türünün belirlenmesi konusu gündeme gelir. İslam bilginleri mübaşeretle itlafta tazmin ve sorumluluğun oluşması için eylemi gerçekleştiren kimsenin kusurlu olup olmamasına bakmamışlardır. Dolaylı itlafta ise suçu işleyen kimsenin kusurlu olması gerektiğini vurgulamışlardır.

İtlaf sonucunda tazmin ile malın korunmuşluk ilkesinin ortaya çıkması için bazı şartların olması gerekir.⁵¹⁰ Bu şartlardan birincisi gasp konusunda da geçtiği üzere itlafa söz konusu olan şeyin mal olması gerekir. Örfte ve şeriatta mal olarak değerlendirilmeyen bir şeyin telef edilmesi sonucunda tazmin yükümlülüğü doğmaz.⁵¹¹ Bu sebeple leş birisi tarafından parçalansa ya da çöpe atılsa, kan dökülse ya da toprağa gömülse, necis gübre çöplüğe atılsa bu eylemleri gerçekleştiren kişiler mübaşeretle itlafta bulunmuş olsalar da herhangi bir şeyi tazmin etmekle yükümlü değillerdir.⁵¹² Zira bunlar mal değildir.

İtlafa mahal olan malın mütekavvim olması gerekir. Mütekavvim mal ise İslam tarafından kullanılmasına izin verilmiş mal demektir. Gasp konusunda geçtiği üzere şarap, domuz eti gibi mallar müslümanlar arasında mütekavvim mal olarak değerlendirilmez. Bu sebeple birisi bir müslümanın böyle olan bir malını itlaf etse tazmin etmekle sorumlu tutulmaz.⁵¹³ Bu itlafın bir müslüman tarafından ya da gayr-i Müslim tarafından olmasının da bir farkı yoktur. Ancak domuz eti ya da şarap gibi İslam'ın yasakladığı mallar gayr-i Müslimlerin ellerinde iken bir başkası tarafından itlaf edilecek olursa bu mallar tazmin edilir. Zira bu mallar her ne kadar İslam'da mütekavvim mal olarak değerlendirilmese de gayr-i Müslimlerin ellerinde mal olarak değerlendirilir. Binaenaleyh gayr-i Müslimlerin ellerindeki domuz eti ya da şarap

⁵⁰⁸ Kâsânî, a.g.e., VII, 166

⁵⁰⁹ İbn Kudame, a.g.e., V, 282

⁵¹⁰ Ali Haydar Efendi, *Düererü'l-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam*, Riyad, Daru Aleml Kütüb, 2003, II, 268

⁵¹¹ Zühaylî, a.g.e., VII, 356

⁵¹² Serahsi, a.g.e., XI, 54

⁵¹³ Meydani, a.g.e., II, 190

müslüman ya da gayr-i Müslim tarafından telef edilecek olsa tazmin etmekle yükümlüdürler.⁵¹⁴ Şafi ve Hanbeli mezhebinde ise gayri Müslimlerin ellerinde bu mallar mütekavvim sayılmaz. Bu yüzden itlaf edilse tazmin gerekmez.⁵¹⁵

İtlaftan dolayı tazminin gerekli olması için gerekli olan bir diğer şart ise zararın bulunmasıdır. Bir kimse aldığı bir şeyi eski hali üzere geri iade ederse her ne kadar sahibinden bunu alması günah olsa da malı olduğu hal üzere teslim ettiği için herhangi bir tazmin ile yükümlü tutulmaz.⁵¹⁶ İtlaftaki tazmin için gerekli olan bu zarar maddi bir zarar olmalıdır. Zira itlaf ile tazmin yükümlülüğünün doğması için kişinin elindeki malın mevcudiyetinden azalması gerekir. Bu sebeple herhangi bir menfaat kaybı yaşatacak itlaf sonucunda kişi tazmin ile sorumlu tutulmayacaktır. Bu Hanefilere göredir.⁵¹⁷ Diğer mezhepler menfaatinde tazmin edilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Konuyu bir örnek ile açıklayalım. Birisi bir başkasının iş yerini yaksa burada doğrudan bir itlaf olduğu için yapmış olduğu eylemin karşılığı olan tazmini ödemesi gerekir. Ancak dükkan sahibi yeni bir dükkan açıncaya kadar geçen süre içinde kaybetmiş olduğu değeri dükkanını itlaf eden kişiden tazmin ettiremez. Zira burada oluşan zarar maddi değil manevidir. Manevi olanların ise değeri kesin tespit edilemez.

İtlaftan kişilerin sorumlu tutulabilmesi için gerekli olan bir diğer şart ise ehliyettir. Bu sebeple bir hayvanın başka bir hayvana zarar vermesi ya da başkasının malında kusur meydana getirmesi ile doğan itlaftan herhangi bir tazmin sorumluluğu gerekmez.⁵¹⁸

İtlaf sonucunda tazminin gerekli olması için ön görülen bir şart da tazminatın gerekli oluşunda bir faydanın olmasıdır ki mal sahibinin zararı giderilsin ve hakkı kendisine teslim edilsin. Tazminatın ödenmesinde bir yarar yok ise bu durumda itlaf sonucunda tazmin ile sorumlu tutulması gerekmez. Buna göre savaş anında düşmanın malını itlaf eden bir müslüman bu eyleminden dolayı tazmin ile yükümlü tutulmaz.

⁵¹⁴ Kâsânî, a.g.e, VII, 168

⁵¹⁵ İbn Kudame, a.g.e., V, 283

⁵¹⁶ Zuhayli, a.g.e., VII, 358

⁵¹⁷ Kasani, a.g.e, VII, 171

⁵¹⁸ Kasani, a.g.e., VII, 172

Aynı şekilde darul harpte bir harbinin eşyasını telef eden bir kimse de yapmış olduğu bu eylem ile tazminle sorumlu tutulmaz.⁵¹⁹

İslam mülkiyetin korunmasına yönelik getirdiği hükümler herkesin malını koruma altına almıştır. Bireylerin “ Ben bilmiyordum.” ya da “Benim bir kastım yoktu.” gibi ifadelerine dayanarak onları tazminden uzak tutmamıştır. Bu konuyu en bariz bir şekilde itlaf bahsinde görüyoruz. Bir kimse malın bir başkasına ait olduğunu bilmeden o malı telef etse tazmin sorumluluğunda kurtulmaz. Zira itlaftan neşet eden tazmin yükümlülüğü için bilmek ya da bilmemek şart değildir. Aynı şekilde itlafta tazmin için malın bir başkasına ait olduğunu bilmek tazmini vacip kılmaz. Önemli olan maddi bir zarar ve kaybın meydana gelmesidir. Ancak telef etme olayında kişinin kastı ve bilgisi var ise bu durumda hem tazmin ile yükümlü tutulur hem de uhrevi mesuliyet altına girer.⁵²⁰

Aynı şekilde itlafın zaruretten kaynaklanmış olması kişiden tazmin yükümlülüğünü kaldırmaz. Bir mala zarar vermeye mecbur bırakılmak o mal üzerindeki sahibinin hakkını iskat etmez. Bu sebeple açlık ya da ikrah gibi herhangi bir zaruret sebebi ile bir başkasının eşyasını itlaf eden birey daha sonra verdiği zararı tazmin etmek ile sorumludur. Yine bir başkasının malını kendi malı zannederek telef edecek olsa sonra anlaşırsa ki o mal başkasınındır vermiş olduğu zararı tazmin edecektir.⁵²¹

İtlafın sonucunda tazminin gerekli olmasında en önemli şart hukuka aykırılık ilkesinin yani teaddi ile fiilin meydana gelmesi gerekir. Teaddi, sınırı aşmak, verilen hakkı geçmek, İslam’ın izin verdiği ölçünün dışına çıkmak demektir. Bu sebeple bir kimse hakimnin izni olmadan yol ortasına bir kuyu açsa ve buradan geçen bir hayvan kuyuya düşüp ölse ya da bir yeri kırılırsa kuyuyu açan kimse tüm zararları tazmin eder. Zira yapmış olduğu eylem hukuka aykırıdır. Ya da rüzgarlı bir günde ateş yakan bir kimsenin bu ateşi bir başkasının malına sıçrayıp zarar verse burada da teaddi olduğu için zararı tazmin edecektir.⁵²²

Ancak bir kimsenin kendi mülkiyetinde itlafta bulunması tazmin sebebini doğurmaz. Mesela kendi elbisesini yırtan, kendi evinin camını kıran bir kimse itlaf

⁵¹⁹ Remli, Şihabeddün Ahmed bin Hamza, *Nihayetül Muhtac*, Darul Kütübül İlmiyye, Beyrut, 2008, IV, 113

⁵²⁰ Serahsi, a.g.e, V, 241

⁵²¹ Zuhayli, a.g.e., VII, 362

⁵²² Zuhayli, a.g.e, VII, 363

sebebi ile tazminle yükümlü tutulmaz. Ya da yangın gibi bir afet sonucunda yangının önünün kesilmesi için kendi evinin yıkılmasına izin veren bir kimse evini yıkan kimseden tazminde bulunmasını isteyemez.

İtlafta tazmini gerektiren en önemli unsurlardan birisi de illet birliğidir. İlet birliğinin olması itlafı kimin yaptığını ve kimin sorumlu olduğunu dolayısı ile kimin tazminle yükümlü olduğunu belirten önemli bir husustur. Bu sebeple hukuka aykırı bir şekilde yolda kuyu kazan birinin kazmış olduğu kuyuya bir başkasını bilerek bir hayvanı itekleyip düşürse hayvanın değerini tazmin edecek olan kimse hukuka aykırı olarak kuyu atan değil bilakis hayvanı o kuyuya atan kimse olacaktır.

Diğer taraftan bazı durumlarda illet bağı kopar ve tazmin sorumluluğu kişiden düşer. Gemi ile yolculuk yapan kimseler fırtınaya yakalanıp savrulmaları sonucunda gemileri limana çarpıp zarar verse limandaki zararı tazmin ile sorumlu olmazlar. Zira itlafı doğuran sebep ortadan kalkmıştır.

İslam hukukunda itlaf sonucunda meydana gelen zararlar şu şekilde tazmin edilir:

- a) İtlaf edilen şey benzeri bulunabilen misli bir mal ise mislisi ile tazmin edilir. Mesela kalemi kıran bir kimse piyasada aynı özelliklere ve aynı markaya ait bir kalemi bulabiliyor ise onu alarak sahibine tazmin etmesi gerekir.⁵²³
- b) Eğer itlaf edilen şey piyasada misli bulunmayan kıyemi bir mal ise o zaman itlaf edildiği günkü değerini sahibine vermesi gerekir.⁵²⁴

İslam hukukunda itlaf bölümünde yukarıda anlatılan durumlar İslam'ın korunmasını zaruri gördüğü mülkiyet hakkının korunma ilkesine en güzel şekilde ayna tutan bir bölümdür. Malın birileri tarafından itlafında gerekli görülen tazminler hem mal sahibinin hakkını korumuş hem de mala karşı bireylerin haddi aşmalarına mani olmuştur.

⁵²³ İbn Kudame, a.g.e., V, 293

⁵²⁴ Kâsânî, a.g.e., VII, 172

13. YETİM VE MALIN KORUNMASI

Yetim kelimesinin ihtiva ettiği anlam Arapça'da "el-yütm" kelimesinde vardır. El-yütm kelimesi ise Arapça'da tek başına kalmak, yalnız kalmak, infirad gibi anlamlara gelir. Herhangi bir varlık tek başına kaldığı zaman bu kelime kullanılır. El-yütm kelimesi insan için kullanıldığı zaman babası olmayan çocuk anlamını belirtir.⁵²⁵ Yetimin terim anlamı ise bülüğ çağına ulaşmadan babalarını kaybeden çocuklar şeklinde ifade edilir.⁵²⁶

İslam'ın temel kaynağı olan Kuran'ı Kerim inzal edilmeye başlandığı anlardan itibaren yetim kavramı ve malının korunması konusunda durmuştur. "*Rabbin, bir yetim olduğunu bilip de seni barındırmadı mı?... O halde yetime ge-lince, ona sakın kahretme*"⁵²⁷ ayeti ile Hz. Muhammed'e yetim olduğu hatırlatılmış ve dolayısı ile yetimlere iyi muamelede bulunulmasının gerekli olduğu ifade edilmiştir. "*Siz yetime iyilik etmezsiniz*"⁵²⁸ ayeti ile de yetime yardım etmemenin, onları muhtaç halleri ile baş başa bırakmanın yanlışlığı belirtilmiştir. "*Biz insanoğlu için iki göz, bir dil ve iki dudak vermedik mi? Biz ona eğri ve doğru iki yolu da göstermedik mi? Ama o, zor geçidi aşmaya girişmedi. O zor geçidin ne olduğunu sen bilir misin? O geçit bir köle ve esir âzad etmek, yahut açlık gününde 147yakını olan bir yetimi, yahut toprağa serilmiş bir yoksulu doyurmaktır.*"⁵²⁹ ayeti ile de yetimlere yardım etmenin insanı kendisini bekleyen zor geçidi geçmesinde yardım edecek en önemli durumlardan birisi olduğu tasrih edilmiştir.

Kuran'ı Kerim yetime yardım edilmesi konusunda pek çok ayeti barındırdığı gibi yetimin malının korunması, yetim malına önem verilip artırılması için gerekli çalışmaların yapılması ve belirli bir kural ve sistem içinde harcanması konusunda da hükümler va'z etmiştir.

"Yetimleri, nikâha erişecekleri çağa kadar deneyin; şayet kendilerinde bir (rüşt) olgunlaşma gördünüz mü, hemen onlara mallarını verin. Büyüyecekler diye israf ile çarçabuk yemeyin. Zengin olan iffetli olmaya çalışsın, yoksul olan da artık maruf (ih-

⁵²⁵ Râzî, Muhammed, *Muhtârü's-Sihâh*, Beyrut, 1995, I, 745

⁵²⁶ İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemalüddin Muhammed b.Mükerrem (ö.711/1369), *Lisânü'l- 'Arab*, Dâru Sâdir, Beyrut, 1.B., 1998, XXXIV, 134

⁵²⁷ ed-Duhâ 93/6-9

⁵²⁸el- Fecr 89/17

⁵²⁹ el-Beled 90/8-16

tiyaca ve örfe uygun) bir şekilde yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman, onlara karşı şahid bulundurun. Hesap görücü olarak Allah yeter.”⁵³⁰ ayetinde Yüce Allah yetimler olgunluk çağına ulaşan kadar onların mallarına karşı iyi davranılması gerektiğini, israftan sakınılıp kendileri rüşt çağına ulaştıklarında mallarının teslim edilmesinin lazım olduğunu beyan etmiştir. Aynı zamanda ayetin sonunda yetime malı teslim edilirken birer şahit tutulmasının beyan edilmesi ile de sorumluluktan ve ileride doğacak bir nizadan kurtulmanın da yolu gösterilmiştir.

“Yetimlere mallarını verin ve murdar olanla temiz olanı değiştirmeyin. Onların mallarını mallarınıza katarak yemeyin. Çünkü bu, büyük bir suçtur.”⁵³¹ Ayetin nüzul sebebi olarak yaşanan olay da yetim malının korunmamsın elzem oluşunu beyan etmektedir. Olay şudur: Bu ayet Gatafanlı bir adam hakkında indirilmiştir. Bu kişinin yanında çokça malı bulunan ve kardeşinin oğlu olan yetim bir çocuk vardı. Bu çocuk bulûğ yaşına ulaşınca malını istedi ancak amcası malı o çocuğa vermek istemedi. Hz. Muhammed (s.a.)'in yanına gidip davalastılar. Bunun üzerine bu ayet nazil oldu. Çocuğun amcası bu ayeti duyunca, "Allah ve Peygamberine itaat ettik, biz pek büyük günahattan Allah'a sığınırız" dedi ve çocuğa malını verdi. Hz. Muhammed de (s.a.) şöyle buyurdu: "İşte her kim nefsinin cimriliğinden korunur ise ve bu şekilde cimriliğinden vazgeçip yaptığından dönerse o güzel yurduna yerleşir." Delikanlı malını alınca Allah yolunda o malını infak etti. Hz. Muhammed (s.a.) de şöyle buyurdu: "Ecir sabit oldu, günah kaldı." Ey Allah'ın Resulü, dediler, ecrin sabit olduğunun ne anlama geldiğini bildik. O Allah yolunda infak ettiği halde günah nasıl olur da olduğu gibi kalır? Rasülüllah (s.a.) şöyle buyurdu: "Delikanlı için ecir sabit oldu, babası aleyhine ise günah kaldı."⁵³²

Yetimin malına el uzatmak, ona zulmetmek İslam tarafından büyük bir günah sayılmış ve yetim malını uhrevi cezası da belirtilmiştir. *Gerçekten, yetimlerin mallarını zulmederek yiyenler, karınlarına ancak ateş dol-durmuş olurlar. Onlar, çılgın bir ateşe gireceklerdir.*⁵³³

Hz. Muhammed (s.a.v.) yetim malına dikkat edilmesinin gerekli olduğuna her zaman vurgu yapmıştır. Yetimin hakkının zayi edilmesini yasaklamış ve ümmetini de

⁵³⁰ en- Nisâ 4/6

⁵³¹ en- Nisâ 4/2

⁵³² Vahidî, Esbâbu'n-Nüzul, Daru'l Hadis, Beyrut, 2014, 81.

⁵³³ en-Nisâ 4/10

sakındırmıştır. "... Ebû Hüreyre (r.a)'den rivayet edildiğine göre Hz. Muhammed (s.a.s) şöyle buyurdu: «Allah'ım! (Sen şâhid ol) Ben şu iki zayıfın hakkının zayi edilmesinden (insanları) şiddetle sakındırırım: Yetim ve kadın.»⁵³⁴

Hz. Peygamber: “Müslüman cemiyetindeki en hayırlı ev, kendisine iyilik yapılan yetimin olduğu evdir ve müslüman cemiyetindeki evlerin en şerlisi ve kötüsü kendisine kötülük edilen bir yetimin bulunduğu evdir.”⁵³⁵ buyurarak yetimlerin her konuda iyilik görüp kötülüklerden uzak durulmasına işaret etmiştir. Kötülük sadece yetime manevi yönde yapılan İslam'ın yasakladığı davranış değildir. Yetime kötülük başta manevi yönden olmak üzere malını haksızca ele geçirmek, malını kendi menfaatleri uğrunda harcamak, heder etmek gibi maddi yönden de olabilir. Hz. Muhammed (s.a.v.) yetim hakkında maddi ya da manevi her türlü kötülüğün yapıldığı yeri kötü olarak niteleyerek bu hususa işaret etmiştir.

Bir adam Hz. Muhammed'e (s.a.v) gelerek bir yetimi himaye ettiğini ancak kendisine ne de ona bakacak bir şeye malik olmadığını beyan etti. Bu durum karşın Hz. Muhammed (s.a.v.) ona “Yetimin malından ye fakat israf etme, saçıp savurma ve kendi üzerine de geçirme” buyurdu.⁵³⁶ Hadis yetimin vasiliğini yapan fakir kimsenin yetimi geçindirmek amacıyla kendisine yetecek miktarda alabileceğini, bundan fazlasının ise yasak oluşunu beyan ederek yetim malının korunmuşluk esasını vurgulamıştır.

Yetimin malı üzerinde ya velisi ya da vasisi tasarruflarda bulunabilir. Ancak bu kimselerin yapmış oldukları tasarruflarının muhtevaları yetimin malının korunması ile yakından ilgilidir. İslam fıkhı geleneğine baktığımız zaman yetim malı üzerinde yapılan tasarrufların geçerli olması ya da olmaması yetime fayda sağlayıp sağlamaması konusu etrafında şekillenmektedir.

13.1. YETİME FAYDA VEREN TASARRUFLAR

“Bir de yetimin malına... En güzel olandan başka bir suretle yaklaşmayın.”⁵³⁷ ayeti mucibince fakihler yetim malında veli ya da vasinin yapacağı tasarrufların yetime fayda sağlayıp zarar getirmemesi gerektiğinin vacip olduğunu söylemişlerdir. Ayette

⁵³⁴ İbn Mâce, Edeb, 3678

⁵³⁵ İbn Mâce, Edeb, 3679

⁵³⁶ Ebû Dâvûd, Vesâyâ, 2872; Nesâî, Vesâyâ, 3668; İbn Mâce, Vesâyâ, 2718

⁵³⁷ el-En'âm 6/152

geçen yetim malına en güzel şekilde yaklaşılması ifadesi ile yetimin lehine olacak tarzda rayiç kıymet gözetilerek yapılacak satış veya kira akdi gibi tasarrufları ifade eder.⁵³⁸ Bu sebeple İslam bilginleri yetimin gayr-i menkulünün satışı, kiraya verilmesi, malını vadeli olarak değeri ya da üstünde satılması yetime fayda sağlayacağı için caiz görülmüştür.⁵³⁹ Şafiler yetim malında veli ya da vasinin maslahat gereğince çalıştırma yapmasının vacip olduğunu söylerler. Yetimin malını telef edecek her türlü işlemlerden uzak durulmasının gerekli olduğunu vurgular. Zira yetimin malından nafakası ve zekatı verileceği için malının eksilmemesi gerekir. Bu konuda Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “*Bir kimse yetime velayet yolu ile bakar ve yetimin de bir malı bulunursa yetim adına malı ile ticaret yapsın, sadaka (zekat) onu yiyip bitirsin diye olduğu hal üzere bırakmasın.*”⁵⁴⁰

Yine bu bağlamda yetimin herhangi bir malı olmamak şartı ile Hanefi mezhebine göre yetimin akarı misli ya da daha üstün bir ekonomik değerde satılması da caizdir. Zira bunda yetim için bir maslahat ve fayda vardır. Bu akarın herhangi bir zaruret olmaksızın satılması ise caiz değildir. Mesela yetimin bir borcu olup bu borca mukabil herhangi bir ödeme imkanı olmasa elinde olan akar misli ya da değeri üstünden satılıp ödenmesi bu zaruret haline bir misaldir.⁵⁴¹ Şafiler ise yetimin gayr-i menkulünün satılmasında bazı şartlar olmadıkça caiz olmayacağını söylemişlerdir. Bu şartlardan bir tanesi zikrederek yetimin malının korunma ilkesine bakalım. Birinci şart olarak; yetimin ihtiyaçları akarın gelirleri tarafından karşılanamayıp borç verecek herhangi bir kimse de olmaz, aynı zamanda akar harap olma haline gelirse o zaman veli ya da vasi akarı satabilir.⁵⁴²

Bazı durumlar vaki olur ki yetimin malı peşin olarak değil de vadeli olarak satılması maslahat daha münasip olur. Mesela soygun ya da buna benzer korku hallerinde veresiye satım ile hem mal korunmuş hem de değerinin altında satılmamış olur. Bu gibi durumlarda Hanefi ve Şafi mezhebinde vadenin çok uzun olmaması şartı ile yetimin malının vadeli atılması caiz görülmüştür.⁵⁴³

⁵³⁸ Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İmihali*, Erkam yayınları, 2014, 542

⁵³⁹ Kâsâni, a.g.e., V, 153-155

⁵⁴⁰ Şirâzî, a.g.e., II, 126-130

⁵⁴¹ Zuhaylî, a.g.e., X, 77

⁵⁴² Şirâzî, a.g.e., II, 126-130

⁵⁴³ İbn Âbidîn, a.g.e., VI, 708

Bu arada malın teklif ile satılmasına da değinelim. İslam hukukçuları yetim malının veli ya da vasi tarafından teklif ile satılmasında iki gruba ayrılmışlardır. Maliki ve Şafiler semenin daha fazla olması halinde bu tarz satışlar caizdir. Zira yetim malında gözetilmesi gereken maslahat yerine getirilmiştir. İmam Ebu Hanife ise yetimin zarar etmemesi şartı ile bu işlemleri geçerli saymıştır.⁵⁴⁴

13.2. YETİME FAYDA SAĞLAMAYAN İŞLEMLER

Yetimin malına zarar verecek, değerini düşürecek herhangi bir işlemin veli ya da vasi tarafından yapılması caiz değildir. İslam yetimin malına zarar getirecek her türlü eylemi yasaklamıştır. Bu sebeple mesela veli yetimin malından sadaka veremez, hibe yapamaz. Ancak bazı durumlar vardır ki her ne kadar yetim malına zarar gibi gözükse de fikhî küllî bir bakış içinde incelediğimizde bazı tasarrufların yapılması gerekir. Bunlar arasında yetimin maliyle ihtiyaçlarının karşılanması, zekat ve kurbanının yerine getirilmesi gibi durumlar gelir.

Yetim malı İslam hukukçularının ittifakı ile sadaka olarak verilmesi, hibe edilmesi, bağışlanması, vakfedilmesi gibi eylemler caiz görülmemiştir. Bu eylemler yetim malı için mahza zarardır. Ancak hibe ya da bağışın bir bedel olması konusunda mezhep imamları ihtilaf etmişlerdir. Hanefi mezhebine göre hibe ya da bağış olarak verilen mala bedel mukabilinde alınan değer maldan daha fazla ya da ederi kadar ise bu durumda bedelli olması caizdir.⁵⁴⁵ Şafiler ise ancak apaçık bir karın olması halinde bedel ile hibe edilmesini caiz görmüşlerdir. Hanbeli ve Malikiler ise böyle bir akdi geçerli görmemişlerdir.⁵⁴⁶

Yine yetim malı hakkında karz dediğimiz borç olarak vermenin geçerli olup olmadığı da yetim malının korunma ilkesi açısından önemlidir. Eğer yetim malı mesela yağmalamadan koruma gibi kesin bir maslahat içeren tasarruf sonucu karz verilecekse bunun caiz olduğu fukahanın çoğunluğu tarafından söylenmiştir. Hanefiler ile İmam Ahmed ise yetim malında karz verilmesinin hakimin içtihadı hariç caiz görmemişlerdir.⁵⁴⁷ Yine yetim malının iare akdi olarak verilmesi de fukaha arasında

⁵⁴⁴ Kâsâni, a.g.e., V, 153

⁵⁴⁵ Behûti, Mansûr b. Yûnus b. İdrîs (ö.1051/1641), *Keşşâfûl-Kınâ' 'an Metni'l-İknâ'*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ty, III, 450

⁵⁴⁶ Kâsâni, a.g.e., V, 153

⁵⁴⁷ Kâsâni, a.g.e., V, 153

farklı değerlendirilmiştir. Cumhuriyet ulema bu konuda cevaz vermemiştir. Zira iare karşılıksız bedel demek olup bu da yetim malı için bir zarar anlamına gelir.⁵⁴⁸ Ebu Hanife (r.aleyh) ise istihsanen iare verilmesini caiz görmüştür. Zira burada ticaret gereği yetim malına gelen pek çok olumlu sonuçlar vardır. Bu da yetim malına zarar anlamı değil kar getirme anlamı taşır.⁵⁴⁹

Yetim malından yenilmesi de konumuz açısından önemli hükümler ihtiva etmektedir. Fukahanın ekserisi zengin olan bir kimsenin yetim malından yemesinin caiz olmadığını söylemiştir.⁵⁵⁰ Buna delil olarak da şu ayeti getirmişlerdir: “*(Velilerden) kim zengin ise (yetim malından yemeye) yeltenmesin. Kim de fakir ise, akıl ve dinin mucebince maruf bir şekilde (hizmetinin karşılığı kadar) yesin.*”⁵⁵¹ İmam Şafî ve bir kavlinde İmam Ahmed bin Hanbel ise veli zengin olsa da yetim malında yiyebileceğini söylemişlerdir. Onlar bu fetvayı verirken zekat memuru zengin de olsa görevi gereği zekattan hisse alabilmesine kıyas etmişlerdir.

Yetim malı hakkında yazılan ayet ve hadisler, söylenen bazı hükümler yetim malı başta olmak üzere malın İslam tarafından korunma altına alındığını göstermektedir. İslam’ın mal ve mülkiyet konusu hakkında va’z ettiği ahkam dinin korunmasını emrettiği malın önemini vurgulamaktadır.

⁵⁴⁸ Nemrî, Ebû Ömer Yusuf (ö.463 h.), *el-Kâfi fi Fikhi Ehli'l-Medîne*, Riyad, 1980, II, 1034

⁵⁴⁹ Kâsânî, a.g.e., V, 153

⁵⁵⁰ Kâsânî, a.g.e., V, 153-154

⁵⁵¹ en-Nisâ 4/6

SONUÇ

İslâm'ın hayat felsefesini meydana getiren beş temel ve zaruri esastan biri de malı korumaktır. Malın, insan hayatında ne kadar ehemmiyetli olduğu ve onsuz yaşamının mümkün olmadığı herkesçe bilinmektedir. Tezimizde “*mal*” kavramını söylerken, insanın hayatı için elzem olan ve dış dünyada ihtiyaç hissettiği bütün eşyayı ifade ediyoruz.

İnsan hayatı için bu derece önemli bir yer kaplayan mal kavramına Kuran-ı Kerimde ve Sünnet'te pek çok kez yer verilmiştir. Buralarda malın insan için ne kadar önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmıştır. Mal kavramının Kuran-ı Kerim'de 87 yerde geçmiş olması onun insan hayatındaki yerine, önemine vurgu yapmaktadır. Mesela malın insan hayatındaki yeri ve rolüne şu ayetlerde şöylece vurgu yapılmaktadır. “*Bilin ki dünya hayatı bir oyun, eğlence, bir süs, aranızda bir övünme ve daha çok mal ve evlat sahibi olma isteğinden ibarettir.*”⁵⁵²

Sevgili Peygamberimiz de pek çok hadisinde malın insan hayatında önemine ve işlevine vurguda bulunmuş ve helal yoldan olmak şartıyla mal ve mülk sahibi olmaya teşvik etmiştir. Hatta Sevgili Peygamberimiz bazı sahabelerin mal ve evlat yönünden rızıklandırılmaları için dua etmiştir.⁵⁵³

Ayrıca Hz. Muhammed malın insanı celp ediciliğini ve insanın ona meyledişini de şöylece vurgulamıştır. “*Gerçekten şu (dünya) malı yeşil ve tatlıdır*”⁵⁵⁴

Peki, insan için bu kadar değerli olan malın korunmasında temel dinamikler nelerdir? Elbette insan tabiatı mala aşırı derecede meyillidir. Ve toplum hayatında maldan dolayı herhangi bir kargaşanın ve fitnenin oluşmaması için İslam, mal ile alakalı olan her bir meselede bir hüküm inşa etmiştir.

Bu hükümlerin inşasını ise şöyle değerlendirebiliriz:

⁵⁵²e'l-Hadid, 57/20

⁵⁵³Buhari, Savm, 81

⁵⁵⁴Müslim, Zekât, 31

- a) Mala karşı işlenen suçların önlenmesinde hadd cezalarının getirilmesi. Hırsızlık ve ona ceza olarak hadd-i sirkat hükmünün anlatılması gibi
- b) Mala karşı işlenen suçların önlenmesinde hadd cezası getirilmeyip bunun yerine tazminat, malın iadesi, kusurun telafisi gibi hükümleri getirilmesi. Mesela emanet malın ya da ariyet malın bazı hükümlerinde tazminin bazı durumlarında durumların da ise malın bizzat kendisinin iadesinin olması gibi
- c) Bir de bunların haricinde müslümanın Allah ve ahiret inancından kaynaklanan malın mülkiyeti konusunda yasaklara yaklaşmama ile ilgili anlatımlar. Mesela israftan sakınmak, kumar oynamamak gibi

İslam ayrıca bu hükümlerin yanı sıra bireylerin başkalarına muhtaç olmadan yaşaması için gerekli çalışmaları onlara bir vazife olarak yüklemiştir. Mesela bu konuda Sevgili Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *“Helal (kazanç) elde etmek, her Müslüman'a farzdır.”*⁵⁵⁵ Helal kazanç içinde de kişinin el emeği ile iktisabının önemini Hz. Peygamber şu hadisleriyle vurgulamıştır: *“Kişi kendi elinin emeğinden daha temiz bir kazanç elde etmemiştir.”*⁵⁵⁶ , *“Hiç kimse elinin emeğinden daha hayırlı bir şey yememiştir. Allah'ın peygamberi Davut (a.s.)da elinin emeğinden yerdi.”*⁵⁵⁷ buyurmuştur. Kur'ân-ı Kerîm de insanın üretici, değiştirici, meydana getirici gücüne yani emek verip çalışmasına vurgu yapmış ve buna büyük önem vermiştir. *“Ve gerçekten de insan ancak kendi çalıştığını elde eder ve yine Şüphesiz onun emeği kendisine pek yakında gösterilecektir.”*⁵⁵⁸ âyeti bunu ifade etmektedir.

İslâm, mal ve mülk edinmenin insan hayatının vazgeçilmez unsurlarından biri olduğunu kabul ederken aynı zamanda mala yönelik her türlü tecavüz ve saldırıyı da yasaklamıştır. Mesela İslam hukukunda hırsızlık kesin bir şekilde yasaklanmış ve cezası da bizzat ayetle kesin bir şekilde ifade edilmiştir. Yine gasp kesin bir şekilde yasaklanmış bu cürmü işleyen mahkeme tarafından tazir cezası verilmiştir.

⁵⁵⁵Heysemî, Nûruddîn, Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid, (thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş), Beyrut, 1994/1414, X, 520

⁵⁵⁶İbn Mâce, Ticârât, I

⁵⁵⁷Buhârî, Büyu, 15

⁵⁵⁸en-Necm, 53/39

İslâm hukukçuları İslâm devletinde kendilerine *ahit* (güvence) verilen kimselerin ve Müslümanların mallarının dokunulmaz olduğunda ittifak etmişlerdir.⁵⁵⁹Yine malın korunması bunlarla olduğu gibi malı elinde bulunduranların onu sahibine olduğu gibi teslim etmesi ya da elinde bulunan malı gereği şekilde koruma altına alması suretiyle de olur. Mal, tüm insanların ortak bir değeri olduğu için ihtikâr yapmak suretiyle ya da malı elinde daha pahalıya satmak için yalan yere yeminlerle kıymet yükseltmeye çalışma faaliyetleri de yasaklanmıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in şu rivayetlerine baktığımızda ihtikâr ile malın korunma ilkesini görürüz: *“Uzak yerden mal getiren (câlib) rızıklanmış; karaborsacı ise lânetlenmiştir”*⁵⁶⁰ *Bir kimse müslümanların yiyeceğini depolar ve onları piyasaya sürmezse, Allâhü Teâlâ onu cüzzam hastalığı ve iflasla karşı karşıya getirir”*⁵⁶¹

Malın satımında müşteriyi kandırmaktan son derece sakındırarak alıcının malının korunmasını sağlamıştır. Bu bağlamda Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Üç kişi vardır ki, kıyâmet günü Allâh onlarla konuşmayacak, onlara bakmayacak ve onları temize çıkarmayacaktır. Onlar için acı bir azap da vardır.”*ifadelerini üç defa tekrarladığını işiten Ebû Zerr:“Adları batsın, umduklarına ermesinler ve hüsrâna uğrasınlar, kimlerdir onlar yâ Rasûlallah!” diye sordu. Rasûlullah: *“Elbisesini (kibir ve gururundan dolayı kurula kurula) sürüyen, verdiği başa kakan ve yalan yeminle malını pazarlayan!”*⁵⁶²buyurdu.

İnsan tabiatı mala ve malı biriktirmeye çok meyillidir. Ancak insan nefsi İslam tarafından mala karşı bu temayülü bir terbiye altına alınmıştır. Şayet bireyler kendileri için koyulmuş hükümlere uymazlarsa nefislerindeki mal sevdası ortaya çıkıp haddi aşmaya götürür. Hz. Peygamber *“Her ümmetin bir fitnessi vardır. Benim ümmetimin fitnessi maldır.”*⁵⁶³Buyurarak bu duruma işaret etmiştir. Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz: Mal, her türlü tecavüzdten korunmuştur. Bu meyanda Sevgili Peygamberimiz şöyle buyurmaktadır“*Gerçekten Allah Teâlâ haklı bir gerekçe dışında kanlarınızı, mallarınızı ve ırzlarınızı, bu gününüz, bu beldeniz ve bu ayınız gibi haram*

⁵⁵⁹İbnü'l-Münzir, *el-İsrâf alâ Mezâhi'l-Ulemâ*, III, 319

⁵⁶⁰İbn Mâce, *Ticârât*, 12

⁵⁶¹İbn Mâce, *Ticârât*, 6; Dârimî, *Büyü*, 12

⁵⁶²Müslim, *İmân*, 171

⁵⁶³Tirmizî, *Zühd*, 19

(dokunulmaz) kılınıştır.”⁵⁶⁴Yine Sevgili Peygamberimiz biat alma olayı gerçekleştirirken şu hususa değinmiştir: *Hırsızlık etmemek...*⁵⁶⁵

İslam, malı çalarken kişinin imanının kendisinden ayrıldığına vurgu yaparak hırsızlığın ne kadar ağır bir cürüm olduğuna da vurgu yapmıştır. Başka rivayetlerde ise malı koruma hususunda gösterilen çabanın önemi anlatılarak mülkiyetin korunmuşluk ilkesi öne çıkarılmıştır. “*Malı uğrunda (haksız yere) öldürülen şehittir.*”⁵⁶⁶ Rivayeti ile bu kimsenin '*cennetlik*'⁵⁶⁷ olduğunu anlatan rivayetler bu bağlamda değerlendirilebilir

Sonuç olarak diyebiliriz ki, İslâmiyet, 'mal'ın korunması' için mal kavramının ortada olmasını tehdit eden zararlı unsurların ortadan kaldırılması açısından çeşitli hükümler koymuştur. Ticaret yapmak ya da emek ortaya koyarak kazanç elde etmeyi överken, haksız yollarla mal kazanılmasını yasaklamıştır. Hırsızlık, mala zorla el koymak, fâiz, ticarete hile yapmak, ihtikâr, kolay mal ve sermaye kazanmak için yasadışı yollara başvurmak, israf, savurganlık, v.s malın korunması açısından İslam tarafından yasaklanan fiillerdir.

⁵⁶⁴Buhari,Hudud, 9

⁵⁶⁵Buhari, Hudud, 14

⁵⁶⁶İbn Hanbel, el-Müsned, II/221

⁵⁶⁷İbn Hanbel, a.g.e, II/223

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel b. Muhammed, *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992
- Ahmed Cevdet Paşa, *Mecelletül Ahkamil Adliyye*, Daru'l İbni'l Hazm, Beyrut, 2011
- Ahmed el-Kuduri, *Kuduri Metni ve İzahı* Mütercimler: Orhan Ençakar, Abdulkadir Yılmaz, Yasin Yayinevi, 2009
- Akalın Adnan, *İslam Ceza Hukukunda Hırsızlık Suçu ve Çalınan Mal İle İlgili İhtilaflar* (yeksek lisans tezi) , 2006
- Akgündüz, Ahmed, *İslam ve Osmanlı Külliyyatı Kamu Hukuku*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayinevi, İstanbul, 2011
- Akşit, M.Cevat, *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları*, Gümüşev Yyanevi, İstanbul, 2011
- Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkam Şerhu Mecelleti'l-Ahkam*, Riyad, Daru Aleml Kütüb, 2003
- Ali Rıza, *Men'i Müskirat Kanunu Münasebetiyle Haddi Şer'i Hakkında Mütalaa*, Ceride-i Adliye
- Aydın, Mehmed Akif, "*İslam Hukukunda Gasp*", İslam tetkikleri Dergisi, IX (1995)
- Azîmâbâdî, *Avnu'l-Mâbûd*, Dimeşk, Darü'l-Feyha / Darü'l-Menhel Naşirun, 2009
- Behûtî, Mansûr b. Yûnus b.İdrîs (ö.1051/1641), *Keşşâfûl-Kınâ' 'an Metni'l-İknâ'*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ty
- Beyhaki, Ebu Bekir Ahmed b. Huseyn b. Ali el-Beyhaki, *Es- Sünenül Kübra*, Haydarabad, 1935, 10 cilt
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Basım ve Yayinevi 1998
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'anı Kerim'in Tükrçe Meâli Âlisi ve Tefsir*, İstanbuli 1996
- Buharî, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîh* , Çağrı yayınları, İstanbul, 1992
- Canan, İbrahim, *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, İstanbul, Akçağ Yayınları, 2016
- Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkâmu'l-Kur'ân* , Dâru'l- Fikr, Beyrut, 1993

- Cin, Halil ve Akgündüz Ahmed, *Türk Hukuk Tarihi*, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınevi 2011
- Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1974
- Cüveynî, Ebû'l-Meâlî Abdûlmelik b. Abdillâh, *el-Bûrhân fî Usûli'l-fikh*, (thk. Abdülazîm Mahmûd ed-Dîb)
- Çeker, Orhan, *İslam Hukukunda Akitler*, Konya, Tekin Kitapevi, 1980
- Dârekutnî, Ali b. Ömer b. Ahmed, *Sünenü'd-Dârekutnî*, Dâru'l-Mahâsin, Kahire, 1966
- Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah Abdurrahman, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992
- Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İmihali*, Erkam yayınları, 2014
- Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Taberi Tefsir* (çev: Hasan Karakaya), Hisar Yayınevi 2008
- Ebu Davud Süleyman b. Es'as, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- Ebu Zeyd Abdurrahman bin Muhammed bin Haldun el Hadramî, İbn Haldûn, *Mukaddime*, s.41
- Ebu'l-Fadl Cemaluddîn Muhammed b. Mûkerrem İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, Daru's-Sâdır, Beyrut (t.y.)
- el-Bâcî, Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef b. Sa'd b. Eyyub b. Vâris, *Kitâbu'l-Müntekâ fî Şerhi Muvatta*, Mısır, Matbaatü's-Saade,1332
- el-Haskefî, *Dürrul Muhtar*, Beyrut, Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002
- El-Meydani, *el-Lübab fî Şerhi'l Kitab*, Dımaşk, Daru'l Beyrutî, 2013
- El-Mevsilî, Abdullah b. Mahmud (çev.Mehmet Keskin) , *El-İhtiyâr*, Hikmet Neşriyat 2008
- El-Meydani, Abdulgani el-Guneymî, *el-Lübab fî Şerhi'l Kitab* (çev: Okan Kadir Yılmaz), İstanbul, Yasin Yayınevi, 2016
- Firuzabadi, Ebut-Tahir, *el-Okyanusu'l-Basit fî Tercümetil-Kamusi'l-Muhit*, Dersaadet, Kahire,1913, IV, 18
- Haskesî, Alaeddin Muhammed b. Ali b. Muhammed Ed-Dımaşki, *Dürru'l Muhtâr*, Daru'l Kütübil İlmiyye, Beyrut, 2002
- Hassan, Hüseyin Hamid, *el-Medhâl li Dirasetil Fikhil İslami*, Kahire, 1978

- Heysemî, Nûruddîn, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, (thk. Abdullah Muhammed ed-Dervîş)
- Hüseynî, İbn 'Abdirrazzak ,*Tâcü'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* ,Daru'l-Hidaye,ty., by.
- İbn Âbidîn, Muhammed Alâüddin(ö.1252/1836), *Reddü'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr*, Dâru'l-Fikri, Beyrut, 1992
- İbn Abidîn, Muhammed Emin, *Reddul-Muhtar alâ Durri'l-Muhtâr Serhu Tenvîri'l-Ebsâr* (çev:Ahmed Davudoglu,) İstanbul, Şamil Yayınevi, 1982
- İbn Mâce, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid, *es-Sünen*, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992
- İbnü'l-Hümam, Kemaleddin Muhammed b. Abdulvahid, *Şerhu Fethi'lKadîr*, Mısır, Matbaatü'l-Kübra'l-Emiriyeyi 1912
- İbn Kesir, İsmail b.Ömer (ö.774/1373), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, Daru't- Teyyibe li'n-Neşri ve't-Tevzî', 1999
- İbn Kudâme,'Abdurrahman b. Muhammed el-Makdisî (ö.682 h.), *eş-Şerhü'l-Kebîr 'alâ Metni'l-Mukni'*, Dâru'l-Kitabi'l-'Arabî, ty.
- İbn Hazm, *el-Muhalla*, Daru'l Kütübil İlmiyye, Beyrut, 2010
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemalüddin Muhammed b.Mükerrem (ö.771/1369), *Lisânu'l-'Arab* , Dar Sâdir, Beyrut, 1.B., 1414 h
- İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, Lübnan, Daru Mektebeti'l-Maarif Naşirun, 2012
- Kardâvî, Yusuf, *el-Helâl ve'l-Harâm fi'l-Islâm*, (çev: Mustafa Varlı), Ankara 1970
- Kâsânî, Alauddin Ebu Bekr b. Mes'ud, *Bedaiu's Sana'i fi Tertibi's Şera'i*, Beyrut, 1974,
- Köksal, İsmail, “*İslam Hukuku Açısından İsrâf Ekonomisi Üzerine Bir Değerlendirme*”, Marife Dergisi, y.3, sayı:1
- Maturidi, Ebu Mansur, *Kitabut-Tevhid*, nsr. Fethullah Huleyf, Beyrut, 1970
- Mâlik b. Enes (ö.179/795), *el- Muvatta'*, İmarat, Ebu Zabi, 2004
- Merginani, *el-Hidaye şerhu Bidayeti'l Mübtedi*, Darul Erkam, 2011
- Mevsîli, *el-İhtiyar li talili muhtar*, Darul Erkam, 2015
- Muhammed b. Abdalbaki Yusuf ez-Zurkanî; *Şerhu Zurkanî ale'l-Muvatta' İmam Malik*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1996, IV/185

- Naci, Muallim, *Lügat-ı Naci*, , Ankara, Türk Dil Kurumu, 2009
- Nemrî, Ebû Ömer Yusuf (ö.463 h.), *el-Kâfi fi Fıkhi Ehli'l-Medîne*, Riyad, 1980
- Özel, Ahmet, “*İslam Hukukunda Millet Arası İlişkiler ve Ülke Kavramı*”, İstanbul, 1982
- Özsoy, İsmail, “*Faiz*”, İstanbul, İslam Ansiklopedisi, DİB, 1994, XII, 112
- Remli, Şihabeddün Ahmed bin Hamza, Darul Kütübil İlmîyye, Beyrut, 2008
- Sabuni, Muhammed Ali, *Ahkâmu'l Kuran*, (çev. Mazhar Taşkesenlioğlu), İstanbul, Şamil Yayınevi, 2004
- Sahnun, *el-Müdevvenetül Kübrâ*, Kahire, 1323
- Serahsi , Şemsüleimme Muhammed b.Ahmed b.Sehl (ö.483/1090), *El-Mebsût*, Da-ru'l-Ma'rifa, Beyrut, 1993
- Suyûtî, Celalüddin b.Abdirrahman b.Ebi Bekr (ö.911/1505), *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi Kavâidi ve Furû'i Fıkhi's-Şâfi'iyye*, Daru'l-Kutubi'l-İlmîyye, 1990, 327
- Şaban, Zekiyüddin, *İslam Hukuk İlminin Esasları* (çev. İbrahim Kafi Dönmez), Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı,201
- Şâtıbî, Ebu İshak İbrahim b. Musa el-Lahâmî, *el-Muvafakât fi Usûli's-Seria*, (Terc. Mehmet Erdogan), İz Yayıncılık, İstanbul, 1990
- Şeyh Muhammed bin Süleyman, Abdurrahman, *Mecmeu'l Enhur Damad Tercümesi*, (çev:Mehmet Çelik), 2011
- Şevkânî, Muhammed Ali b. Muhammed, *Neylü'l-Evtâr*, Mısır Baskısı, 1961, 8 cilt
- Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, Kahire, ts. Dârü'l-Maârif
- Tahâvî, *Şerhu Meâni'l-Asâr*, Beyrut, Darul Kütübil İlmîye, 2013
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b.Sevre (ö.279 h.), *Sünenü't-Tirmizî*, Şerike Mektebe ve Matbaa Mustafa, Mısır, 2.B., 1975.
- Tehanevi, (çev: İbrahim Tüfekçi) , *Hadislerle Hanefî Fıkhi*, Misvak Neşriyat, İstanbul,2016
- Udeh, Abdulkadir, *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşerî Hukuk*, (çev: Ali Şafak), Ankara, Gümüş Matbacılık, (y.t.),
- Udeh, Abdulkadir, *Et-Teşriu'l Cinai'l İslâmi*, Beyrut, c.2, s395
- Vehbe Zuhaylî, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, (çev:Yunus Vehbi Yavuz, Ahmed Efe, Beşir Eryarsoy, Abdurrahim Ural, Fehmi Ulus, Nurettin Yıldız) İstanbul, Risale Yayınları, 1994

- Vehbi, Konyalı Mehmed Vehbi, *Sahih-i Buhari Muhtasari*, Üçdal Neşriyat, 1966,
- Vehbi, Konyalı Mehmed, *Hulasatü'l Beyan Fi Tefsiri Kur'an*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1995
- Vehbi, Konyalı Mehmed, *Ahkâmu'l Kuran*, Üçdal Neşriyat, 1971
- Yazır , Elmalılı Hamdi , *İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kamusu*, 1997
- Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kuran Dili*, Yenda Yayınları, 2016
- Yeniçeri, Celal, “İslam Açısından Tüketim Tüketicinin Korunması ve Ev İdaresi”, İlahiyat Vakfı Yayınları, 2012
- Yusuf el-Kardâvî, *el-Helâl ve `l-Harâm fi `l-Islâm*, Terc. Mustafa Varlı, Ankara 1970
- Zerka, Ahmet Mustafa, *el-Fıkhul İslâmî fi sevbihil cedid*, Şam, 2003
- Zerka, Enes, *İslam iktisadı – İnsan Refahına Bir Yaklaşım*, çev.: Ahmet Tabakoğlu (İslam iktisadı Araştırmaları), Dergah y" İstanbul, 1 988, I . Baskı,
- Zeydan, Abdulkerim, *İslam Hukukuna Giriş*, (çev: Ali Şafak), Kayıhan Yayınları, İstanbul, 2015
- Zeylâî, Cemaluddin Ebu Muhammed Abdullah b. Yusuf, *Nasbu `r-Râyeli Ehâdîsi `l-Hidâye*, Müessesetü`r-Reyyân, Beyrut, 1997
- Zeylai, Fahreddin Osman Bin Ali, *Tebyinü'l-Hakaik*, Mısır, Darü'l-Fikri'l-Arabi
- Zühaylî, *el-Fıkhul-İslâmî ve Edilletüh*, Darü'l-Fikri'l-Muasır, 1994

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Ethem DEMİR
Tez Adı	Alî Ahmed Bâkesîr ve Romancılığı
Enstitü	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Tez Türü	Doktora
Tez Danışman(lar)ı	<i>Prof. Dr. Mehmet YALAR</i>
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☐ Genel Kısıt (6 ay) ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih : 12/11/2018

İmza

